

2003 FEBR 12

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus LXII.
Fasc. 16.

RÉVÉSZ BÉLA

**A proletárdiktatúra államvédelmi funkcióinak
változásai az első Nagy Imre-kormány idején**SZEGED
2002

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus LXII.

Fasc. 16.

RÉVÉSZ BÉLA

**A proletárdiktatúra államvédelmi funkcióinak
változásai az első Nagy Imre-kormány idején**

SZEGED
2002

Edit

Comissio Scientiae Studiorum Facultatis Scientiarum Politicarum et Juridicarum
Universitatis Szegediensis

ELEMÉR BALOGH, LÁSZLÓ BODNÁR, JÓZSEF HAJDÚ, ÉVA JAKAB,
JENŐ KALTENBACH, TAMÁS KATONA, JÁNOS MARTONYI,
FERENC NAGY, PÉTER PACZOLAY, BÉLA POKOL, JÓZSEF RUSZOLY,
IMRE SZABÓ, LAJOS TÓTH, LÁSZLÓ TRÓCSÁNYI

Redigit
KÁROLY TÓTH

Nota
Acta Jur. et Pol. Szeged

Kiadja

a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának
tudományos bizottsága

BALOGH ELEMÉR, BODNÁR LÁSZLÓ, HAJDÚ JÓZSEF, JAKAB ÉVA,
KALTENBACH JENŐ, KATONA TAMÁS, MARTONYI JÁNOS,
NAGY FERENC, PACZOLAY PÉTER, POKOL BÉLA, RUSZOLY JÓZSEF,
SZABÓ IMRE, TÓTH LAJOS, TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ

Szerkeszti
TÓTH KÁROLY

Kiadványunk rövidítése
Acta Jur. et Pol. Szeged

ISSN 0324–6523 Acta Univ.
ISSN 0563–0606 Acta Jur.

Bevezető

Gyakran a „meghiúsult kísérlet éve”-ként említi a történetírás politikatörténelmünknek azon szakaszát, amely a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének 1953. júniusi határozatával, a politikai irányváltásnak a Nagy Imre kormány programjában megfogalmazott ígéreteivel kezdődött, és amelyről alig egy év múlva kiderült, hogy mégsem képes megvalósítható demokratikus alternatívát állítani a hatalomgyakorlás sztálinista berendezkedésével szemben. A politikai események a vonatkozó dokumentumok nyilvánosságra kerülésével egyre pontosabban megismerhetőbbek. Ugyanakkor (és ez nem csupán itt, de általában is igaz) még feltáratlanok azok az összefüggések, amelyek a hatalmi viszonyok leplezett világát kapcsolták össze a politika bár korlátozott nyilvánosságú, de mégis valamennyire látható szférájával, amely kapcsolat a diktatúra legbensőbb lényegét jelentette – ez az államvédelmi szervek tevékenysége.

A dolog természetéből adódó titkos ügyiratkezelés valamint az eltelt évtizedek technikai vagy politikai indíttatású iratmegsemmisítései következtében különös jelentősége lehet azoknak a fennmaradt dokumentumoknak, amelyek ha csak egy-egy mozzanatára is, de bepillantást engednek a hatalmi folyamatok rejtettebb összefüggéseibe. Ilyen iratok kerültek elő az említett korszakból Szeged és Csongrád megye vonatkozásában a Belügyminisztérium Központi Irattárából is. A forrásként megjelölhető iratállománynak az a sajátossága, hogy – szemben a bizalmas nyomozások során keletkezett dokumentumokkal, az állam- vagy emberiség elleni ügyeket tartalmazó iratokkal illetve a hálózati személyek szervezési és jelentési dokumentumaival – ezek nem kerültek át sem a nemzetvédelmi szervek, sem a Történeti Hivatal kezelésébe. Bár a Magyar Országos Levéltár kezeli a Belügyminisztérium történeti iratanyagának jelentős részét, de például a Parancsgyűjtemény, a miniszteri iratok, a miniszteri értekezletek, vagy a kollégiumi értekezletek anyagai a Központi Irattár maradandó részét alkotják. Ez utóbbi iratállományból kerültek elő a tanulmányban tárgyalt iratok, amelyek Szeged és Csongrád megye egy sajátos időszakának megismeréséhez kívánnak további adalékot szolgáltatni azokba az országos történeti, politikai, jogi és szervezeti összefüggésekbe helyezve, amelyek végső soron meghatározták a megyében történeteket is.

A Belügyminisztérium Központi Irattárát a minisztérium Titkársága keretében 1959-ben állították fel. Működési szabályzata kimondta: „A BM Központi Irattár feladata gondoskodni – az erre vonatkozó jogszabályok előírásai szerint – a BM szervek olyan kiadmányai, iratanyagai kezeléséről és őrzéséről, amelyek a BM szervek további működéséhez szükségesek, valamint történeti és tudományos szempontból jelentősek. Ennek érdekében a Központi Irattár:

- kezeli és őrzi a BM központi szervek 3 évnél régebben irattárba helyezett és selejtezés szempontjából átvizsgált iratait,

– irányítja és ellenőrzi a BM szervek irattári és iratselejtezési munkáját.”¹

Az iratanyagok átvételének itt említett 3 éves határidejét később 10 évre változtatták, de a nyolcvanas évek végére terjedelmük így is hozzávetőleg 1.700 fm irat. Az iratselejtezési illetve iratmegsemmisítési kampányok figyelembe vételével is szembevetendő, hogy az 1950–1960-as időszakból feltűnően kevés irat maradt fenn. Éppen ezért különösen fontos, hogy a kollégiumi értekezletek anyagából az 1953 és 1956 közötti időszak dokumentációja – amelyből a vizsgálandó iratok is előkerültek – szinte hiánytalanul megtalálható. Ahogyan azt egy irattári jelentés megfogalmazta: „a kollégiumi értekezletek iratai történelmi és politikai fontosságúak”.²

1953 első felében – amikor már sor került az addig önálló Államvédelmi Hatóság és a Belügyminisztérium (később részletezendő) összevonására – jött létre a belügyminiszter véleményező és tanácsadó szerveként a BM kollégium. Feladatai körébe tartozott a területi szervek beszámoltatása is. Ennek kapcsán került sor a kollégium 1954. szeptember 7-i ülésén a Csongrád megyei Főosztály (tulajdonképpen a megyei Rendőrkapitányság) jelentésének tárgyalására. A tanulmány e Jelentést³ illetve a kollégium erre vonatkozó értékelése nyomán kiadott belügyminisztériumi utasítást⁴ vizsgálja. A beszámoló az 1953 szeptemberétől 1954 júniusáig terjedő időszak belügyi munkájának összegzését tartalmazza. Kiemelt jelentőséget tulajdonít a Szegeden történeteknek, annak ellenére, hogy a megye székhelye ekkor Hódmezővásárhely. Az operatív helyzetet figyelembe véve ezt az ellenséges elemeknek – volt csendőrök, katonatisztek, leventeoktatók, korábbi jobboldali pártokhoz tartozók, szociáldemokraták, a délszláv nemzetiség, „megbízhatatlan” értelmiségi körök stb. – Szeged városba történt koncentrálódásával indokolja a jelentés.

Ha az ország történetének ezen időszakát személyiségekhez kívánjuk kötni, az egyik természetesen Nagy Imre. Témánk szempontjából a másik emblematisz figura viszont Gerő Ernő. Nem annyira a politikus, hanem – erről kevésbé ismert – a belügyminiszter. Természetesen a kettő aligha választható el, de mégis, ugyanazon személyiségnek egy másik, mondhatni a bürokratikusabb vonatkozása kerül itt előtérbe. A dokumentumokban tárgyalt időszakot lefedi mindkettőjük tevékenysége. Nagy Imre 1953. július 4-től 1955. április 18-ig miniszterelnök, Gerő Ernő szintén 1953. július 4-től tagja a minisztertanácsnak, de csak 1954. július 6-ig. Véltető lenne, hogy Gerő Ernő azért került a kormányba, hogy a Nagy Imre képviselte „új szakasz” politikáját a minisztertanács első helyetteseként, de még inkább az átalakításra leginkább rászoruló tárca vezetőjeként, mint belügyminiszter képviselje. Legfontosabb feladata ebben a munkában az Államvédelmi Hatóság megszüntetése oly módon, hogy beolvadjon a Belügyminisztérium szervezeti rendszerébe. Látszólag a politikai rendőrség radikális átalakítására került sor annak eredményeként, hogy a júniusi KV-határozat illetve a kormányprogram az államvédelem és a rendőrség munkájának súlyos törvénytelenégeire hívta fel a figyelmet. Ma

¹ Belügyminisztérium Titkársága. A BM Központi Irattárának működési szabályzata. BM Központi Irattár (továbbiakban: KI) Parancsgyűjtemény (a továbbiakban: Pgy.) 63. doboz (továbbiakban: d) 10-716/1959.

² Belügyminisztérium Iratfeltáró Bizottsága összefoglaló jelentése. 1995. június 30. (Kézirat). 10. p.

³ Jelentés a BM Csongrád megyei Főosztály munkájáról. Belügyminisztérium Csongrád megyei Főosztálya d.n. Készült a BM kollégium 1954. IX. 7-i ülésére. BM KI Kollégiumi ülések jegyzéke 33. d. 205-4496/54. (a továbbiakban: Jelentés) Teljes szövegét lásd az 1. sz. függelékben.

⁴ A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 16. számú utasítása a Csongrád megyei Főosztály munkájáról. 1954. október 7. BM KI Pgy. 29. d. 10-50/1450/1954. (a továbbiakban: Utasítás) Teljes szövegét lásd a 2. sz. függelékben.

már látható, hogy a kormányprogram szándékai és a belügyminisztérium tevékenysége ellenkező irányba haladtak. Túlzás lenne azt állítani, hogy Gerő Ernő buktatta volna meg Nagy Imrét, de az bizonyítható, hogy tevékenyen hozzájárult a – mellesleg nagyrészt általa szövegezett⁵ – reformprogram kudarcához, vagy stílusosan: az átalakítás valódi céljainak „elszabotálásához”. Az általa gyakran hangoztatott „az ÁVH megszűnt” szlogen csak annak leplezésére szolgált, hogy a szándékolttal szemben nem az ÁVH olvadt be a Belügyminisztérium szervezetébe, hanem fordítva: a névleg felszámolt ÁVH szinte teljes apparátusa szinte elfoglalta a Belügyminisztérium központi és helyi szerveit. Nem egyszerűen rangjelzéseiket és beosztásukat őrizték meg (utóbbi esetében kötelező volt változatlanul az „államvédelmi” kiegészítés használata), de meghatározó parancsnoki posztokat vettek át – dominanciájuk teljessé vált a szervezetben. A „megtorlás időszakának” felemás lezárását követően az ügynökségek totális hálózatának kiépítésére került a belügyi elhárítási munka súlypontja, ahol szinte zökkenőmentesen lehetett továbbra is alkalmazni a jól bevált ávh-s módszereket. Nem a Belügyminisztérium „ávéhátlantított” tehát – ahogyan az eredeti célkitűzés szólt – , hanem valójában az ÁVH „béemtelenített”. Ez is közrejátszott abban, hogy amikor munkája végeztével Piros László váltotta fel Gerőt a BM élén, olyan másik pozícióba került, ahol most már a gazdasági reformpolitika kritikájával nyithatott újabb „álcázott” frontot Nagy Imre ellen. 1954 június végén ugyanis az ő elnöklétével alakult meg a KV Gazdaságpolitikai Bizottsága, amely majd egy fél év múlva a végső érveket szolgáltatja Nagy Imre leváltásához.⁶

Két meghatározó történelmi tényező utal tehát mindvégig a tárgyalt dokumentumok keletkezésének időpontjára: a folyamatos hivatkozás az MDP Központi Vezetősége júniusi határozatára illetve a Belügyminisztérium és az Államvédelmi Hatóság egyesítésére. Egy ekkora intézmény számára egyetlen ilyen súlyú esemény is könnyen stabilitásának elvesztéséhez vezethet. A későbbi feljegyzések tanúsága szerint pedig a Jelentés beszámolási időszaka éppen a politikai és szervezeti elbizonytalanodás éve, amely „a belügyi osztályharcos szemlélet háttérbe szorulása” megjelöléssel került be a minisztérium szocialista korszakának intézménytörténetébe.

1. A reformév hatalmi viszonyainak átrendeződése

Hegedűs András (akkoriban a KV Titkárság tagja) szerint már 1953 májusában érkeztek jelzések Moszkvából, hogy a szovjet vezetés nincs megelégedve a magyar helyzettel és Rákosiékkal, „azt azonban, hogy konkrétan mi ad erre okot, ők sem tudták”.⁷ Sztálin 1953. március 5-én bekövetkezett halála után az SZKP Központi Bizottsága megkezdte a személyi kultusz kritikáját, felülbírált a korábbi gazdaságpolitikát s ezt

⁵ Lásd *Segédkönyv a Politikai Bizottság tanulmányozásához*. (szerk.: Nyíró András) INTERART, Bp., 1989. 277. p., továbbá: *Az Magyar Dolgozók Pártja határozatai 1948–1956*. (főszerk.: Izsák Lajos) Napvilág, Bp., 1998. (a továbbiakban: *MDP határozatai*) 36. sz. dokumentum 7. sz. jegyzete. 207. p.

⁶ Lásd PETŐ IVÁN – SZAKÁCS SÁNDOR: *A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945–1985. 1. kötet*. KJK, Bp., 1985. 261–269. p., valamint BARLA-SZABÓ ÖDÖN: *Gazdaságpolitika és gazdasági fejlődés az MDP KV 1953. júniusi ülése után. Párttörténeti Közlemények*, 1981. 2. sz.

⁷ HEGEDŰS ANDRÁS: *Élet egy eszme árnyékában*. A beszélgetéseket Zsille Zoltán készítette Kasza Levente közreműködésével. Szerzői kiadás, Wien, 1985. 188. p.

tanácsolta a többi, kormányon lévő kommunista vezetőnek is.⁸ Az MDP Titkársága június 3-i ülésén a magyar pártvezetők elismertek bizonyos hibákat, és kilátásba helyeztek több jelentős változást: az életszínvonal emelését, a fiatal káderek s kivált az új értelmiségiek bevonását a „párt és az ország vezetésébe”, a 32 tagú kormány létszámának radikális csökkentését, amnesztiarendelet kiadását, a miniszterelnöki és a párttitkári funkció különválasztását.⁹ Ennek ellenére az SZKP vezetői úgy látták, hogy Rákosi Mátyás továbbra sem hajlandó lényegesebb változtatásokra, ezért 1953. június 13-ra Moszkvába hívták az MDP vezetőit.¹⁰ A megbeszéléseken tulajdonképpen eldőlt minden olyan kérdés, amelyet az MDP Központi Vezetőségének két héttel későbbi ülésének vitája illetve határozata tartalmazott.¹¹

A Központi Vezetőség 1953. június 27–28-i kibővített ülésén Rákosi részletesen elemezte saját felelősségét az elkövetett hibákért, elítélte a *személyi kultuszt*, a „vezérkedést”, a hatalom összpontosítását saját és néhány társa kezébe, a párt eluralkodását az állami szervek felett.¹² Nagy Imre viszont tovább ment, és főként arra kereste a választ, miért kerülhetett sor ilyen mélységű torzulásokra. Megállapította, hogy a „hibák, amelyekért Rákosi elvtárs mint a párt vezetője elsősorban felelős, abból fakadtak, hogy vezetésével a párt a maga belső életében, irányelveiben és gyakorlati tevékenységében a munka számos területén letért a marxizmus-leninizmus alapjairól, megsejtette azokat. [...] Megsértettük a népi demokrácia alapelveit a párt és az állam, az állam és a néptömegek viszonya tekintetében.” A Nagy Imre beszéd stílusával is meglepetést keltett. A „pártállam” minősítő megjelölést nem használta ugyan, de az „árnyékkormány” és a „rendőrállam” kifejezéseket igen. Megoldási javaslatában az „igazi népképviselői demokratikus elve” és a „kormányzati felelősség” terminusai szerepeltek. „...további lépéseket kell tenni az államélet demokratizálása terén.” A gazdaságpolitikát pedig egyszerűen „kalandorpolitikának” nevezte.¹³ Bár az elfogadott határozattal látszólag mindenki egyetértett, sokak esetében ez az azonosulás merőben formalitás maradt, sőt, a KV tagja-

⁸ Sztálin halála és a szovjet vezetés által tett első liberalizáló intézkedések azonnal visszhangra találtak a népi demokráciákban is. Moszkva tartott a kirobbanó elégedetlenségek általánossá válásától, amelynek első jelei a Csehszlovákiában június elején, majd Berlinben június közepén lezajlott sztrájkokban, megmozdulásokban mutatkoztak meg. Ezért „az új szovjet vezetés nyomatékosan ajánlotta a csatlós államoknak, hogy haladéktalanul változtassák meg gazdaságpolitikájukat, enyhítsék a munkásokra, parasztokra és középreegerekre nehezedő nyomást, állítsák le a drága és soha meg nem térülő iparosítási programot, amelyeket saját gazdasági lehetőségeik teljes figyelmen kívül hagyásával, a 'nagy testvér' példáját követve indítottak be.” M. HELLER – A. NYEKRIC: A Szovjetunió története. In: *Orosz történelem. II. kötet*. Osiris, Bp., 1996. 425. p.

⁹ Lásd *A Titkárság határozata a hibák kijavítását szolgáló egyes intézkedésekről*. 1953. június 3. In: *MDP határozatai*. i. m.: 186–187. p.

¹⁰ A küldöttség tagjai: Rákosi Mátyás, Gerő Ernő, Nagy Imre, Hegedűs András, Hidas István, Szalai Béla, Földvári Rudolf és Dobi István. Nem hívták meg a szovjet vezetők a szűkebb vezetés két tagját: Farkas Mihályt és Révai Józsefet. Lásd 1956. *A forradalom kronológiája és bibliográfiája*. (szerk.: Varga László) Századvég – Atlanti Kiadó – 1956-os Intézet. Bp., 1990. 19. p.

¹¹ A moszkvai tárgyalások jegyzőkönyvének egyik változatát elsőként közli PALASIK MÁRIA: Látélet a magyar függetlenségről. *Kapu*, 1989. 5.; Egy másik változatát lásd Jegyzőkönyv a szovjet és a magyar párt- és állami vezetők tárgyalásairól, 1953. június 13–16. Közli T. Varga György. *Múltunk*, 1992. 2–3. sz.

¹² Lásd T. VARGA GYÖRGY: Rákosi Mátyás referátuma az MDP Központi Vezetőségének 1953. júniusi ülésén. *Múltunk*, 1990. 1.

¹³ Nagy Imre beszédét először Kis János és Pető Iván közölték a Beszélő szamizdat folyóirat 1984. évi 10. számában. Lásd *Beszélő Összkiadás 1981–1989*. AB-Beszélő, Bp., 1992. I. köt. 630–638. p.

inak többsége semmiféle hajlandóságot sem mutatott arra, hogy Nagy Imre felszólítását komolyan vegye, és akár csak elgondolkozzon „a hibák gyökerein”.¹⁴

A Központi Vezetőség határozata¹⁵ négy fő részből állt. Az első az elkövetett hibákat, a második ennek okait, a harmadik az azonnali gazdaságpolitikai és egyéb intézkedéseket, az utolsó pedig a szervezeti teendőket tartalmazta. Az első rész megállapította, hogy a gazdaságban „szekta szellemű” politika érvényesült, amely öncélnak tekintette a szocialista *iparosítást*. Különösen súlyos helyzet alakult ki a mezőgazdaságban a beruházások csökkenése, az egyéni parasztságot ért hátrányok (adózás, *beszolgáltatás*, büntetések), a *kulákság* eltulzott terhei valamint a *kollektivizálás* erőltetett tempója miatt. Jelentősen csökkent a lakosság életszínvonala, ráadásul a társadalmat tömeges elnyomó intézkedések sújtották.

A határozat szerint (a korábbi szovjet instrukcióknak megfelelően) gyökeresen meg kell változtatni a párt gazdaságpolitikáját, csökkenteni kell az *iparosítás* ütemét – mindenekelőtt a nehézipar fejlesztésének ütemét –, felül kell vizsgálni a népgazdaság fejlesztési terveit s ennek kapcsán a beruházásokat. A mezőgazdaság területén megszüntették a *kuláklístát*, jelentősen csökkentették az egyéni parasztok terheit és lehetővé tették a *tsz*-ekből való kilépést.

Az utolsó rész tárgyalta a politikai vezetésben végrehajtandó szervezeti változásokat. Ezek a pártfőtitkári cím megszüntetése, új, csökkentett létszámú Politikai Bizottság, a Titkárság alárendelése a PB-nek, a miniszterelnöki és a pártvezetői pozíció személyi kettéválasztása. Nagy Imrét a pártvezetés miniszterelnöknek javasolta, Farkas és Révai pedig kimaradt a PB-ből. Rákosi maradt a párt első titkára, és Gerő miniszterelnökhelyettesként és – amint a későbbiekben láthatjuk – belügyminiszterként jelentős hatalmat kapott.

Az országgyűlés 1953. július 3-4-én tartotta meg az 1953. május 17-i választások utáni első ülést, amelyen újjáválasztották a kormányt. A kormány elnöke – a leköszönő Rákosi Mátyás helyett – Nagy Imre lett. Az új kabinetben a volt kisgazdapárti és parasztpárti politikusok közül Bognár József, illetőleg Darvas József és Erdei Ferenc változatlanul a kormányban maradt, de rajtuk kívül a hajdani szövetséges pártok más képviselője nem került be.¹⁶

Nagy Imre miniszterelnök országgyűlési beszéde elsősorban a június 28-án elfogadott KV-határozat harmadik, a közvetlen teendőket tartalmazó részére épült. Ezt az alapszöveget azonban Nagy kibővítette, és politikailag itt-ott áthangolta. Így például kijelentette: „a most összeült országgyűléssel fejlődésünkben új szakasz veszi kezdetét, amelyben fokozottabban kifejezésre kell jutni a nép szuverenitásának, a parlament nagyobb szerepének az állami élet törvényes irányításában, a felelős kormányzás alapelve-

¹⁴ Ennek a magatartásformának jellegzetes képviselője Gerő Ernő volt. Lásd RAINER M. JÁNOS: *Nagy Imre. Politikai életrajz. Első kötet 1896–1953*. 1956-os Intézet, Bp., 1996. 522–524. p.

¹⁵ A határozatot 1953-ban nem hozták teljes terjedelmében nyilvánosságra. Első közlése: *Hirmondó* szamizdat folyóirat. 1985. 4. sz. Ezt követően megjelent a *Propagandista* pártfolyóirat 1986. 4. számában, majd a *Nehéz idők krónikája* című dokumentumgyűjteményben (szerk.: Balogh Sándor, Gondolat, Bp., 1986.). További idézetekre lásd: A Központi Vezetőség határozata a párt politikai irányvonalában és gyakorlati munkájában elkövetett hibákról, s ezek kijavításával kapcsolatos feladatokról. (1953. június 27–28.) In: MDP határozatai. i. m.: 188–206. p.

¹⁶ Lásd BÖLÖNY GYÖRGY: *Magyarország kormányai 1848–1987*. Akadémia, Bp., 1987. 167–168. p.

inek és célkitűzéseinek meghatározásában, valamint az országgyűlés *alkotmányos* jogainak gyakorlásában”.¹⁷

A Központi Vezetőség ülését követő egy év azzal telt el, hogy – először a kulisszák mögött majd egyre nyíltabban – kemény, és egyre éleződő politikai harc folyt Nagy Imre és a Rákosi mögé felsorakozott konzervatív erők között.¹⁸ 1954. május 19-én a Politikai Bizottság ülésén Nagy Imre fontos javaslatokat ismertetett a rendszer demokratizálását illetően, amelyekkel az MDP május 24–30-ra összehívott kongresszusa elé kívánt állni. A testület ezt hosszadalmasan vitázva tárgyalta és a résztvevők többsége szerint ez a változat még „túl sok kritikát és hosszú történeti fejtegetést tartalmazott, ezeket Nagy Imrének rövidíteni kellett”. Ekkor fejtette ki véleményét a tanácsok működéséről, a többpártrendszerrel, a koalícióról, valamint a népfront újjászervezéséről. A vitában Gerő és Rákosi azon nézetüknek adtak hangot, hogy két dologban nem lehet engedni. Az egyik, hogy a népfront felelevenítésével összefüggésben szó sem lehet a többpárt-rendszerre való visszatérésről, a másik pedig az, hogy az MDP-nek nem szabad a népfronton kívül maradnia.¹⁹ Ezzel együtt az MDP III. kongresszusa (1954. május 24–30.) a vezetés egységét hangsúlyozta, a súlyos ellentétek még nem kerültek a nyilvánosság elé.²⁰

1954 nyarán–őszén a nem csökkenő gazdasági gondok jelentették az egyik legnagyobb politikai problémát is. Az MDP Politikai Bizottsága 1954. június 28-i ülésén (Nagy Imre távollétében, aki szeptemberig szabadságát töltötte) a reformelképzelésekkel szembenálló gazdasági irányelveket fogadtak, ráadásul – mint láttuk – a belügyministerségből éppen kivonult Gerő Ernő vezetésével az új szakasz gazdaságpolitikájának ellenfeleiből hozták létre a Gazdaságpolitikai Bizottságot.²¹

1954. október 20-én a Szabad Nép közölte Nagy Imre „A Központi Vezetőség ülése után” című cikkét, amely nyilvánvalóvá tette a párton belüli harc tényét és arra is utalt, hogy nemcsak a pártvezetésben, hanem az államigazgatásban és a gazdaságirányításban is sokan hátráltatják az 1953. júniusi határozat végrehajtását.

A Szovjetunióban folytatott közel két hónapos gyógykezelése után „megerősödve” hazatért Rákosi november 30-án tájékoztatta az MDP vezetőit az SZKP Elnökségének üzenetéről, amely többek között azt is tartalmazta, hogy Magyarországon növekedőben van a jobboldali veszély, amit a népfronttal kapcsolatos hibás elképzelések és főleg Nagy Imre nézetei képviselnek. A Politikai Bizottság december 9-i ülésén Nagy Imre javaslatát – ti. hogy a Központi Vezetőség tárgyalja meg a vitás kérdéseket, s csak ezu-

¹⁷ Nagy Imre beszédét a *Szabad Nép* 1953. július 5-i száma közölte. Új kiadására lásd NAGY IMRE: *Kormányprogram*. Holnap, Bp., 2001.

¹⁸ Jellemző esetre utal ezzel kapcsolatban Aczél Tamás és Méray Tibor, amikor a Politikai Bizottság 1954. február 17-i ülésén történt kínos incidens eseményeit idézik fel: a vita során Rákosi beszédébe váratlanul Nagy Imre közbeszólt: „– Volt ebben a nyolc évben hiba is, bőven – mondta. – Azért eredmények is voltak – szölt vissza Rákosi. – Kérem – ismételte Nagy Imre olyan hangsúllyal, mint aki azt mondja: 'hagyjuk ezt, hagyjuk' – éppen elég hiba is volt akkor...” Lásd ACZÉL TAMÁS – MÉRAY TIBOR: *Tisztító vihar. Adalékok egy korszak történetéhez*. Griff Kiadó, München, 1982. 204. p.

¹⁹ Nagy Imre álláspontjára illetve a vitára lásd RAINER M. JÁNOS: *Nagy Imre. Politikai életrajz. Második kötet 1953–1958*. 1956-os Intézet, Bp., 1999. 66–67. p.

²⁰ Rákosi Mátyás zárszavában mindenekelőtt arra hívta fel a figyelmet, hogy „sikereink legfontosabb záloga pártunk megdönthetetlen elvi, politikai egysége és szilárdsága...” Lásd *A Magyar Dolgozók Pártja III. Kongresszusának rövidített jegyzőkönyve*. 1954. május 24–30. Szikra, Bp., 1954. 290. p.

²¹ Vö. 6. sz. jegyzet.

tán kérjék ki a szovjet vezetés véleményét – elutasították. Rákosiék támadásba lendültek, ami lényegében a reformkísérlet régóta sejtető végét jelentette.²²

2. Az államvédelmi szervek átalakítása

Már az államvédelmi szervek átalakítása irányába mutatott a Politikai Bizottság azon bírálata is, amely – jóval a júniusi határozat meghozatala előtt – súlyosan elmarasztalta a rendőrség munkáját: „a rendőrség nagyszámú és gyakran törvénytelen eljárással zaklatja a dolgozókat, gyenge a szocialista tulajdon védelme, a bűncselekmények száma magas, laza a rendőrség fegyelme, nem kielégítő a dolgozókkal való kapcsolata, amihez hozzájárul a rendőrök durva, rideg magatartása. [...] ugyanakkor nem figyeltek fel a politikai megbízhatatlan, népi demokráciánkkal szembenállókra: a politikai okokból kizártakra, a jobboldali szociáldemokratákra stb.”²³ Az új szakasz politikatörténetéhez képest tehát az államvédelmi szervek átszervezése korábban elkezdődött, még ha a személyes politikai érdekek elsődlegessége folytán²⁴ véletlenszerűen is lett később a reformelképzelések egyik motívuma.

Amennyiben a politikai rendőrség változásai fölől tekintjük át a reformkísérlet évét, és azt a kérdést tesszük fel, hogy végül mi is integrálódott 1953-ban a Belügyminisztériumba, akkor azt látjuk, hogy a szervezeti rendszer tulajdonképpen ugyanaz volt, mint amelyet az kormány döntése 1949 végén kialakított.

²² Bár Nagy Imre csak az 1955. március 28-án írt levélében mondott le, a kialakult helyzetben politikailag valójában már az előző év végétől ellehetetlenült. A történetek sajátos értelmezését nyújtja RÁKOSI MÁTYÁS: *Visszaemlékezések 1940–1956*. Napvilág, Bp., 1997. 2. kötet, 973. p. Lásd továbbá RAINER M. JÁNOS: i. m.: 106–107. p.; VÁSÁRHELYI MIKLÓS: Az első megütiött reformkísérlet. Az 1953-as kormányprogram. *Medvetánc*, 1988. 2–3. sz.; PAPP GÁBOR: Magyarország, 1953–1956. Az „új szakasz” egy megütiött kísérlet. Kerekasztal-beszélgetés a kor tanúival. *Világosság* 1989. 1. sz.

²³ MDP KV Politikai Bizottság határozata a rendőrség munkájáról. 1953. április 16. Magyar Országos Levéltár MDP-MSZMP iratok. MOL-KS-276. f. 53/119., valamint A BM-re vonatkozó MDP határozatok. BM KI 6. f.

²⁴ A politikai pozícióért folytatott hatalmi harc egyik legnagyobb tétje az Államvédelmi Hatóság vezetői tiszttségének megszerzése volt. Ha igaz, hogy az 1953. júniusi határozat csak reflektált a Moszkvában, Sztálin halála után bekövetkezett változásokra, akkor Péter Gábornak, az Államvédelmi Hatóság mindenható vezetőjének 1953. január 3-i letartóztatása is pontos utánpótlás volt a Kremlben történeteknek. Ugyanezen a napon jelentették be ugyanis hivatalosan Moszkvában, hogy „leleplezték kilenc orvosprofesszort, akik mindannyian a Kremlben szolgáltak, mint a legfőbb vezetőkházi orvosai”. Hangsúlyozta a hivatalos nyilatkozat azt is, hogy az amerikai és a brit titkosszolgálat ügynökeiként tervezték a legfőbb szovjet vezetők meggyilkolását. Sztálin személyesen foglalkozott az ügygel, amelynek tervezett végkifejlete: „a zsidók tömeges deportálása 'saját kérésükre' az ország keleti vidékeire”. (Idézi M. HELLER – A. NYEKRICS: *A Szovjetunió története*. i. m.: 408. p.; Lásd továbbá I. DEUTSCHER: *Sztálin*. Európa, Bp., 1990. 600. p.) A „cionista orvosok pere” magyarországi megfelelőjeként indult Péter Gábor és társai ügyében, mintegy nyolcvan fő ellen eljárás. A Péter-per ötödik rendű vádlottjaként szerepelt pl. az ÁVH volt főorvosa, és bár az eljárás fő iránya nem az „összeesküvő orvosok” vonalat prezentálta, mégis alkalmas volt a politikai antiszemitizmus légkörét felkorbácsolni. (A per iratait lásd *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez*. Szerk.: Horváth Ibolya, Solt Pál, Szabó Győző, Zánthy János, Zinner Tibor. 3. köt. Kúriai teljes ülések. Államvédelmi felülvizsgálatok. „Párt”-ítéletek. Törvényességi óvások. Tárgyalási jegyzőkönyvek. KJK, Bp., 1994, 333–634. p.) De amíg Sztálin halála után az orvosperket lezárták (1953. április 4-én a Belügyminisztérium minden kommentár nélkül közzétette a hírt, hogy a „fehér köpenyes gyilkosok” ügye provokáció volt, s a megvádolt orvosok teljesen ártatlanok. Lásd M. HELLER – A. NYEKRICS: *A Szovjetunió története*. i. m.: 421. p.), addig a Péter Gábor-per vádlottainak ügyét – a magyarországi hatalmi küzdelmek kieleázódésének következtében – végig vitték az 1954. január 15-én meghozott ítéletig. Lásd *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez*. i. m.: 398–411. p.

2. 1. *Előzmények – az önálló Államvédelmi Hatóság*

A Minisztertanács december 28-án megjelent 4.353/1949. MT. sz. rendelete alapján az Államvédelmi Hatóság 1950. január 1-i hatállyal kivált a Belügyminisztériumból és közvetlenül a Minisztertanács alárendeltségébe került. A döntést az élesedő nemzetközi helyzettel, a belső ellenség aknamunkájával és az operatív helyzet változásaival indokolták. Jelentősnek ítélték továbbá a szétforgácsolt szervezet működésének nehézségeit, a folyamatos koordinációs szükségletből adódó problémákat, a vezetés bonyolultságát, a káder- és kiképzési vonalon a bürokratizmust és az anyagi, technikai ellátás nem kielégítő állapotát.

A Minisztertanács az Államvédelmi Hatóság felügyeletével a belügyminisztert bízta meg. Az államhatár védelme valamint a katonai kémelhárítási feladatok a Honvédelmi Minisztériumtól az Államvédelmi Hatósághoz kerültek.²⁵ Így létrejött egy egységes, de túlméretezett és jellegéhez képest is túlságosan centralizált szervezet. A Minisztertanács alapfeladatául szabta, hogy: „Az Államvédelmi Hatóság felderíti a dolgozó nép ellenségeit, védi és biztosítja a népi demokrácia állami, gazdasági és társadalmi rendjét”.²⁶

Az átszervezés végrehajtása érdekében természetesen pártvonalon is döntések születtek az ÁVH politikai osztályának a Pártközponthoz való kapcsolódásáról, az ÁVH vidéki szervei és a megfelelő vidéki pártszervek együttműködésének módjairól, valamint a felső vezetésben a Pártkollégium és az Országos Pártszervezet létrehozásáról. A Honvédelmi Minisztériummal való szorosabb kapcsolatok érdekében a katonai elhárítás és a katonai hírszerzés kérdéseiben is kidolgozásra kerültek az együttműködés alapelvei. A Honvédelmi Minisztériumban megszűnt a Katonapolitikai Főcsoportfőnökség és a Honvéd Határőrség Parancsnoksága. Ezzel egyidejűleg az Államvédelmi Hatóságnál főosztály szinten létrejött a katonai elhárító apparátus. A határvédelem és a forgalomellenőrzés végrehajtására az Államvédelmi Hatóság vezetőjének közvetlen alárendeltségében megalakult az egységes Határőrség. Ennek folytán egységes szervezetbe kerültek a határátkelőhelyek forgalmát ellenőrző – és korábban az ÁVH-nál működő – Határrendészeti Kapitányságok és a védelmi feladatokat ellátó – korábban szintén a HM-nek alárendelt – Határőr Zászlóaljak. Az átszervezéseket követően az ÁVH-hoz tartozó folyam- és légirendészeti feladatok visszakerültek a Rendőrség hatáskörébe.²⁷

Az így létrehozott főosztályokhoz az alábbi munkaterületek tartoztak:

- I. Főosztály (hálózati²⁸): kémelhárítás, hírszerzés, belső reakció elhárítás, szabotázs-elhárítás, útlelél-ügyintézés, külföldiek ellenőrzése.
- II. Főosztály (katonai kémelhárítás): a Néphadsereg, a Határőrség, a Belső Karhatalom és a Rendőrség személyi állományának védelme, illetve az ellenséges tevékenység megakadályozása, feldolgozása és vizsgálata.
- III. Főosztály (operatív): figyelés és környezettanulmány,²⁹ levélellenőrzés, telefon- és rádiólehallgatás, rádiófelderítés, az operatív technika, nyilvántartó.

²⁵ Államvédelmi hatóság vezetőjének parancsa a 4.353/1949/268. M.T. sz. rendelet végrehajtására. 1949. december 30. Lásd BM KI Pgy. 12. d. 255.100/1949.

²⁶ Lásd A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 4.353/1949 Minisztertanács. sz. rendelete az Államvédelmi Hatóság szervezése tárgyában. Magyar Közlöny, 1949. évf. 268. sz. Újabb közlésére lásd *Magyar történeti szövegyűjtemény 1914–1999.* (szerk.: Romsics Ignác) Osiris, Bp., 2000. II. 29. p.

²⁷ Lásd 9610/1951 BM sz. rendelet (Rendőrségi Közlöny 1951. évf. 79. p.).

²⁸ Hálózat: az állambiztonsági szervek titkos segítőtársainak összessége. Lásd *Állambiztonsági értelmező kéziszótár* (szerk.: Gergely Attila) BM Könyvkiadó, h. n., 1980 (a továbbiakban: *Állambiztonsági kéziszótár*).

IV. Főosztály (HÖR, BKH): határőrizeti és karhatalmi feladatok.

V. Főosztály (jogi, büntönügyi): vizsgálati munka, az Államvédelmi Hatósághoz tartozó büntetőintézetek, munkatáborok, internálótábor vezetése, hálózati operatív munka végzése az elítéltek, a letartóztatottak és az internáltak között.

VI. Főosztály (káder): káder, tanulmányi, fegyelmi, személyzeti nyilvántartási feladatok; tanintézetek irányítása.

VII. Főosztály (gazdasági): gazdasági tervezési, szervezési, pénzügyi, anyagellátási, híradástechnikai, építési, gépjármű, fegyverzeti és egészségügyi feladatok.

A főosztályokon kívül önálló szervként működtek a Titkárság, a Kormány- és Pártország, a Futár alosztály, az Információs Osztály, valamint a vidéki államvédelmi osztályok vezetését, ellenőrzését végző Vidéki Osztály.³⁰

A területi szervek tagozódásának irányt szabott az a tény, hogy az államigazgatás új rendszerének az alkotmányban rögzített formáit, kereteit az 1950. évi tanácsválasztás megváltoztatta. Ekkor alakultak meg a budapesti, valamint a budapesti kerületi, a megyei, a városi, a járási és községi tanácsok. Miután az államhatalmi, államigazgatási és rendészeti szervek folyamatos együttműködésének feltétele volt az azonos területi illetékesség, ezért a KV Államvédelmi Bizottsága az Államvédelmi Hatóság alárendeltségéről, szervezetéről szóló 1949. december 24-i határozata már kimondta, hogy a vidéki államvédelmi szerveket is a megyei rendszer szerint kell újjászervezni. Következésképpen 1950–1951-ben megszűnt a 8 vidéki Államvédelmi Osztály, ezzel Budapesten és a 19 megyei osztályon megvalósult az államhatalmi, államigazgatási és rendészeti szervek egységes területi elhelyezkedése.³¹ A belügyminiszter szintén megszüntette az 1949 elején létrehozott 9 kerületi rendőr-főkapitányságot és felállította – az államigazgatási szervezetnek megfelelően – a budapesti és a 19 megyei rendőrkapitányságot.³²

1951–1953 között az Államvédelmi Hatóság központi és a területi szervei igazodni próbáltak az időszak operatív helyzetéből következő feladatokhoz. A politikai megítélés szerint az állam elleni bűncselekmények megelőzése, felderítése fokozottabban igényelte a hálózati operatív munka fejlesztését,³³ hatékonyságának növelését, emellett mindinkább előtérbe állították az egész államvédelmi tevékenységet illető szakosítás. Ennek megvalósítását kívánták szolgálni a következő években végrehajtott szervezeti intézkedések.

Ebben az időben a politikai vezetés úgy látta, hogy az 1948. évi fordulattal, a proletárdiktatúra perspektívájával együtt felerősödött a Magyarország elleni ellenséges tevékenység a nyugati országokban és a reakciós emigrációban. Véleményük szerint az ellenséges hírszerző szervek akciói a népi demokráciák ellen, így Magyarország ellen is fokozódtak. A politikai fordulat velejárójaként Magyarország külképviselteiről valóban nagy számban disszidáltak a koalíciós időben kinevezett vezetők, beosztott diplomaták

²⁹ Környezettanulmány: összefoglaló jelentés, amely az állambiztonságszervek érdeklődési körébe került személyek életkörülményeire, politikai és általános emberi magatartására, személyi tulajdonságaira vagy más kapcsolódó operatív értékű adatokra vonatkozó megállapításokat tartalmaz. Lásd *Állambiztonsági kézikönyv*. i. m.

³⁰ Lásd Állambiztonság Operatív Nyilvántartása/1950. Történeti Hivatal V-150342 sz. anyag 103–119. p.

³¹ Lásd Jegyzőkönyv az Államvédelmi Bizottság 1949. december 24-i üléséről. In: Történeti Hivatal V-150342.

³² Lásd 5000/1950 BM sz. rendelet. Rendőrségi Közlöny, 1950. 25. sz.

³³ Lásd Belügyminiszter 065. sz. parancsa a hálózati munkáról. 1951. október 3. BM KI Pgy. 17. d. 065/1951.

és a Horthy-időkből örökölt beosztottak egy része. Ezeket a tényeket a határon túli operatív munka erősítése mellett szóló bizonyítékoknak tekintették. A korábban létrehozott határon túli felderítő csoportból, a párt Államvédelmi Bizottsága 1949. decemberi határozata értelmében a Politikai Rendészeti Osztály keretén belül megalakult az I/5-ös (külső hírszerzés) Osztálya. Ez 1950 szeptemberében már önálló, X/3. Osztályként az Államvédelmi Hírszerző Osztály elnevezést kapta. 1951 szeptemberben pedig már mint önálló VIII. (hírszerző) Főosztály szerepelt.³⁴

A határon túli operatív munka megindulása természetesen összekapcsolódott a belső hírszerző részleg megalakulásával is. A hírszerzés eredetileg a kémelhárításból „nőtt ki”, a legelső hírszerzők is a kémelhárítás állományából kerültek ki (a későbbi 1951–1952. évi fejlesztéskor is az irányító beosztásokba nagyrészt elhárítási vezetők kerültek, akik ekkor már több éves államvédelmi gyakorlattal rendelkeztek, szemben a mindvégig a fiatalabb generációhoz tartozó, és így tapasztalatlanabb belső reakció-elhárító állománnyal.) A munka jellegét illetően a hírszerzés kezdetben főként defenzív tevékenységet végzett, offenzív feladatnak számított viszont az ellenségesnek tekintett emigrációba, és rajtuk keresztül az ellenséges hírszerzésbe való beépülés.³⁵ Így a magyar hírszerzést kezdeti éveiben inkább a „támadólagos elhárítás” szervének, mint a klasszikus értelem-ben vett hírszerző szolgálatnak lehetett tekinteni.³⁶

1950 elején a feladatokat még csak általánosságukban fogalmazták meg: hálózati operatív munka az imperialista országok, az ellenséges magyar emigráció ellen, illetve a külképviseletek védelme érdekében. 1950 szeptemberében már országokra bontva szabták meg a tennivalókat. 1951 szeptemberében a VIII. Főosztály lényeges feladatai a következők voltak: a) hálózati beépülés a Magyarország ellen tevékenykedő, az Ausztria és Nyugat-Németország területén működő angol, amerikai, francia, jugoszláv hírszerző és elhárító szervezetekbe, valamint a fasiszta magyar emigráció szerveibe; b) hálózati beépülés – a Magyar Néphadsereg és a szocialista tábor más országai ellen irányuló háborús készülődés és aknamunka³⁷ felderítése céljából – az USA, Anglia, Franciaország, Nyugat-Németország és Jugoszlávia politikai és gazdasági szerveibe; c) illegális összeköttetési csatornák szervezése. A jelentések szerint a megalakulástól 1953-ig szám szerinti értékelésben a hírszerzés jó eredményeket ért el a hálózatépítés terén. A kezdetben csak a nyugat felé indult határon túli felderítésben később módosulás következett be, amikor előbb jugoszláv csoportot,³⁸ majd alosztályt állítottak fel. Ez a létszámnövekedés ellenére relatíve gyengítette a nyugat-európai vonalakat, mivel tapasztalt munkatársakat állítottak a jugoszláv vonalra, sőt a lehetőségekkel rendelkező ügynököket is ezen a területen foglalkoztatták.³⁹

³⁴ Lásd Államvédelmi Hatóság vezetőjének 3. sz. parancsa az Államvédelmi Hatóság Katonai Elhárító Főosztályáról. 1951. szeptember 6. BM KI Pgy. 18. d. 03/1951.

³⁵ Beépülés: hírszerzési szándékkal belép valamely szervezetbe, illegációba. Lásd *Állambiztonsági kézikönyvtár*. i. m.

³⁶ Lásd FARKAS VLADIMÍR: Megbízás az ÁVH határon túli politikai hírszerzésének megszervezésére. In uő.: *Nincs mentség. Az ÁVH alezredese voltam*. Interart Studio, Bp., 1990. 283–328. p.

³⁷ Aknamunka: titokban vagy leplezetten folytatott állam- és szocializmusellenes tevékenység. Lásd *Állambiztonsági kézikönyvtár*. i. m.

³⁸ Lásd Államvédelmi Hatóság Titkársága tájékoztatója az ÁVH a titosta hírszerzőszervek romboló tevékenysége ellen. 1951. április 7. BM KI Pgy. 18. d. 024/1951.

³⁹ Lásd Az államvédelmi szervek 1953. évi munkája és az 1954-ös feladatok In: *Jegyzőkönyv az 1954. április hó 15-én megtartott országos államvédelmi értekezletről*. BM KI 2-274/c./1954.

A hírszerzés fejlesztése, az ügynökséggel való rendszeres összeköttetés megteremtése, nem utolsó sorban a kutató munka és az információszerzés bázisának szélesítése, indokolta az ÁVH vezetése számára a külföldi rezidentúrák⁴⁰ létrehozását. Elsőnek 1950 végén Bécsben, majd 1951-ben más fontosabb tőkés országokban állítottak fel rezidentúrát, „követési fedéssel”. Ebben az időszakban a hírszerzésnél két hazaárulásról történt feljegyzés. 1950-ben B. D.-t, a korábbi Katonai Politikai Osztálytól átvett hírszerzőt a leleplezése utáni tűzharcban agyonlőtték, így kapcsolatait, korábbi ellenséges tevékenységét nem tudták pontosan megállapítani. Következményeit tekintve súlyosabb volt Cz. A. volt áv. századosnak egy ausztriai akció alkalmával, 1953 májusában történt kilépése a szervezetből. Cz. a nyugat-európai osztály helyettes vezetője volt, átállása után felfedte az általa ismert ügynököket, a folyamatban lévő ügyeket, valamint az Európában dolgozó hírszerző tiszteket és titkos munkatársakat. Cz. disszidálása miatt az egész nyugat-európai vonalat át kellett szervezni, illetve az ügyek jelentős részét hosszabb időre le kellett állítani.⁴¹

Mindezekkel együtt felszínre kerültek olyan problémák is, amelyek miatt visszaesést tapasztaltak a hírszerzés munkájában. Így nagy károkat okoztak a konspirációval kapcsolatos súlyos lazaságok, vagy a feladatok meghatározásánál nem vették tekintetbe a reális lehetőségeket. A központi vezetők és beosztottak több mint 70 %-a 1951–52-ben került először államvédelmi munkára⁴² és súlyosbította a helyzetet a hírszerzés állományának hirtelen és túlzott csökkentése és az SZT beosztások teljes megszüntetése.⁴³

Ebben az időben az államvédelmi munkában egyre inkább előtérbe került az operatív technikai eszközök kutatása és alkalmazása. Ezzel indokolták az apparátus megerősítését, továbbá – a feladatok növekedésének és a szükséges szakosításnak megfelelően – önálló szervként való működtetését. Az operatív technikai osztály – amelyhez a „3/a. technikai rendszabály”, azaz a telefonellenőrzés is tartozott – 1951-ben kivált a III. (operatív) Főosztályból és az önállósított VIII. (hírszerző) Főosztály alárendeltségébe, majd 1952-ben X/3. Osztály elnevezéssel közvetlenül az ÁVH vezetőjének felügyelete alá került.⁴⁴ Az operatív helyzet alakulásával és a további szakosítás szükségességével összefüggésben, az I. Főosztály (hálózati) Szabotázelhárító Osztályát 1951-ben három részre tagolták: ipari, mezőgazdasági és közlekedési osztályokra.⁴⁵

A VII. (gazdasági) Főosztály eredetileg magába foglalta a pénzügyi, anyagi, építési, fegyverzeti és gépjármű apparátusokon kívül a híradástechnikai és az egészségügyi szolgálatokat is. 1951-ben a Híradástechnikai és az Egészségügyi Osztályok kiváltak a Főosztály szervezetéből és önálló osztályokként, az ÁVH vezetőjének alárendeltségébe kerültek.⁴⁶ Ugyancsak a Főosztály Központi Anyagellátási Osztálya feladatkörébe tarto-

⁴⁰ Rezidentúra: állambiztonsági tisztekből vagy a hálózat tagjaiból álló, meghatározott állambiztonsági – operatív – feladatok ellátására felkészített, konspirált szervezeti forma. Vezetője – a rezidens – 3–6 fő hálózati személyt irányít az operatív tiszti útmutatása szerint. Jellege szerint lehet: belföldi, külföldi, legális és illegális. Lásd *Állambiztonsági kézikönyv*. i. m.

⁴¹ Lásd 39. sz. jegyzet.

⁴² Uo.

⁴³ SZT-tiszt: szigorúan titkos állományú tiszt. Az állambiztonsági állományba tartozik, rendfokozattal rendelkezik, de polgári munkahelyen dolgozik. Lásd *Állambiztonsági kézikönyv*. I. m.

⁴⁴ Lásd Államvédelmi Hatóság vezetőjének 082. sz. parancsa az elhárító osztályokon a konspirációval kapcsolatos hiányosságok megszüntetéséről. 1951. október 12. BM KI Pgy. 19. d. 082/1951.

⁴⁵ Államvédelmi Hatóság vezetőjének 043. sz. parancsa a szabotázelhárító osztály keretén belüli alosztályok önálló osztállyá szervezéséről. 1950. december 23. BM KI Pgy 16. d. 043/1951.

⁴⁶ Lásd 44. sz. jegyzet.

zott többek között a párt és a kormány vendégházaival, az Államvédelmi Hatóság nyílt és konspirált épületeivel kapcsolatos gazdasági feladatok ellátása. Mivel ebben a munkarendszerben nem látták kellőképpen biztosítottak a konspirált objektumok védelmét, ezért 1951-ben a konspirált épületekkel kapcsolatos feladatok végrehajtására X/4. Osztály megnevezéssel önálló Gazdasági Osztály létesült.⁴⁷ Az Államvédelmi Hatóság önálló országos szervezetének kialakításával indokolták („a vezetés megfelelő információkkal rendelkezzen a központi és a 20 területi szerv tevékenységéről, a parancsok, utasítások végrehajtásáról”), hogy 1951-ben létrehoztak az ÁVH vezetőjének közvetlen alárendeltségében egy kis létszámú (7 fős) Ellenőrzési Osztályt.⁴⁸ Az 1950. évi átszervezés során a már döntően sorállományú határőrségi és belső karhatalmi csapatok országos irányítására IV. Főosztály néven egységes parancsnokság alakult. Párthatározat alapján 1952-ben a Belső Karhatalom csapatainak irányítására önálló parancsnokságot hoztak létre, IX. Főosztály megnevezéssel. Az 1950. évi szervezeti változások során a hálózati, a katonai elhárítási, a Határőrség és Belső Karhatalom, valamint a Káderfőosztályok vezetői egyben az ÁVH vezetőjének helyettesei is lettek. A későbbiek során a szervezet további decentralizálása, az önálló szervek számának növelése miatt, az ÁVH vezetőjének tehermentesítése céljából három függetlenített helyettesi beosztás rendszeresítése került jóváhagyásra.⁴⁹

A hálózati operatív munka egyre kiterjedtebbé válása, az ügynökségek számának növekedése miatt 1950-ben a decentralizált nyilvántartások helyett központi operatív nyilvántartót⁵⁰ hoztak létre. A központositott munkát szabályozó rendelkezések előírták a nyomozó, felderítő és elhárító tevékenység során keletkezett anyagok, ügyiratok operatív, illetve hálózati dossziékban való tárolását; a személyekre kiállított katonáknak a központi nyilvántartásban történő elhelyezését. Rendelkeztek arról is, hogy a központi és megyei államvédelmi szerveknél keletkezett anyagokat, amelyekben a feldolgozást, az intézkedést befejezték, irattározásra a központi nyilvántartóba kell megküldeni. Megtörtént az operatív és a nyílt nyilvántartások összevonása.⁵¹

A központositott operatív nyilvántartás kiegészült a politikai bűncselekményekért felelősségre vont és az internált személyek daktiloszkópiái és fényképanyilvántartásával, valamint az őrizetbe vettek házkutatási anyagának megőrzésével. Az új osztály összegyűjtötte a háborús és népellenes bűncselekményeket bizonyító felszabadulás előtti eredeti dokumentumokat; az Igazságügyi Minisztériumtól átvette az 1945–1949-es években keletkezett népbírósi anyagokat. Mindezeket meghatározott elvek és módszer szerint rendezte, dossziékba bedolgozta, végrehajtotta a terhelő, illetve a kompromittáló adatokkal rendelkező személyek nyilvántartásba vételét.⁵²

A központi operatív nyilvántartások egységes rendszerének kialakítása, folyamatos létrehozása és szükség szerinti kiegészítése az operatív és vizsgálati szervek munkáját

⁴⁷ Az Államvédelmi Hatóság vezetőjének 96. sz. parancsa egyes szervezeti kérdésekről. 1951. november 29. BM KI Pgy. 19. d. 96/1951.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Államvédelmi Hatóság vezetőjének 032. sz. parancsa az ÁVH egyes osztályairól. 1952. július 19. BM KI Pgy. 22. d. 032/1952.

⁵⁰ Operatív nyilvántartás: adattároló és szolgáltató tevékenység az elkövetett bűncselekményekről, az állambiztonsági szempontból jelentős tényekről, körülményekről, a hálózatról. Lásd *Állambiztonsági kézikönyv*. i. m.

⁵¹ Államvédelmi Hatóság vezetőjének 02. sz. parancsa a nyilvántartás szabályiról. 1952. január 2. BM KI Pgy. 22. d. 02/1952.

⁵² Lásd 49. sz. jegyzet.

kívánta segíteni, és meg akarta könnyíteni a megelőzést, a bizonyítást. Ugyanakkor az 1950-es évek politikai torzulásainak következményei is jelentkeztek, ami megnyilvánult a totális nyilvántartásra való indokolatlan törekvésben, valamint abban, hogy a kompromittáló adatok sok esetben pontatlanok, hiányosak, ellenőrizhetetlenek, a valóságnak nem megfelelőek voltak, így ezek a hibák súlyosan sértették még a hivatalosan deklarált szocialista törvényességet is. A hibák kijavítása, a nyilvántartások felülvizsgálata az 1953. júniusi párhatározat után történtek ugyan kísérletek, de teljes átalakítására – egészen más körülmények között – majd a forradalom leverése után került sor.⁵³

Az említett szervezeti intézkedések eredményeként tehát az Államvédelmi Hatóság 1953 júliusáig az alábbi tagozódásban működött:

Államvédelmi Hatóság Vezetője
Vezető-helyettesek
Pártbizottság

Közvetlen szervek:

Titkárság
Kormány- és Pártörség (X/1)
Tájékoztatási Osztály (X/2)
Operatív Technikai Osztály (X/3)
Gazdasági Osztály (X/4)
Egészségügyi Osztály (X/5)
Ellenőrzési Osztály
Híradástechnikai Osztály
Sportosztály
Kultúrosztály
Budapesti és 19 megyei Államvédelmi Osztályok

Központi Főosztályok:

I. Főosztály (Belső reakció elhárítás, kémelhárítás)

Belső reakció elhárító osztály
Kémelhárító osztály
Útlevel és KEOKH alosztály
Ipari szabotázs elhárító osztály
Mezőgazdasági szabotázs elhárító osztály
Közlekedési szabotázs elhárító osztály
Vidéki csoport

II. Főosztály (Katonai elhárítás)

HÓR, BKH, Rendőrség elhárító osztály
Csathelhárító osztály
Vizsgálati osztály
Horthysta katonatiszti elhárító osztály
Vidéki katonai alakulatok

---

⁵³ A Biszku Béla vezette Belügyminisztérium 1957-ben nem csupán az operatív nyilvántartás rendszerét alakította át, de teljes tartalmi revíziót is előírt. Lásd Belügyminiszter 56. sz. parancsa a Belügyminisztérium operatív nyilvántartásának felülvizsgálata ügyében. 1957. december 9. BM KI Pgy. 46. d. 56/1957.

- III. Főosztály (Figyelő, „K”-ellenőrzés, operatív nyilvántartó, rádió-elhárítás)
  - Figyelő és KT-zó⁵⁴ osztály
  - „K” ellenőrzési osztály⁵⁵
  - Operatív nyilvántartó osztály
  - Rádió-elhárító osztály
- IV. Főosztály (Határőrség)
- V. Főosztály (Személyügyi)
  - Káder osztály
  - Katonai személyügyi osztály
  - Fegyelmi osztály
  - Tanulmányi osztály
  - Dzserzsinszkij iskola⁵⁶ (6 hónapos, 3 hónapos operatív tanfolyam)
  - Személyzeti nyilvántartó osztály
  - Szervezési osztály
- VI. Főosztály (Vizsgálat, börtönügy)
  - Vizsgálati osztály
  - Börtönügyi osztály
  - Katonai ügyészi kirendeltség
  - Belső börtön
  - Országos Büntető Intézet (Budapest)
  - Állambiztonsági Büntető Intézet (Conti)
  - Állambiztonsági Büntető Intézet (Mosonyi)
  - Állambiztonsági Büntető Intézet (Vác)
  - Munkatábor (Tiszalök)
  - Munkatábor (Recsk)
  - Munkatábor (Kecskemét)
  - Munkatábor (Kazincbarcika)
  - Közbiztonsági Internálótábor (Kistarcsa)
- VII. Főosztály (Gazdasági)
  - Pénzügyi osztály
  - Anyagellátó osztály
  - Gépjármű osztály
  - Központi Anyagellátó osztály
  - Építési osztály
  - Fegyverzeti osztály
  - Szervezési, tervezési osztály

⁵⁴ KT – környezettanulmány: összefoglaló jelentés, amely az állambiztonsági szervek érdeklődési körébe került személyek életkörülményeire, politikai és általános emberi magatartására, személyi tulajdonságaira vagy más kapcsolódó operatív értékű adatokra vonatkozó megállapításokat tartalmaz. Lásd *Állambiztonsági kézikönyvtár*. i. m.

⁵⁵ „K” ellenőrzés: technikai rendszabály postai küldemények cenzúrájára. Lásd *uo.*

⁵⁶ Lásd Államvédelmi Hatóság vezetőjének 70. sz. parancsa az egyéves Dzserzsinszkij operatív tisztí iskolá beindításáról. 1951. szeptember 13. BM KI Pgy. 19. d. 70/1951. Bővebben KOZÁRY ANDREA: *Az ÁVH Dzserzsinszkij tisztképző iskolájának megindítása, kezdeti tevékenysége*. In *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről*. (szerk. Gyarmati György) Történeti Hivatal, Bp., 2000.

VIII. Főosztály (Hírszerzés)

1–5. osztály

IX. Főosztály (Belső Karhatalom)⁵⁷

2.2. Az „ávósok”

A még a Belügyminisztérium szervezetében működő Államvédelmi Hatóság összlétszáma 1949 elején – a Karhatalmi és őrségi szervekkel együtt – 8.760 volt, amely az év végéig egyes operatív, börtönügyi és karhatalmi szervek létszámemelése miatt 473-mal, 9.233-ra növekedett. Ez a szám az alábbiakból tevődött össze:⁵⁸

– Központi és megyei operatív, kisegítő és kiszolgáló szervek, valamint a Párt- és Kormányőrség	3.984	43,1 %
– Központi és megyei karhatalmi és őrségi szervek	1.632	17,6 %
– Határ-, folyam- és légrendészeti szervek	3.617	39,3 %
	9.233	100,0 %

1950 elején a határvédelmi és a katonai elhárítási feladatoknak a Honvédelmi Minisztériumtól való átvétele, a folyam- és légrendészeti feladatoknak a Rendőrséghez történt átadása, az Államvédelmi Hatóság alárendeltségében működő határőrségi és karhatalmi létszámnak az operatív szervektől való leválasztása miatt, a jóváhagyott összlétszám változott. Csökkent a karhatalmi és őrségi szervek 3.617-es, a határ-, folyam és légrendészeti szervek 1.632-es létszámával, ugyanakkor növekedett a katonai elhárító apparátus 542-es létszámával, illetve a szervezet önálló működéséhez szükséges gazdasági, technikai szervek 1.277-es létszámemelésével. Mindezek eredményeként az államvédelmi operatív, segédoperatív, kisegítő és kiszolgáló szervek, a Párt- és Kormányőrség, a börtönügyi apparátus összlétszáma 5.803-ra változott.

Az összlétszám 1951 és 1953 közötti változásai (a Határőrség és a Belső Karhatalom nélkül) úgy alakultak, hogy – az ellenőrzött területek, a biztosított objektumok számának szaporodása, a technikai eszközök fejlődése és szélesebb körű alkalmazása miatt – az operatív és segédoperatív szervek, valamint a pénzügyi, anyagi, technikai, sport- és kulturápparátusok létszáma is emelkedett. 1953. július 1-ig az államvédelmi operatív, segédoperatív, kisegítő és kiszolgáló szervek jóváhagyott összlétszáma 7.532-re módosult.

Mindezek következtében a speciális „vonalakat”⁵⁹ tekintve a következőképpen alakult a létszámösszetétel:

⁵⁷ Lásd 49. sz. jegyzet; Forrásmegjelölés nélkül – kisebb eltérésekkel – ezt a modellt ismerteti CSEH GERGŐ BENDEGÜZ: A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata 1945–1990. In: *A Történelmi Hivatal évkönyve. Trezor I.* (szerk.: Gyarmati György) Történelmi Hivatal, Bp., 1999. 77-78. p.

⁵⁸ A fejezet e részében közölt adatok forrása: Az állambiztonsági szervek létszámtörténete. BM KI „M” és Szervezési Csoportfőnökség Szervezési Osztály irattára 16-238/1959. sz.

⁵⁹ Vonalas elv: az állambiztonsági munkának az a szervezési rendszere, amikor az ellenséges tevékenység speciális jellegének, sajátosságainak figyelembe vételével szervezik az operatív egységeket az adott vonalon folytatott ellenséges tevékenység felderítésére és leleplezésére. *Állambiztonsági kézikönyvtár.* i. m.

A vezetés közvetlen szervei (72)	0,9 %
Hírszerzés (184)	2,4 %
Kémelhárítás (95)	1,3 %
KEOKH, Útlevel (52)	0,7 %
Belső reakció elhárítás (118)	1,6 %
Ipari, mezőgazdasági, közlekedési elhárítás (221)	2,9 %
Katonai elhárítás (1.270)	26,9 %
Vizsgálat (543)	7,2 %
Segédoperatív szervek	
– Figyelés, KT (239)	3,2 %
– „K” ellenőrzés (161)	2,1 %
– Operatív nyilvántartás (107)	1,4 %
– Rádió elhárítás (83)	1,1 %
– Operatív technika (181)	2,4 %
Kormányórság (890)	11,8 %
Híradástechnika (181)	2,4 %
Személyzeti, tanulmányi, fegyelmi (333)	4,4 %
Pénzügyi, anyagi, gazdasági, technikai (855)	11,3 %
Egészségügyi (163)	2,2 %
Sport, kultúra (176)	2,4 %
Budapesti és megyei szervek (1608)	21,4 %
Összesítve:	100,0 %
Központi operatív szervek (2555)	33,9 %
Területi operatív szervek (1608)	21,4 %
Segédoperatív szervek (771)	10,2 %
Kormányórság (890)	11,8 %
Személyügyi, gazdasági, technikai, egészségügyi, sport- és kultúr- szervek (1708)	22,7 %
	100,0 %

Az Államvédelmi Hatósághoz tartozó Határórság és Belső Karhatalom létszáma 1951–1953 között jelentős mértékben emelkedett. A Határórság létszáma 1951-ben a nyugati és a déli határ védelmének megerősítése érdekében 1.000 fővel, 18.577-re emelkedett (hivatásos 3.909, sorozott 14.658). A Belső Karhatalom állománya 1950 elején mind Budapesten, mind vidéken hivatásos volt. 1951-ben a több objektum őrzése, valamint a rendőrség karhatalmának megszüntetése miatt a létszám két ütemben jelentősen emelkedett, ugyanakkor döntés történt sorállomány rendszeresítésére. Ennek alapján az összlétszám 5.883 fővel, 9.500-ra nőtt (hivatásos 1.926, sorozott 7.574).

A létszámviszonyok, illetve a létszamarányok túlméretezett alakulása mind a központi és területi operatív, a segédoperatív, valamint a funkcionális szervek vonatkozásá-

ban pontosan tükrözték a hidegháborús időszak operatív helyzetének politikai megítélését.⁶⁰

Az 1950-es átszervezés előtti időt a jelentések általában olyannak értékelik, amikor sok nehézség, bürokratizmus volt a káder- és személyzeti munkában. Ennek okát többnyire abban jelölték meg, hogy az államvédelmi szervekhez történő felvételek, áthelyezések, sőt a szerveken belül Budapestről vidékre vagy egyik vidéki szervtől a másik vidéki szervhez való áthelyezések is a Belügyminisztérium hatáskörébe tartoztak. Ez a helyzet az Államvédelmi Hatóság önállósá válásával látszólag megszűnt. Ekkor Magyar Dolgozók Pártja Politikai Bizottsága – mintegy az államvédelmi munka fontosságát hangsúlyozva – olyan döntést hozott, hogy három hónapon belül az állomány felfrissítésére és megerősítésére a párt Országos Káderosztálya 200–250 fiatal, megbízható, fejlődőképes kommunista jelöljön és javasoljon felvételre.⁶¹ Az Államvédelmi Hatóság operatív szerveihez történt kinevezéseknek négy fő forrása volt: pártajánlások, tömegszervezetek javaslatai, a rendőrség különböző szerveitől történő áthelyezések, a katonai elhárítási feladatok átvételekor a HM-től történt áthelyezések, valamint az egyéni kérelmek alapján történt felvételek.⁶² Az Államvédelmi Hatóság átszervezéséről szóló 1949. decemberi minisztertanácsi rendelet intézkedett a kinevezési hatáskörökről, az apparátus állományviszonyáról, a rendfokozatokról is. E szerint az Államvédelmi Hatóság vezetőjét a Minisztertanács előterjesztésére a Népköztársaság Elnöki Tanácsa nevezte ki és mentette fel. Ezredestől felfelé a főfelügyelettel megbízott miniszternek a Minisztertanács útján tett előterjesztésére az Elnöki Tanács, alezredesig bezárólag az Államvédelmi Hatóság vezetője foganatosította a kinevezéseket. A személyi állomány a honvédségével azonos rendfokozat előtt – amint ezt az ÁVH-s túlsúly érzékeltetésére már említettük – az „államvédelmi” szót használta. Az állomány hivatásos és sorozott beosztottakból állt. A tisztek és tiszthelyettesek valamennyien, a tisztesek pedig részben hivatásos állományúak voltak. A Határőrség és a Belső Karhatalom legénységét sorozták. A sorállomány szolgálati ideje 3 év volt, amelynek elteltével továbbszolgálatukat kérelmezhatték. A továbbbszolgáló, illetve a hivatásos állományba való átvételről az ÁVH vezetője döntött.⁶³

A nagy arányú fluktuáció (1950–1953 között 3.800 elbocsátás, 5.300 új kinevezés) mögött elsősorban a felső vezetés belső hatalmi- és pozícióharcai, diktatórikus és nem ritkán erkölcsstelen vezetési módszerei húzódtak meg. Az elbocsátások – a politikai hibákon, sok esetben a törvénytelen ségemen túlmenően – szinte ellehetetlenítették a szervezeti munkát. A jelentések megemlítik, hogy az ebben az időben már 6–7 éves operatív tapasztalattal, szakmai hozzáértéssel rendelkező vezetők és beosztottak helyett az állományba újonnan felvételre került fizikai dolgozók, „élmunkások” sem megfelelő politikai képzettséggel, élettapasztalattal, sem szakmai ismeretekkel nem rendelkeztek, így a

⁶⁰ Hasonlóan túlméretezett létszámmal kalkulált – azonos okokból – a honvédelmi vezetés is. 1952 végére például már 210 ezer fős hadsereget állítottak be a költségvetési tervbe. Lásd OKVÁTH IMRE: *A hadiipar megszervezése*. In uő.: *Bástya a béke frontján. A magyar haderő és katonapolitika 1945–1956*. Aquila, Bp., 1998. 260. p.

⁶¹ Lásd 58. sz. jegyzet.

⁶² Uo.

⁶³ Uo.

megelőző és felderítő tevékenység színvonala természetesen csökken és nőtt a törvénysértések, az erőszakos módszerek alkalmazásának a száma.⁶⁴

A káder- és személyzeti munkában eluralkodott kaotikus helyzetet jól illusztrálja egy dokumentum T. L. nyugállományú rendőr ezredes visszaemlékezéseiből, aki akkoriban helyettes kémelhárítási alosztályvezető volt:⁶⁵ „1950 nyarán már gyakran előfordult, hogy jól képzett vezetők és operatív tisztek eltűntek, akiknek további sorsa akkor ismeretlen volt. Többek között így szerelték le a kémelhárítás akkori vezetőjét is. Néhány nap múlva érkekeztet hivat össze, ahol az illetőt – távollétében – bírálatban részesítették, csupa általánosítással. Így pl. rossz a viszonya a párthoz, beképzelt, öntelt, nem képezi magát stb. Felszólították – konkrétan is – a régebbi alosztályvezetőket, hogy mondják el véleményüket. Egyedül csak egy alosztályvezető nem csatlakozott az elhangzottakhoz. Kijelentette, hogy ő ezekről nem tud, sőt az ellenkezőjéről van meggyőződve. Később már a szobájában figyelmeztettem, hogy 24 órán belül leszerelik. Nem kellett addig várni, mert egy óra múlva a személyzeti osztályra hívták. Figyelmeztettem, hogy vigye magával személyes holmijait is. Ez – mint beigazolódott – teljesen indokolt volt, mert munkahelyére már nem jöhetett vissza. A személyi kérdésekben és a szakmai munkával összefüggő intézkedésekben több helytelen vezetői döntéssel találkoztam, ezért felkerestem az Államvédelmi Hatóság vezetőjét, Péter Gábort, hogy észrevételeimet elmondjam. A következmény az volt, hogy őrizetbe vettek, hátkutatás hajtottak végre és alapos környezettanulmányt készítettek. A kihallgatások nappal folytak, éjjel a 'vallomásomat' kellett írni. Ez az állapot hétfőtől szombatig tartott, alvási és tisztálkodási lehetőség nélkül. Minden reggel felkísértek a Hatóság vezetőjéhez, aki maga is megkísérelte, hogy valami, akármilyen kifogásolható ügyet produkáljanak, aminek alapján elítélhetnek. Mivel ezeken a kihallgatásokon újabb bírálatokat gyakoroltam, közölte, hogy 24 órán belül nem leszek a párt tagja. Amikor szombaton elbocsátottak, a kizárásomat a párttitkár is megerősítette. E törvénytelen, a pártdemokráciát sértő intézkedések ellenére csak három év múlva rehabilitáltak, visszavettek a pártba és visszahelyeztek korábbi munkahelyemre”.

Nyilvánvaló, hogy súlyos hibák, intrikus döntések, törvénytelenések fordultak elő a belügyi apparátuson belül, azonban a személyi állomány sérelmein túl összehasonlíthatatlanul nagyobbak azok károk, sőt, tragédiák, amelyeket a diktatórikus politika és a törvénysértő államhatalom a társadalom egészének okozott.

3. Az Államvédelmi Hatóság belügyminisztériumi integrációja

A Központi Vezetőség júniusi határozatának a belügyi szervekkel foglalkozó része már előrevetítette a nagyméretű szerkezeti átalakítás valószínűségét, a ÁVH fenti struktúrájának radikális átalakítását. A korábbi helyzetet élesen bírálva a Központi Vezetőség az „adminisztratív módszerek elharapózásával” és a lakossággal szembeni önkényeskedésekkel magyarázta a büntetések és adminisztratív intézkedések aránytalanul magas számát:

⁶⁴ Lásd Államvédelmi Hatóság V/5. Osztály által készített kimutatás az ÁVH létszámváltozásairól 1948–1953 években. BM KI „M” és Szervezési Csoportfőnökség Szervezési Osztály irata. 16-1515/1970. sz.

⁶⁵ Idézi *Az állam biztonsága ellen kifejtett ellenséges tevékenység és az ellene folytatott harc (1949–1953)* IV. h.n., é.n., BM KI A-1364/1 Ikt.sz.:45-148/6-1984. 16. p.

„1951–53. V. I. között, vagyis két év és négy hónap alatt a rendőrség mint kihágási bíróság kereken 850.000 esetben szabott ki büntetést. És bár a 850.000 esetből 831.000 eset pénzbírság volt, s ebből is 760.000 volt 100 forinton aluli, és csupán 19.000 szólt elzárásra, s ezeknek jelentős részét is felfüggesztették, mégis a kihágási büntetések száma tűrhetetlenül magas. E szám arról tanúskodik, hogy Magyarországon olyan mértékben alkalmaznak adminisztratív eszközöket a lakossággal szemben, ami népi demokráciában, a dolgozó nép államában megengedhetetlen.

Ugyanerről tanúskodik a bíróságok működése is. A bíróságok 1950–1953. I. negyede között, vagyis három és egynegyed év alatt 650.000 személy ügyével foglalkoztak, és 387.000 személy ellen hoztak elmarasztaló ítéletet.

Ugyancsak helytelen és megengedhetetlen a beszolgáltatás elmulasztásáért kivetett tömeges pénzbüntetések rendszere és gyakorlata. A beszolgáltatási kötelezettségek elmulasztásáért a dolgozó parasztokra, termelősövetkezetekre és kulákokra eddig összesen közel 400 millió forint összegű kártérítést vetettek ki, melynek jelentős része a fennálló jogszabályok értelmében is törvénytelen és igazságtalan.

Még mindig fennáll nálunk az internálások rendszere, amely sok önkényeskedésre ad lehetőséget, és amely több mint 8 évvel a háború befejezése után, indokolatlan. A sajtóban már ismertetett kiskőrösi esethez hasonló önkényeskedések a lakossággal szemben, főként falun nem egyedülállóak. Számos esetben alaptalanul tartóztatnak le állampolgárokat, gyakran nem tartják be a törvényes, alkotmányos előírásokat, amelyek védik az állampolgárok jogait, személyes szabadságát és biztonságát.

Az adminisztratív eljárások elharapódzásához, a kihágási és bírósági ügyek számának mértéktelen felduzzadásához és a lakossággal szemben alkalmazott önkényeskedésekhez hozzájárult a legfelső államügyészség intézményének hiánya, pedig ennek létrehozását az 1949-ben elfogadott népköztársasági alkotmány előírja.⁶⁶

A határozat nem tartózkodott attól sem, hogy az államvédelmi szervek vonatkozásában név szerint is a párt főtitkárát jelölje meg felelősnek: „Helytelen módon vezette a párt és személyesen Rákosi elvtárs az Államvédelmi Hatóságot, helytelen volt, hogy Rákosi elvtárs közvetlenül utasításokat adott az Államvédelmi Hatóságnak arra, hogy hogyan nyomozzon, kit tartóztasson le, utasítást adott letartóztatottak fizikai bántalmazására, amit a törvény megtilt. Emellett Rákosi elvtárs utasításai több esetben helytelenek voltak, és megnehezítették az igazság felderítését.”⁶⁷

Ami pedig a népi demokratikus állam és a lakosság megfelelő viszonyának kialakítását illeti, a határozat a következő sürgős feladatokat fogalmazta meg: „Fel kell számolni a törvénytelenések és törvénsértések gyakorlatát a rendőrség, az államvédelmi és igazságügyi szervek, valamint a tanácsok munkájában. 1953. október 1-ig létre kell hozni a Legfelsőbb Államügyészséget mint a törvényesség egyik legfontosabb biztosítékát. Az Országgyűlés küszöbönálló ülése elé törvényjavaslatot kell terjeszteni az amnesztia-ról, és az amnesztia-törvény alapján szabadon kell bocsátani mindazokat, akiknek bűne nem olyan súlyos, hogy szabadon bocsátásuk az állam biztonságát vagy a köz- és

⁶⁶ Lásd A Központi Vezetőség határozata a párt politikai irányvonalában és gyakorlati munkájában elkövetett hibákról, s ezek kijavításával kapcsolatos feladatokról. (1953. június 27-28.) In: *MDP határozatai*. i. m. 193. p.

⁶⁷ I. m.. 197. p.

vagyonbiztonságot veszélyeztetheti.⁶⁸ Meg kell szüntetni az internálások rendszerét, és fel kell oszlatni az internálótáborokat.

Törvény útján meg kell szüntetni a rendőrség bíraskodási funkcióját. Lehetővé kell tenni, hogy a kitelepítettek, az összes állampolgárokra egyaránt kötelező jogszabályok figyelembevételével, szabadon válasszák meg lakóhelyüket. Minden téren, minden esz-közzel helyre kell állítani a megrendült törvényességet.⁶⁹

Az állam irányító szervei 1953 júliusában hozzáfogtak az igazságszolgáltatás továbbfejlesztéséhez, a törvényesség és a jogrend megszilárdításához, illetőleg helyreállításához, valamint a sérelmek orvoslásához. Július első felében törölték a beadás elmulasztása miatt kivetett kártérítéseket, elengedték a beadási hátralékokat, csökkentették a termelőszövetkezetek beadási kötelezettségeit.⁷⁰ A minisztertanács július 23-án megszüntette a belügyminiszter helyi tanácsok feletti felügyeleti jogkörét.⁷¹ Július 25-én az Elnöki Tanács törvényerejű rendeletet adott ki a közkegyelem gyakorlásáról. Hatálya a két évet meg nem haladó politikai büntetésekre terjedt ki, kivéve a háborús, népellenes, népi demokratikus államrend elleni, a népköztársaság megdöntésére irányuló bűnöket és a hűtlenséget.⁷² Július 26-án felszámolják az internáló táborokat, megszüntetik a kitelepítéseket.⁷³ Július 30-án az Elnöki Tanács újabb törvényerejű rendeletével létrehozta a Legfőbb Ügyészséget, és elrendelte az ügyészi szervezet országos kiépítését.⁷⁴

A belügyi szervek pártirányításának ideológiai vonatkozású feladatai közé tartozott a meghozott párdöntéseknek az állománnyal történő gyors megismertetése és – természetesen – fenntartás nélküli elfogadtatása. Nem véletlen, hogy a belügyi szervek mindennapi munkájában is állandó hivatkozási alapként – mintegy a napi döntéseket hitelesítendő – bukkantak fel a legkülönbözőbb pártdokumentumokra való hivatkozások (amint ez jelen tanulmány Csongrád megyei vonatkozású dokumentumaiban is olvasható). Jellemző, hogy három nappal a kormányprogram ismertetése után az – akkor még önálló – Államvédelmi Hatóság vezetése intézkedésben szabályozta a kormányprogram feldolgozásával kapcsolatos helyi feladatokat.⁷⁵ Ennek során „Nagy Imre elvtárs beszédét csoportos újságolvasáson keresztül tudatosítani kell az egész személyi állománnyal. A törzsekben a tisztek részére a kormányprogramot politikai vita formájában 1953. július 12-ig meg kell tárgyalni, amit a politikai osztályvezető köteles levezetni. A tisztek a politikai vitán felkészülve kötelesek megjelenni.” A kormányprogram megtárgyalásához a Politikai Csoportfőnökség beszédvázlatot is készített, segédlet gyanánt. Ez pl. Nagy Imre elfogadottságát azzal az érveléssel kívánta nyomatékosítani, hogy „a kormányt az

⁶⁸ A közkegyelemről végül nem az Országgyűlés, hanem az Elnöki Tanács hozott döntést 1953. július 25-én. Lásd Az Elnöki Tanács 1953. 11. sz. törvényerejű rendelete a közkegyelem gyakorlásáról.

⁶⁹ Lásd *MDP határozatai*. i. m. 202–203. p.

⁷⁰ Lásd Az Elnöki Tanács 1953. 10. sz. törvényerejű rendelete a beszolgáltatás szabályozásáról, 1953. július 12-én.

⁷¹ Lásd 73/1953. (VII. 23.) MT. sz. határozata a belügyminiszternek a helyi tanácsok feletti főfelügyeleti jogkörének megszüntetéséről.

⁷² Vö. 68. sz. jegyzet.

⁷³ Lásd 1034/1953. (VII. 23.) MT. sz. hat. az internálás és a kitelepítés megszüntetéséről.

⁷⁴ Bár az Alkotmányról szóló 1949. évi XX. törvény VII. fejezet 42–44. § felvette a népi demokratikus államszervezet szervei közé az ügyészség intézményét (*A Magyar Népköztársaság Alkotmányáról szóló törvény és magyarázata*. szerk.: Beér János – Szabó Imre. Törvények és rendeletek tára. 3. sz. Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, Bp., 1951. 109–110. p.), de facto azonban csak az 1953. 13. sz. törvényerejű rendelet hozta létre az ügyészi szervezetet.

⁷⁵ Államvédelmi Hatóság Politikai Főcsoportfőnökség intézkedése a kormányprogram feldolgozására. 1953. július 7. BM KI Pgy. 28. d.

országgyűlés választotta meg, amely a május 1-i választás eredményeként képviseli népünket az államhatalomban, melynek tagjai a magyar nép fiai”. És miért nem maradhat Rákosi a miniszterelnök? Mert „a szocializmus sikeres építésének nagy feladatai elengedhetetlenül szükségessé teszik Pártunk Központi vezetőségének megerősítését, szükségessé teszik, hogy Rákosi elvtárs minden erejével a pártvezetésben vegyen részt. [...] Az Államvédelmi Hatóság egész személyi állományának éreznie kell, hogy népünk új győzelem előtt áll. Ennek legfőbb biztosítéka pártunk és kormányunk politikája, amelyik a nép öntudatos, fegyelmezett, áldozatkész munkájára, aktivitására, alkotó erejére támaszkodik. Kötelességünk minden ellenséges megnyilvánulással szemben a leghatározottabban felvenni a harcot, fokozni kell éberségünket, fegyelmünket, harckészültségünket”.⁷⁶

A júniusi határozat fontosságára, és nem kis részben a visszajelzések felemás voltára tekintettel a Politikai Bizottság 1953. július 29-i ülésén maga is foglalkozott a meghozott döntések propagálásának kérdésével. Egy munkabizottságot bízta meg a júniusi ülés téziseinek kidolgozásával, amelyek megvitatását a pártszervezetekben kötelezővé tették.⁷⁷ Ezt követően az országos rendőrfőkapitány politikai helyettese utasítást adott ki az irányelvek feldolgozására.⁷⁸ Az utasítás jellemző esetekkel illusztrálja az antidemokratikus vezetés elítélendő eseteit, amikor egyes politikai helyettes vezetők „helytelenül átnyúlva a vezetőség és a párttitkár feje fölött rendelkeznek a pártszervezettel”. B. hadnagy, politikai helyettes például „semmibe veszi a pártdemokráciát, a kollektív vezetést és egy évvel ezelőtt a jánosházi őrs pártszervezetének titkárául kinevezte H. L. elvtársat. Ezen az őrsön ma sincs választott párttitkár” – olvasható az elretentő eset.⁷⁹ Ugyancsak tipikus vezetői hiba, amikor „lélektelenül helyezgetnek át sok elvtársat, ebből azután gyakran súlyos családi és anyagi gondok következnek”. Ilyen eset fordult elő Szegeden is: „H. elvtárs szakaszvezetőnek, aki hét évig teljesített szolgálatot Szegeden, magasabb beosztást ígértek, föl is helyezték Budapestre, szegedi lakását feladta – de a magasabb beosztásból azóta sem lett semmi, jelenleg tartalék területfelelős”.⁸⁰

Elvi jelentősége van viszont az említett utasítás azon részének, amely az ellenségnek a júniusi párthatározatra adott reakcióját vizsgálta: „Az ellenség pártunk gazdaságpolitikájában beállott változást pártunk, kormányunk gyengeségének igyekszik feltüntetni és megkísérli, hogy pártunk bátor önbírálatát kihasználva akadályozza a KV határozatának végrehajtását. Aknamunkáját azzal kezdte, hogy a programban elhangzottakat a saját szája íze szerint magyarázta, el akarta érni a munkafegyelem és a tervfegyelem, a normák lazítását, a termelőszövetkezetek azonnali feloszlátását, a kulák földek és porták visszaadását. A kormányprogram hiányos tanulmányozásából, félreismeréséből és nem utolsósorban egyes elvtársaink alacsony képzettségéből fakadt, hogy akadtak olyan rendőrök, akik az ellenség uszályába kerültek, vagy elvesztették biztonságukat és éberségüket és nem léptek fel kellő eréllyel a rémhírterjesztő és izgató és nem egy helyen

⁷⁶ Uo.

⁷⁷ Lásd FÖLDES GYÖRGY: Egyszerűsítés, mechanizmus és iparirányítás 1953/56. *Párttörténeti Közlemények*, 1984. 2. 73. p.

⁷⁸ Országos rendőrfőkapitány politikai helyettes vezetőjének utasítása az MDP vezetősége 1953. júniusi kibővített ülése határozatainak megtárgyalására. 1953. szeptember 1. BM KI BM IV. Közrendészeti Főosztály és szerveinek iratai 12. d. 1/37/1953.

⁷⁹ Uo. 3. p.

⁸⁰ Uo. 6. p.

cselekvően is fellépő osztályellenség, főleg a kulákok ellen. A Budapesti Pártaktíva⁸¹ leleplezte az ellenség aknamunkáját s világos választ adott minden kételkedőnek: egész népünk feladata megvédeni az osztályellenség aknamunkája ellen eredményeinket”.⁸² Egy év múlva viszont az ellenkezőjére fordult a felfokozott agitációs akció minden addigi sikere. Nagy Imre fokozatos kiszorítása a vezetésből a júniusi határozat és a kormányprogram olyan eleminek erősödő bírálatával majd teljes elutasításával járt együtt, amelyet 1953-ban még az meggyőzés valamennyi eszközének bevetésével kötelező volt propagálni. Egy, még a nyolcvanas években készült intézménytörténeti tanulmány szerint ebben az időszakban „a politikai élet nagy kilengései jelentősen befolyásolták a belügyi szervek, így a rendőrség munkáját. A törvényesség megtartására irányuló törekvés liberalizmusba, lazaságba csapott át, hanyatlott a személyi állomány erkölcsi-politikai tudata, romlott munkafegyelme”.⁸³ Amikor Gerő Ernő 1953. július 4-én a minisztertanács első helyettesi poszt mellé a belügyminisztérium vezetését is megkapta, már tudta, hogy az ő feladata lesz az Államvédelmi Hatóság betagolása a Belügyminisztériumba. A magyar pártküldöttség 1953. június 13-i moszkvai látogatásuk során ugyanis már szembesültek azzal az állásponttal, hogy az ÁVH rossz munkavégzésére az egyetlen válasz a Belügyminisztériummal való egyesítés lehet. Ráadásul ez a „mintaértékű” szervezeti integráció Sztálin halála után a Szovjetunióban igen gyorsan be is következett.⁸⁴ Az Államvédelmi Hatóságot létrehozó 4.353/1949. (XII. 28.) MT. sz. rendeletet a Minisztertanács az 500/6/1953. (VII. 11.) MT. sz. határozatával helyezte hatályon kívül, így az ÁVH mint önálló szerv megszűnt illetve összeolvadt a Belügyminisztériummal. Az ÁVH megszüntetésére vonatkozó döntés titkosítása olyannyira sikeres volt, hogy tulajdonképpen az apparátus is csak azt észlelte, hogy egyre többet esik szó az egységes Belügyminisztériumról. Abszurd módon maga a belügyminiszter hívta fel a Minisztertanács Titkársága egyik munkatársának figyelmét egy 1953. november 9-i feljegyzésében arra, hogy „félreértések elkerülése végett közlöm, hogy az ÁVH a Mi-

⁸¹ Az MDP Központi Vezetősége 1953. július 11-én Budapesten pártaktíva-értekezletet hívott össze, ahol Rákosi Mátyás és Nagy Imre beszélt a júniusi határozatról. Együttes szereplésük a pártvezetőség egységét volt hivatva bizonyítani. Az aktívaértekező azonban tovább növelte a zavart, mert nyilvánvalóvá tette, hogy a pártvezetőség nem egységes a júniusi határozat értelmében. Rákosi Mátyás állást foglalt ugyan a nehézipar fejlesztésének lassúbb üteme mellett, de leszögezte, hogy „jövőre is több szén és több acélt akarunk termelni, mint az idén és többet is kell termelnünk”. Sőt, a tervteljesítés érdekében fokozni kell a munkatempót, mert „nem áll az, hogy a mi terveink általában túlfeszítettek”. Ez a vád az ellenségétől ered, aki „azt hirdeti, hogy most már nem érvényes a terv, hogy most már nem kell tartani a normát, hogy most már nincs szükség munkafegyelmre”. Rákosi tehát továbbra sem mondott le az egyoldalú nehézipar-fejlesztésről, ezen belül is a nyers- és alapanyag-termelés mennyiségi felfuttatásának erőltetéséről. Ugyanakkor egyetértését fejezte ki azzal, hogy az egyénileg gazdálkodó parasztságot gazdaságilag támogatni kell, s főleg „meg kell nyugtatni minden téren”. Ezzel egyidejűleg éles szavakkal ecsetelte a kulákság elleni harc változatlan időszerűségét, hiszen a „kulák kulák marad, listával vagy lista nélkül”. Az éberség és a harcokésztség fokozására utaló szavai pedig már kifejezetten a „tegnapot” idézték fel. Végül, Rákosi Mátyás elismerte, hogy „pártunk és különösen pártvezetésünk munkája közben súlyos hibákat is követett el”, amit azonban néhány mondattal később úgy módosított: „az alkotó munka hevében hibákat is követünk el”. De hibaként konkrétan csupán az ötéves terv célkitűzéseinek 1951-ben történt felemelését ismerte el. Lásd IZSÁK LAJOS: Magyarország a második világháború után 1944–1956. In: Pölskei Ferenc – Gergely Jenő – Izsák Lajos (szerk.): *Magyarország története, 1918–1990*. Korona, Bp., 1995, 219–220. p.

⁸² Lásd Országos rendőrkapitány politikai helyettes vezetőjének utasítása. 1953. szeptember 1. i. m. 14. p.

⁸³ Lásd RÁCZ LAJOS: *A magyar belügyi szervek története (1948–1957)*. Rendőrtisztai Főiskola, Bp., 1988. 45. p.

⁸⁴ Lásd T. VARGA GYÖRGY: *A moszkvai tárgyalások jegyzőkönyve...* i. m.

nisztanács határozata alapján, már mintegy négy hónapja megszűnt. Nemcsak a név szűnt meg, de a szervezet is. Persze államvédelmi feladatok és államvédelmi munka van, ezt azonban belügyi szervek végzik”.⁸⁵ A megszűnés észrevehetetlenségét nem csupán a vonatkozó kormányhatározat titkossága magyarázza. A szervezeti folyamatosság látszatát keltették ugyanis azok a továbbra is megmaradt jelek, mint az államvédelmi rendfokozati megjelölések fennmaradása, és bizonyos rivalizáláshoz vezettek a két korábbi intézményrendszer feladatköreinek tisztázatlansága, ráadásul az egységes szervezetben mindvégig az állambiztonságiak dominanciája érvényesült.⁸⁶ Ha kis mértékben is, de ezek a momentumok is hozzájárultak ahhoz, hogy az MDP PB 1955. december 8-i határozata alapján létrejött a Belügyminisztériumban az Államvédelmi Főcsoportfőnökség, és – bár meghíúsult az elképzelés, de – pártszinten foglalkoztak az Államvédelmi Minisztériumnak vagy a Minisztertanács mellett működő Államvédelmi Bizottságnak a Belügyminisztériumból való elkülönítésének tervével.⁸⁷ Az ÁVH és a BM összevonásával létrejött egységes Belügyminisztérium látta el ettől kezdve az államvédelmi, határőrizeti, karhatalmi, rendőri, büntetésvégrehajtási, légoltalmi és a tűzoltósági feladatokat, míg a régi BM közigazgatási feladatait a Minisztertanács vette át.⁸⁸ Ezt követően a Belügyminisztériumban az állambiztonsági szervek a következő keretek között működtek 1956-ig.⁸⁹

---

⁸⁵ Gerő Ernő 1953. november 19-i feljegyzése Gergely Miklósnak. MOL M-KS 276. f. 66/39. Idézi Baráth Magdolna: Gerő Ernő a Belügyminisztérium élén, 1953–1954. In: *A Történeti Hivatal évkönyve*. Trezor I. i. m. 157. p.

⁸⁶ A Szovjetunióban szintén 1953 elején kialakított egységes Belügyminisztériumban ugyancsak az államvédelmisek játszottak meghatározó szerepet. Lásd BARÁTH MAGDOLNA: Kiszjeljov szovjet nagykövet beszélgetései Nagy Imrével és Gerő Ernővel 1954 elején. *Múltunk*, 1998. 1.

⁸⁷ Bővebben lásd KAJÁRI ERZSÉBET: Három szigorúan titkos irat. A belügyminisztérium szervezeti változásairól, 1955. *Társadalmi Szemle*, 1998. 4.

⁸⁸ 1953. július 23-án tették közzé a 73/1953. sz. kormányhatározatot a belügyminiszternek a helyi tanácsok feletti főfelügyeleti jogkörének megszüntetéséről.

⁸⁹ Lásd A Belügyminiszter 01. sz. parancsa a Belügyminisztérium és az Államvédelmi Hatóság összevonása után létrejött új belügyminisztériumi szervezeti felépítésről, 1953. július 22. BM KI Pgy. 24. d. 10-2517/1953. Erre a parancsra hivatkozva, de néhány vonásában ettől eltérve ismerteti a szervezeti felépítést A magyar állam szervei. 1950–1970. Központi szervek. (Főszerk. Boreczky Beatrix) MOL, Bp., 1993. 69. p. Ugyancsak más, egy későbbi struktúrát közöl 1953-as dátummal CSEH GERGŐ BENDEGÜZ: *A magyarországi állambiztonsági szervek...* i. m.: 78. p.

Szervezeti egység	Feladat
I. osztály	Kémelhárító osztály
II. osztály	Hírszerző osztály
III. osztály	Katonai elhárítási osztály
IV. osztály	Belső reakció elhárítási osztály
V. osztály	Ipari és mezőgazdasági szabotázs-elhárító osztály ⁹⁰
VI. osztály	Vizsgálati főosztály
VII. osztály	Közlekedési és híradás-elhárítás osztály
VIII. osztály	Környezetelő és lefigyelési osztály
IX. osztály	Operatív technikai osztály
X. osztály	Operatív nyilvántartási osztály
XI. osztály	Állami titkok védelmének osztálya
XII. osztály	Cenzúra osztály
XIII. osztály	Kormányőrség

Ellenőrzési Főosztály

Személyzeti Főosztály

Anyagi és Technikai Főosztály

Börtönügyi Osztály

Terv- és Pénzügyi Osztály

BM Titkárság

Hírosztály

Határőrség és Belső Karhatalom Parancsnokság

Határőrség és Belső Karhatalom Parancsnokság Politikai Csoportfőnöksége

Országos Rendőrkapitányság

Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság

Adminisztratív és Gazdasági Osztály

Tűzrendészeti Igazgatóság

Légoltalom parancsnokság

Gerő Ernő vezetésével újjáalakult, pontosabban egyesített Belügyminisztérium 25 központi szervezeti egysége közül 13 osztály az államvédelmi munkával foglalkozott, ezek állományában 2214 fő dolgozott. Gerő Ernő második belügyminiszteri parancsában kinevezte a minisztérium központi szerveinek vezetőit:⁹¹ a 31 fő közül 27-en az ÁVH rendfokozatát viselték, ketten rendőrtisztek, egy-egy fő pedig a légoltalom, illetve a büntetés-végrehajtás vezetője volt. A 19 megyei és a budapesti főosztályvezető közül az

⁹⁰ Nagy József áv. őrnagy, az Ipari és Mezőgazdasági Szabotázs-elhárító Osztály vezetője a kollégium 1954. január 12-i ülésére készített előterjesztést az önálló mezőgazdasági (szabotázs-elhárító) osztály szervezésére, mivel az egységes Belügyminisztérium kialakulásakor az ipari és a mezőgazdasági szabotázs-elhárítás hatáskörileg egyetlen osztályhoz tartozott. (Ez az átalakulás a későbbiekben a Csongrád megyei Főosztály kapcsán kiemelt jelentőségű). Az előterjesztést a kollégium elfogadta, azonban az 1954. augusztus 10-i ülésén ismét megtárgyalta, amelynek alapján a belügyminiszter kiadta e tárgykörű utasítását. A VI. számú lett a mezőgazdasági elhárító osztály. Az előterjesztés szövegére lásd: BM KI 106-1-20. Kollégiumi ülések. i. m.: 538–544. p. Az utasításra lásd Belügyminiszter 14. sz. utasítása a mezőgazdasági elhárító osztály feladatköréről. 1954. szeptember 23. BM KI Pgy. 29. d.

⁹¹ A Belügyminiszter 02. sz. parancsa a vezetésátvételről a Belügyminisztérium és az Államvédelmi Hatóság összevonása után. 1953. július 20. BM KI Pgy. 24. d.

átszervezés előtt 11 fő dolgozott államvédelmi vonalon, 9-en rendőri munka területén. A 125 járási osztályvezetőből 64 fő rendőr, 61 fő államvédelmi tiszt volt.⁹²

Az összevonással párhuzamosan csökkentették a központi létszámot, ugyanakkor növelték a vidéki államvédelmi területen dolgozók számát. A belügyi kollégium⁹³ 1953. augusztus 25-i ülésén határoztak a BM egységes területi – vagyis vidéki és budapesti – szerveinek létrehozásáról, megállapítva, hogy „az államvédelmi munka egyes területén, mint pl. ipari és mezőgazdasági szabotázs-elhárítás, kémelhárítás vonalán, az operatív munkások létszáma nem elegendő. Egy sor fontos járásban egyáltalán nincsenek államvédelmi szervek, ahol vannak, viszont rendkívül gyengék. Így igen fontos területek jelenleg hálózattal, operatív munkával egyáltalán nincsenek biztosítva.” A területi szervek átszervezésének a célja „megerősíteni, megjavítani vidéken mindenekelőtt az államvédelmi szervek operatív hálózati munkáját. Minden fontos területet, objektumot át kell fogni hálózattal, hogy időben megakadályozzuk, megelőzzük az ellenség romboló tevékenységét. [...] Megteremteni a szervezeti előfeltételét annak, hogy a területi pártbizottságok fokozottabb ellenőrzést és irányítást gyakoroljanak az illetékes BM szervek munkája felett. Célzerű létszámcsoökkentés, megtakarítás egyes területeken, a bürokrácia és a felesleges anyagi kiadások megszüntetése.” Ennek értelmében hozták létre a fővárosban és valamennyi megyében a Belügyminisztérium egységes megyei főosztályait.⁹⁴ Ezzel egységes vezetés alá helyezték az államvédelmi, rendőrségi, tűzrendészeti, légoltalmi és büntetés-végrehajtási szerveket. 1953 elején a megyei államvédelmi osztályokon 1.150, a járásokban 413 fő dolgozott, 1954 áprilisában a megyei főosztályokon 1.570, a járási osztályokon 948 államvédelmi operatív beosztott volt állományban.⁹⁵

Gerő Ernő belügyminisztersége tulajdonképpen akkor ért véget, amikor az intézményi integráció már befejezéséhez közeledett. 1954. július 6-án Piros László, belügyminiszteri első helyettes váltotta fel a tárca élén, aki még korábban három éven keresztül az Államvédelmi Hatóság Határőrség és Belső Karhatalom parancsnoka volt. A személycserék előtt azonban az MDP Politikai Bizottsága 1954. áprilisi 28-i ülésén átfogó értékelését adta munkájának, illetve levonta a Belügyminisztérium és az Államvédelmi Hatóság összevonásaiból adódó tapasztalatokat.⁹⁶

A Politikai Bizottság határozata változatlanul érvényesnek tartotta a Központi Vezetőség 1953. júniusi határozatát a feltárt súlyos politikai hibákról. Ezek – a törvényesség durva megsértésének általános gyakorlata, a dolgozó tömegek nagyarányú zaklatása, az

⁹² Lásd Jelentés a Belügyminisztérium átszervezésének tapasztalatairól. Előterjesztés az MDP KV Politikai Bizottsága 1953. április 28-i ülésére. MOL M-KS 276. f. 53/172. Ismerteti KAJÁRI ERZSÉBET: Az egységesített Belügyminisztérium államvédelmi tevékenysége, 1953–1956. In: *Államvédelem a Rákosi-korszakban*. i. m.

⁹³ Az MDP Politikai Bizottsága 1953. július 15-én hagyta jóvá az új, 11 fős belügyi kollégium tagjaira vonatkozó előterjesztést. A miniszterek mellett működő véleményező, és tanácsadó testületként működő kollégium intézményét az 1027/1953. (V. 28.) sz. Mt. h. hozta létre. Az egységesített minisztérium kollégiumairól lásd: A Belügyminisztérium kollégiumának ülései. Az 1953. július 28. és az 1954. június 22. közötti ülések. (szerk.: Kajári Erzsébet) Történeti Hivatal, Bp., 2001. (A továbbiakban: *Kollégiumi ülések*) 29–33. p.

⁹⁴ A Csongrád megyei Főosztály vezetői státuszait egy főosztályvezetőben, egy operatív helyettesben és egy rendőrségi helyettesben (megyei rendőrkapitány) jelölte meg a határozat. Lásd Javaslat a Belügyminisztérium egységes területi (vidéki és budapesti) szerveinek létrehozására a Belügyminisztériumi kollégium 1953. augusztus 25-i ülésére. BM KI 106-1-10. *Kollégiumi ülések*. i. m. 88. p.

⁹⁵ Előterjesztés a BM központi létszámának végleges kialakításához a Belügyminisztériumi kollégium 1953. augusztus 25-i ülésére. BM KI 106-1-10.

⁹⁶ Lásd A Politikai Bizottság határozata a Belügyminisztérium és az Államvédelmi Hatóság összevonásának tapasztalatairól. 1954. április 28. In: *MDP határozatai*. i. m.: 259–266. p.

önkénteskedés, avantgardizmus⁹⁷ – rendkívül károsan befolyásolták a párt és a tömegek, az állami szervek és a lakosság kapcsolatát, a dolgozóknak a pártba és kormányunkba vetett bizalmát. Továbbra is fenntartotta a Politikai Bizottság korábbi célkitűzéseit is, mindenekelőtt azt, hogy az államvédelmi és belügyi szerveknek elő kell segíteni a Központi Vezetőség júniusi határozatának és a kormányprogramnak a megvalósítását, illetve hogy az államvédelmi, belügyi szervek munkájában következetesen meg kell valósulnia a pártellenőrzésnek.

A volt Államvédelmi Hatóság és a volt Belügyminisztérium összevonásából létrejött új Belügyminisztérium központi és vidéki területi szerveinek létrehozását minősítve a Politikai Bizottság úgy vélte, hogy az helyes és szükséges volt: „az átszervezés végrehajtásával megteremtették a helyes szervezeti alapját annak, hogy a belügyi szervek az eddiginél eredményesebben teljesítsék feladataikat”.

A Politikai Bizottság elé került adatok szerint Belügyminisztérium létszámhelyzete, szervezeti felépítése az átszervezés során a következőképpen alakult:

Átszervezés előtt:

ÁVH rendes létszám	7.501	ebből központ:	5.938	vidék:	1.563
BM összes szervei	40.201		3.429		36.772

Átszervezés után:	47.702		9.367		38.335
BM összlétszáma	43.820, ebből központ:	7.602	vidék:	36.218	

A Belügyminisztérium összlétszámát tehát végül 3.882 fővel csökkentették, amelyből a központi apparátusra 1.765 fő csökkenés esik. Ugyanakkor a központi szerveknél feltehetően az átszervezés óta kapott új feladatokból – mint pl. kormányőrség, kémelhárítás, ipari szabotázselhárítás, mezőgazdasági osztály megszervezése, illetve megerősítése – adódott a létszámemelkedést.

Az átszervezéssel a polgári alkalmazottak létszáma 3000 főről 2.700 főre csökkent. Mintegy 18 %-kal csökkentették az adminisztratív, kisegítő szervek létszámát, és – elsősorban vidéken – megerősítették az államvédelmi szerveket. Korábban ugyanis a megyei államvédelmi osztályokon 1.150, a járásokban 413 államvédelmi operatív beosztott dolgozott, addig 1954 elején a megyei főosztályokon 1.570, a járási osztályokon 948 fő volt államvédelmi operatív létszám. A korábbiakhoz képest az államvédelmi szervek összlétszáma 73 fővel emelkedett, miközben más technikai, adminisztratív szervek létszáma jelentősen csökkent. Ezt a vidéki, főleg a déli és nyugati határ menti megyék államvédelmi szerveinek megerősítésével indokolták.

A felmerült hibák okait elsősorban az átszervezés gyors ütemében látta a Politikai Bizottság: „az idő rövidsége sok esetben át nem gondolt intézkedéseket eredményezett”. Másfelől pedig abban, hogy két fontos és nagy területet – az ipari és mezőgazdasági elhárítást – egy osztályba vontak össze. Ezért az önálló Ipari és Mezőgazdasági Osztályok megszervezésére született döntés.⁹⁸ Kifogásolta a határozat azt is, hogy a Hírszerző osztály 124 fős létszámát 46 fővel csökkentették, ezért ezt később 113 főre felemelték.

Az összevonás óta eltelt időszakban szükséges volt néhány további szervezeti intézkedésre is. Így pl. létrehozták az egységes Közlekedési Főosztályt, ahol az államvédelmi

⁹⁷ Avantgardizmus: a kommunista mozgalomban rendszerint az osztályharc kiéleződése idején jelentkező, a fiatalok társadalmi és politikai szerepét hangsúlyozó irányzat. Lásd *Munkásmozgalom-történeti lexikon*. (főszerk.: Vass Henrik) Kossuth, Bp., 1976. 53. p.

⁹⁸ Vö. 90. sz. jegyzet.

elhárítás és rendőri, rendészeti szervek irányítását egy kézben összpontosították. Ezt a vasút és a postai szervek államvédelmi és rendészeti szempontú „elhanyagolásával” indokolták.

Szubjektív természetű hibák is nehezítették az átszervezést. Ilyennek említette a határozat, hogy egyes parancsnokok, vezetők részéről – egyrészt a régi szervezeti elvekhez való ragaszkodás, másrészt a létszámcsökkentéssel való szembenállás miatt – bizonyos ellenállás nyilvánult meg.

A Politikai Bizottság szerint az egységes Belügyminisztérium létrehozása jelentős anyagi megtakarítást is eredményezett – éppen ez volt a hivatalos magyarázata az integrációnak. Ez bérjellegű tételekben mintegy 111 millió forintot, összesen 669 millió forintot jelentett számításaik alapján. Az 1954. évi költségvetésben a BM és ÁVH 1953. évi 3.154 millió forintjával szemben a BM 1954. évi költségvetése 2.330 millió forintot tett ki. (Ez az eredeti költségvetési előirányzathoz képest már 209 millió forinttal csökkentett összeg volt.)

Az államvédelmi szerveknél a központi és vidéki szervek létszámának a megyék illetve a járások javára történő megváltozását olyan tényezőnek teintette a határozat, mint amely „döntő szervezeti feltétele az országban lévő ellenséges kategóriák szélesebb átfogásának, az operatív hálózati munka, a megelőzés, az ellenség időbeni felderítésének és leleplezésének, az ellenség ellen folytatott harc eredményei növelésének”. Így ugyanis az erők elosztása jobban alkalmazkodik az országhoz, a főváros, az egyes megyék, járások és városok adott operatív helyzetéhez.

A Politikai Bizottság az átszervezés során elért egyik legfontosabb eredménynek azt tartotta, hogy a munka súlypontja – az államvédelmi és a rendőri szervek munkájában egyaránt – az operatív-hálózati munka irányában tolódott el. Ez azonban a következő „káderproblémákkal” járt: 1. Az átszervezés vidéken nagyobb számú államvédelmi operatív beosztott beállítását tette szükségessé. 2. Az operatív-hálózati munkában új, tapasztalt vezetőket és beosztottakat kellett külföldi munkára kiküldeni. 3. „A volt ÁVH áruló vezetőjének és társainak leleplezése után,⁹⁹ valamint az átszervezés során viszonylag nagy számban kellett elbocsátani az államvédelmi munka területéről politikai, erkölcsi és egyéb okoknál fogva alkalmatlan személyeket”. A megyékben egyébként 518 új beosztottat vettek fel államvédelmi-operatív munkára „a párt megyebizottságainak segítségével”, a rendőri és egyéb belügyi szervektől pedig 268 főt vettek át. Ezzel együtt az államvédelmi-operatív szerveknél – döntően a megyéknél – 334 fő operatív beosztott hiányát jelentették.

Az államvédelmi szerveknél a vezető káderek tekintetében – megyei, járási operatív osztályvezetők, helyettesek, alosztályvezetők stb. – tapasztalt hiányon a Központi Vezetőség Titkársága úgy kívánt enyhíteni, hogy határozata alapján a budapesti és megyei pártbizottságok 60 fő „vezető beosztásra alkalmas, pártmunkában jártas káder”-t adtak át a Belügyminisztériumnak. A BM egyéves államvédelmi operatív iskoláján¹⁰⁰ pedig száznegyvennyolc államvédelmi operatív tiszt tanult 1954 elején, akiket az iskola elvégzése után szintén a vezetésben helyeztek el.

Meglepő adatot tartalmaz a dokumentum a beosztottak életkorára vonatkozóan. Eből az derül ki, hogy általában véve igen kevés élettapasztalattal rendelkezettek, hiszen az államvédelmi operatív hálózati munkát végző beosztottak mintegy 70 %-a 30 éven

⁹⁹ Ti. Péter Gáborról van szó, vö. 24. sz. jegyzet.

¹⁰⁰ Az 1951 szeptemberében beindult Dzerzsinszkij operatív tiszt iskoláról van szó, vö. 57. sz. jegyzet.

aluli volt. A káderállomány politikai helyzetével kapcsolatban a határozat annyit állapított meg, hogy „még mindig vannak politikailag meg nem felelő beosztottak, akiknek leváltása szükséges”. A rendőrök között ugyanis 1.659 felszabadulás előtti rendőr volt az állományban, akik közül 953 fő Budapesten teljesített szolgálatot.

Ezek után a határozat összegezte az Államvédelmi Hatóság és a Belügyminisztérium összevonásával kapcsolatos általános tapasztalatokat:

„1. Pártszerűbb a légkör, általában javult a szellem a BM szerveinél. A régi ÁVH és BM igen sok tekintetben rossz, pártszerűtlen, a párt kollektívájával, népi demokráciánk lényegétől, rendszerétől idegen szellemmel szemben elvtársiasabb, légkör alakult ki. A BM vezetők és beosztottak munkájában egyre inkább érvényesül a párt Központi Vezetőségének, kormányunknak politikája, a párt és kormány határozatainak végrehajtása. Megnövekedett, tudatosodott a párt vezető, irányító, ellenőrző szerepének jelentősége, a BM pártszervezeteinek tekintélye. A vezetők jobban támaszkodnak a pártszervezetek segítő, mozgósító erejére.

2. Az átszervezés, az egységes megyei főosztályok, járási, városi osztályok, létrehozása szervezetenként megkönnyíti a területi pártszervezetek (megyei és járási PB-k) részéről a pártellenőrzést a BM szervek felett, ami a munka általános megjavításának egyik legfontosabb politikai feltétele.

3. Eredmények vannak a BM kötelékébe tartozó szervek politikai, harci egységének létrehozása terén. Főleg az államvédelmi és rendőri szervek munkakapcsolata javult. Az első hónapokban tapasztalható volt az új BM-be egyesített szervek beosztottai részéről bizonyos kölcsönös bizalmatlanság. Ez általában megszűnt, de némely helyen még ma is tapasztalható.

4. Az államvédelmi és egyéb belügyi szervek munkájában javulás van a törvényesség betartásában, főleg az őrizetbe vételek, a vizsgálati munka, a bejelentések, a panaszok kivizsgálása, elintézése kérdésében. A javulás ellenére még előfordulnak durva törvénytörések, főleg vidéki rendőri és államvédelmi szerveknél, amiért a legutóbbi időben is több tisztet kellett szigorúan megfenyíteni, leváltani, bíróság elé állítani. Egyes parancsnokok és pártszervezetek még nem elég következetesen harcolnak a törvényesség megszilárdításáért.

5. Az államvédelmi-operatív hálózati munka tervszerűbb, céltudatosabb, bátrabb, mint az átszervezés előtt. Főleg a központi szervek hosszabb perspektívában, meghatározott tervek alapján dolgoznak. Világosabban látják a célt, a fő feladatokat. A vezetés színvonalának javulása nem kielégítő. E téren komoly hibák vannak. Egyes vezetők – és ez eléggé általános – nem elég bátran bízzák meg az alárendelt vezetőket, beosztottakat feladatokkal, nem fejlesztik azok önállóságát, sok vezető nem gyakorol még megfelelő ellenőrzést az alsóbb szervek, a beosztottak felé. Leggyengébb láncszem ezen a téren a megyei főosztályok vezetése, segítése, ellenőrzése a központi szervek vezetői részéről. Keveset járnak vidékre, sokat vannak az irodában. A BM központi szervek vezetői országos viszonylatban – a vonalas vezetési elv alapján – még nem váltak saját területük igazi gazdáivá.

6. A BM nem rendelkezik egész sor alapvető szabályzattal – utasítással – rendelettel, ami különösen fegyveres testületeinél nélkülözhetetlen, amelynek hiánya önkényeskedésre, súlyos politikai és szakmai hibákhoz vezet (pl. őrizetbe vételi utasítás, börtönügyi szabályzat, hatásköri lista, vizsgálati nyomozási utasítás stb.). Az átszervezés óta egy sor ilyen alapvető dokumentumot kidolgoztak és kiadtak, ezzel biztosítva, hogy

a BM szervek a kialakult gyakorlati szokások (sokszor helytelen, káros szokások) helyett szabályzatok alapján dolgozzanak. Ez fontos feltétele a törvényes működésnek.”

Végül a Politikai Bizottság határozattervezetet dolgozott ki a Központi Vezetőség számára,¹⁰¹ amely szerint a KV:

„1. Alapjában jóváhagyja az új, egységes Belügyminisztérium szervezeti felépítését azzal, hogy 1954. év végéig tüzetesen meg kell vizsgálni, hol, mely területen kell és lehet további racionalizálással létszámot megtakarítani, főleg adminisztratív kíségető munkakörben lévő beosztottaknál.

2. A BM végleges szervezeti felépítésére, létszámára, a BM szervek funkcióinak meghatározására vonatkozó javaslatot a belügyminiszter elvtárs jóváhagyás végett terjessze a Honvédelmi Tanács¹⁰² elé.

3. A belügyminiszter elvtárs 1954. szeptember 30-ig adjon jelentést a Politikai Bizottságnak a BM káderhelyzetről, kádermunkájáról.¹⁰³

4. A munka általános megjavítása érdekében magasabb színvonalra kell emelni a vezetést, főleg a BM központi szervek vezetői részéről a megyei főosztályok felé. Az átszervezés végrehajtása után egyik fő feladat a vidéki munka megerősítése, segítése, ellenőrzése a központ részéről főleg államvédelmi, de az egyéb BM szervek vonalán is. Ennek érdekében 1954. július 31-ig ki kell dolgozni a BM ügyrendjét, amely meghatározza a BM központi és vidéki szervek vezetőinek jogait és kötelességeit, hatáskörét, felelősségét.

5. Az államvédelmi operatív hálózati munka fő feladatai 1954-ben az ellenséges göcökbe, központokba való beépülés, aminek döntő előfeltétele most a munka minőségének, színvonalának erőteljes növelése, a vezetés rendszerének, gyakorlatának javítása, tökéletesítése.

6. 1954. szeptember 30-ig ki kell dolgozni és a Politikai Bizottság elé kell terjeszteni a BM mozgósítási tervét, illetve annak alapelveit. Létre kell hozni a BM szervek tartalékállományát.

7. A Központi Vezetőség Adminisztratív Osztálya a BM Személyzeti Főosztályával közösen tegyen javaslatot a KV Titkárságának

- a) a párt és állami területekről külföldi munkára a BM-nek átadandó káderekre (8–10 fő).
- b) a BM hírszerző osztály vezetőjére.

¹⁰¹ A Magyar Dolgozók Pártja Szervezeti Szabályzata nem tartalmazta a Politikai Bizottságnak a tervezet kidolgozására vonatkozó feladatait. A gyakorlatban azonban a valamely párttestület számára kidolgozott előterjesztés (beszámoló, jelentés) mellé általában az előterjesztő mellékelte az előterjesztés elfogadása esetén meghozandó határozat javaslatának teljes szövegét is. Így tett a Központi Vezetőség valamely osztálya, ha a Politikai Bizottság, a Titkárság vagy Szervező Bizottság számára készített anyagot, vagy a Politikai Bizottság, amennyiben – mint jelen esetben is – a Központi Vezetés elé került a kérdés.

¹⁰² A honvédelem és az ország háborúra való felkészítésének irányítása 1952 végétől került az újonnan létrehozott Honvédelmi Tanács kezébe. Lásd KISS JENŐ – MÓRICZ LAJOS: *Szervezeti változások a második világháború után a haderőreform kezdetéig*. MHVK Hadművelési Főcsoportfőnökség Tudományos Munkaszervezési Osztály, Bp., 1990. 22. p. A Honvédelmi Tanács szervezetére és ügyrendjére vonatkozó tervezet szövegét közli OKVÁTHIMRE: *Bástya a béke frontján*. i. m.: 436. p.

¹⁰³ A saját maga által szabott határidőt a Politikai Bizottság végül nem tartotta be. A PB csak 1955. január 26-án fogadott el határozatot a BM káderhelyzetéről és kádermunkájának megjavításáról. Lásd MOL-M-KS 276. f. 53/213.

8. 2 hónapon belül meg kell vizsgálni a Belügyminisztériumhoz tartozó szervek politikai osztályai munkáját és a jelentést a PB elé kell terjeszteni.¹⁰⁴

A Politikai Bizottság határozata az politikai rendőrség és a belügyi szervek integrációját tulajdonképpen befejezettnek tekintette. A Belügyminisztérium végleges szervezeti felépítésére, létszámára, a BM szervek funkcióinak meghatározására vonatkozó későbbi intézkedések már csak részletkérdések voltak az egységes szervezetrendszer teljes kialakításában. Az intézménytörténeti sajátosságokon túl mutató jelentősége van azonban az egyesített struktúra létrehozásának abban a vonatkozásban, hogy közjogi értelemben véve jellegzetes „rendőrminisztérium” jött létre a fenti döntések eredményeképpen. Ha figyelembe vesszük azt a tény, hogy 1953 nyarán a Minisztertanács Helyi Tanácsok Titkársága létrehozásával a belügyminisztérium a legfontosabb „civil” államigazgatási feladatait is leadta, akkor ez a megállapítás a fúzió tényétől függetlenül is igaz.¹⁰⁵ Másfelől viszont az átszervezés a Belügyminisztériumnak a kiegyezéssel létrejött önálló történetét is lezárta.¹⁰⁶ Az 1848-tól kezdődően ugyanis a belügy hatáskörébe került az ország belső viszonyainak irányítása, az ezzel összefüggő közjogi hatáskörök gyakorlása illetve a kapcsolódó törvény-előkészítő tevékenység. Így a minisztérium feladatkörébe tartozott ekkor a rendészeti, a közegészségügyi, a közjóléti, a sajtó, az egyesületi, a választójogi valamint a munkaügyi kérdések irányítása is. Hasonlóképpen a két világháború közötti időszakban a minisztérium irányítása alá tartoztak a közrendészeti feladatokat ellátó rendőrségi és (részben a Honvédelmi Minisztériummal is kapcsolatban álló) csendőrségi szervek, továbbá a vármegyei és városi törvényhatóságok és az egészségügyi igazgatás szervei is. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány Belügyminisztériumának ügykörébe három nagy igazgatási ágazat irányítása és felügyelete tartozott: az ország közrendészete, közigazgatása valamint közjogi ügyei. Ez a tagozódás tehát de jure 1953 közepéig fennmaradt, amikor a közigazgatási ügykör – az említett módon – teljes egészében a Miniszter-

¹⁰⁴ A Politikai Bizottság a BM államvédelmi szerveinek 1954. évi munkájáról szóló jelentést 1955. március 24-i ülésén tárgyalta meg. Ebben megbízta Vég Bélát, a PB tagját, Piros László belügyminisztert, valamint Egri Gyula belügyminiszter-helyettét, hogy dolgozzanak ki két variánsból álló javaslatot a BM szétválasztására. (MOL-M-KS 276. f. 53/222.) A javaslatot a testület június 16-i ülésén tűzték napirendre. A javaslat a fő indokokat a nemzetközi helyzetben, a külső és belső ellenség tevékenységében, a belügyi szervek megnövekedett feladataiban jelölte meg. A tervezet egyik változata: Belügyminisztérium és Államvédelmi Minisztérium, a másik: Belügyminisztérium és a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa mellett működő Államvédelmi Bizottság volt. Az egységes BM létszáma ekkor 62 972 fő volt, a tervezett új Államvédelmi Minisztérium létszámát 35 664, az új BM-ét 33 250 főben jelölték meg. A megtakarítás: 58 fő. (Rákosi 1955 februárjában úgy nyilatkozott, hogy a BM „egy óriási cég, 80 ezer ember tartozik hozzá...”.) (Uo. 276. f. 53/216.) Nagy Imre 1955. március 1-jén írt levelében ugyancsak felvetette annak megvizsgálását, hogy nem lenne-e célszerű az államvédelmet „külön szervként kezelni a Belügyminisztériumtól, hogy feladatát jobban elláthassa”. Kiindulópontja azonban gyökeresen más volt: „többé soha ne fordulhasson elő hogy az államvédelmi szerveket párt- és népellenes célok szolgálatába állítsák”, s ennek ma meg „nincsenek meg a biztosítékai”. (Uo. 276. f. 61/1.) A PB június 16-i ülésén a szétválasztásra tett javaslatot végül is nem fogadták el. (Uo. 276. f. 53/237.) 1956. július 26-án a BM és szervei állami irányításáról és ellenőrzéséről hozott határozatot a PB. Ugyanezen ülésen rámutatott arra is, hogy nincs átfogó és alapvető határozat és jogszabály az államvédelmi szervek, a határőrség, a belső karhatalom feladatait és hatáskörét illetően. Ennek megfelelően, a Belügyminisztériumról elfogadott határozatban körvonalazta az államvédelmi szervek alapvető feladatait, munkájának eszközeit és módszereit, a határőrség és belső karhatalom, a rendőrség, a légoltalmi, a tűzrendészeti szervek fő feladatait. Uo. 276. f. 53/297.

¹⁰⁵ A Minisztertanács Helyi Tanácsok Titkárságát a Minisztertanács 1953. augusztus 7-i ülésén hozta létre. MOL XIX-A-83-a 89. d. Idézi BARÁTH MAGDOLNA: *Gerő Ernő a Belügyminisztérium élén*. i. m.: 159. p.

¹⁰⁶ Lásd KAJÁRI ERZSÉBET: *Az egységesített Belügyminisztérium államvédelmi tevékenysége*. i. m.: 184–185. p.

tanácshoz, a közjogi felügyelet, ellenőrzés egy része pedig az 1950-ben létrehozott helyi tanácsokhoz került. Politológiai értelemben véve azonban a „rendőrmisztérium” jelentőség nem egyszerűen negatív vonatkozást, azaz a Belügyminisztériumnak a közigazgatási funkcióktól való leválasztását jelentette. Fontosabb eleme ugyanis ennek az integrációs folyamatnak az a konstrukció, melyben közigazgatásilag elkülönítve, a társadalom feletti totális felügyelet lehetőségét biztosító adminisztratív intézményrendszer jött létre.¹⁰⁷ Paradox módon miközben e szervezeti modell a korábbi önkényuralom hatalomgyakorlási módozatait csak formailag változtatta meg, mégis ezt a félfordulatot éppen a politikai despotizmussal szakítani kívánó „új szakasz” reformelképzelései termelték ki magukból.¹⁰⁸

4. A belügyi integráció területi szinten – Csongrád megye

Az 1953 júliusában létrehozott belügyi kollégium személyi összetételében is jelezte a korábbi államvédelmi szervek túlsúlyát – 11 tagjából heten államvédelmi rendfokozatú tisztek voltak. Az 1953 júliusa és 1955 decembere között megtartott 47 ülésen megtárgyalt 160 előterjesztésből 56 volt államvédelmi témájú, 79 pedig a belügyi munka általános kérdéseivel foglalkozott.¹⁰⁹

A kollégium első, 1953. július 28-i ülésén elfogadta ügyrendjét, amely értelmében a kollégium megtárgyalja a „fontosabb elvi kérdéseket, a párt- és kormányhatározatok végrehajtását, a Párt vezető szervei elé kerülő fontosabb jelentéseket, az Ellenőrzési főosztály jelentéseit egyes szervek munkájáról, fontosabb káderjavaslatokat, egy-egy

¹⁰⁷ Hannah Arendt, amikor a totalitarizmussal kapcsolatban összehasonlítja a Szovjetunió és a népi demokratikus országok titkosrendőrségeinek néhány vonását, a következő azonos és eltérő sajátosságákat állapította meg: 1. Közös jellemzőjük, hogy a csatlós országok (a „csatlós” szót egyébként igen találó metaforának tartotta Arendt a totális imperializmus orosz változatára, hiszen „a szatelliták a központi hatalom hatókörében keringenek és csak annak vonzereje tartja őket életben”) rendőrsége is „káderlapokat” vezetett az ország valamennyi polgáráról és ezeken feltehetőleg nemcsak kompromittáló adatok szerepeltek, hanem a totalitárius terror szempontjából sokkal értékesebb információk az egyesületekről, barátokról, családtagokról és ismerősökről. 2. A rendőrség volt az egyetlen intézmény, ahol az orosz tanácsadók nem maradtak a háttérben, hanem nyíltan felügyelték a honi személyzetet, sőt még a koncepciós perek lefolyását is irányították. Hasonló történt a csatlós országok hadseregeivel is, amelyeket a magyar felkelés után orosz tisztek parancsnoksága alá helyeztek. 3. Van még egy, szinte alig feltűnő, de nem érdektelen különbség az orosz rendszer és a csatlós államok rendszere között, ami arra vonatkozik, hogy miként választották ki a rendőrség egyszerű tagjait. Az oroszoknak itt is a totalitárius uralom korai időszakaiban szerzett tapasztalatokhoz kellett visszanyúlniuk, és bűnözőkre, valamint a lakosság egyéb módon kompromittált elemeire támaszkodniuk. Ez éles ellentétben állt azzal a rendszerrel, amelyet az oroszok immár több mint huszonöt éve alkalmaztak: azzal, hogy a rendőrség új tagjai a párt közkatonáiból, sőt általában a lakosságból kerültek ki. A lényeg az, hogy az NKVD tagjait majdnem ugyanúgy sorozták be rendőrségi szolgálatra, ahogy valamennyi polgárt katonai szolgálatra hívtak be. A csatlós országokban a rendőrség még mindig a szó eredeti értelmében vett „elit” testület, s tagjait olyan jellegzetességek alapján választják ki, amelyek nemcsak a közönséges állampolgártól, hanem a közönséges párttagoktól is megkülönbözteti őket. Lásd HANNAH ARENDT: *A csatlós államok rendszere*. In: uő: *A totalitarizmus gyökerei*. Európa, 1992. 634–635. p.

¹⁰⁸ „Az ÁVH-’elnyelte’ Belügyminisztérium – elődeihez hasonlóan hírhedt – ’Vizsgálati Osztálya’ éppoly eszköztárral folytatta működését, mint a korábban önállóan tevékenykedő államvédelmi szervezet.” Lásd ZINNER TIBOR: *XX. századi politikai perek. A magyarországi eljárások vázlata. 1944/1945 – 1992*. Rejtjel, Bp., 1999. 25. p.

¹⁰⁹ Lásd KAJÁRI ERZSÉBET: Bevezető a Belügyminisztérium Kollégiumának 1953–1956 közötti iratainak tanulmányozásához. In: *Kollégiumi ülések*. 30. p.

főosztály vagy osztály fontosabb előterjesztéseit és a kollégium munkatervét”.¹¹⁰ A vidéki főosztályok munkájáról szóló beszámolók sorát Szolnok megy nyitotta meg az 1954. április 6-i kollégiumi ülésen, majd ezt követte a Szabolcs-Szatmár megyei főosztály jelentésének megvitatása 1954. június 1-én. A június 22-i ülésen elfogadták az Ellenőrzési főosztály 1954. harmadik negyedévi tervét, amely 3. pontja kimondta: (az Ellenőrzési főosztály) „ellenőrzi a BM Csongrád megyei Főosztály munkáját, és segítséget nyújt a kollégium elé terjesztendő jelentés elkészítéséhez”.¹¹¹ Ezt a Jelentést tüzte napirendjére a kollégium 1954. szeptember 7-i ülésén.

Az egységes Belügyminisztérium meglehetősen kritikusan viszonyult a vidéki belügyi szervek munkájához, különösen indokoltnak tartotta a tárca vezetése az államvédelmi szervek fokozottabb bírálatát: „ezek a szervek sem a múltban, sem jelenleg nem képesek teljes eredménnyel harcolni népi demokráciánk belső ellenségei, az imperialisták által hazánkba bedobott kémek, diverzánsok, szabotőrök ellen.” – állapította meg a belügyminisztérium egységes területi (vidéki és budapesti) szerveinek létrehozásáról szóló javaslat.¹¹² A gyengeség alapvető okát a javaslat abban látta, hogy nincs elegendő operatív munkás¹¹³ az államvédelmi munka olyan területein, mint pl. az ipari és mezőgazdasági szabotázs-elhárítás, kémelhárítás. A határozat ezért úgy foglalt állást, hogy – főként vidéken – minden fontos területet, objektumot át kell fogni hálózattal. Szervezeti vonatkozásban a határozat szerint a Belügyminisztérium egységes megyei főosztályait oly módon kell létrehozni, hogy azokban egységes vezetés alá kerüljenek az államvédelmi, a rendőrségi, a tűzrendészeti, a légoltalmi valamint a büntetés-végrehajtási szervek.

A megyei főosztályok hatásköreinek kérdését 1953. október 20-i ülésén tárgyalta a kollégium. A javaslat a területi vezetők kiemelt fontosságú feladatának tekintette a rendkívüli eseményekről adott tájékoztatási kötelezettségüket. Eszerint diverzió, terror, robbanás, tűz, röpcédulázás, fegyverhasználat esetén soron kívül – távbeszélőn, vagy géptávírón – kellett a megyei főosztályvezetőknek illetve helyetteseiknek azonnali jelentést tenni.¹¹⁴ Az államvédelem és a közbiztonság „nagyobb mérvű” veszélyeztetése esetén a főosztályvezető riadót rendelhetett el a megye egész területére vagy annak egy részére. Sajátos többlet jogkörrel rendelkeztek a déli és a nyugati határ mentén lévő megyék főosztályvezetői. Jogosultak voltak ugyanis a Határőrség és a Belső Karhatalom Parancsnokságának külön engedélye nélkül a megye karhatalmi egységéből egy szakasznyi erőt igénybe venni, ha ezt szükségesnek tartotta.¹¹⁵

A BM Személyzeti Főosztálynak a megyékkel kapcsolatos irányító munkával foglalkozó előterjesztése – ugyanezen a kollégiumi ülésen – éles bírálatban részesítette a volt

¹¹⁰ Javaslat a Belügyminisztérium Kollégiumának ügyrendjére. 1953. július 28. BM KI 106-1-9. *Kollégiumi ülések*. 56. p.

¹¹¹ BM KI 106-1-30. Kollégiumi ülések. 865. o. Mivel a Belügyminisztérium kollégiumának ülései dokumentumként csak az 1953. július 28. és az 1954. június 22. közötti ülések iratait közli, ezért a Csongrád megyei Főosztály – itt közölt – iratai eddig kiadatlanok maradtak.

¹¹² Javaslat a Belügyminisztérium egységes területi szerveinek létrehozására. 1953. augusztus 25. BM KI 106-1-11. *Kollégiumi ülések*. 86. p.

¹¹³ Értsd: kevés az állambiztonsági feladatok titkos, leplezett és nyílt végrehajtására rendelkezésre álló vagy számításba vehető állomány, operatív munkás. Lásd *Állambiztonsági kézikönyv*. i. m.

¹¹⁴ Javaslat a Belügyminisztérium központi és megyei főosztályai, önálló osztályai, járási és városi osztályának jogkörére és hatáskörére, irányítására és ellenőrzésére. 1953. október 20. BM KI 106-1-15. *Kollégiumi ülések*. 274–275. p.

¹¹⁵ Uo. 278. p.

Államvédelmi Hatóság káderpolitikáját is. Eszerint a szakvezetők szakmai és politikai munkájuk közben nem ellenőrizték kellően a kádereket, ami elősegítette bennük az ön-elégültség, az önteltség kialakulását. Megromlott a dolgozókhoz való viszonyuk, és ez „nem egy esetben becsületes dolgozók megverésére, meghurcolására és népköztársaságunk törvényeinek semmibebevételéhez vezetett”. Valószínűleg ezt a kritikai hangot sokkalta megállapításra utalt Gerő Ernő belügyminiszter, amikor a vita során megjegyezte: „A javaslatban nincs szükség történelmi elemzésre”. Az elfogadott határozat külön felhívja a megyei főosztályvezetők figyelmét, hogy a belső előléptetés mellett főként a megyei pártbizottságon keresztül kell a megyei főosztály valamint az alárendelt szervek számára a káderutánpótlást biztosítani.¹¹⁶

A kollégium 1953. augusztus 25-i ülésén született döntés arról, hogy a megyei szervek vonatkozásában Csongrád megyében egy főosztályvezetői, egy operatív helyettesi és egy rendőrségi helyettesi (megyei rendőrkapitány) vezetői státuszt biztosítanak, miközben tizenkét megyében két operatív helytestet is kineveztek.¹¹⁷ 1953. szeptember 8-án fogadta el a kollégium a megyei vezetőkre tett előterjesztést. Csongrád megyében főosztályvezetőnek Vörös-Balog István rendőr-alezredest, a Csongrád megyei rendőrkapitányság vezetőjét, operatív helyettesének Kelemen Miklós államvédelmi századost, a Csongrád megyei államvédelmi osztály helyettes vezetőjét, rendőri helyettesnek pedig Farkas Frigyes rendőr őrnagyot, a Pest megyei rendőrkapitányság helyettes vezetőjét javasolták. Utóbbi annak ellenére, hogy a napirend vitájában Gerő Ernő belügyminiszter nyomtatékosan kérte, hogy „megyei vezetőket a megyék területéről kell biztosítani”. Ráadásul az előterjesztés a nyugati és a déli határ-menti megyékbe kifejezetten államvédelmi és nem rendőri területről kívánt főosztályvezetőt javasolni. A statisztikához, mely szerint az összes főosztályvezetőt tekintve azok döntő többsége munkás származású (12 fő) illetve eredeti foglalkozása szerint maga is munkás volt (15 fő) a belügyminiszter a vita során szkeptikusan hozzátette: „Munkások között sok a kisipari munkás, sok a kereskedősegéd”.¹¹⁸

A megyei főosztályok állománytervezetéből kiderül, hogy Csongrád megyében 1953. augusztusában 79-en tartoztak államvédelmi besorolás alá, továbbá 182 rendőrt tartottak számon. Ezek számát az államvédelem vonatkozásában 97-re javasolták növelni, míg a rendőrök számát 73-al tervezték csökkenteni. (Egyébként országos átlagban is az a tendencia volt megfigyelhető, hogy a rendőri állományuk létszámának csökkentése mellett – 3.007-ről 1.888 – az államvédelmi besorolásúak száma – 1.069-ről 1.486-ra – növekedett.¹¹⁹) A Csongrád megyei Főosztály Jelentése viszont 1954 közepén már arról számolt be, hogy létszáhiány felszámolása terén a káderosztály az eléje állított követelményeknek többnyire eleget tett. Az alapvetően fontos államvédelmi operatív osztályok létszámát kitöltötték a lefigyelő csoport kivételével. Ez a csoport megfelelő épület hiá-

¹¹⁶ I. m.: 290–295. p.

¹¹⁷ Vö. 94. sz. jegyzet.

¹¹⁸ Javaslat a megyei főosztályvezetők, operatív helyettesekre és rendőri helyettesekre. 1953. szeptember 8. BM KI 106-1-12. Kollégiumi ülések. 187–189. p.

¹¹⁹ Az számok a járási adatok nélkül értendők. Lásd *Összesítés a belügyminisztérium megyei főosztályainak állományterveiről*. 1953. augusztus 25. BM KI 106-1-11. Kollégiumi ülések. 92. p.

nyában nem tudták felállítani, sőt, a kádereket is csak más megyékből tudták biztosítani.¹²⁰

A Főosztály felállításakor államvédelmi vonalon 59 fő, egyéb vonalon összesen 237 fő hiány mutatkozott. Ezek az adatok jelentősen eltértek az kollégium 1953. augusztus 25-i ülésén elfogadott – a fentiekben ismertetett – számoktól.¹²¹ Az egy évvel későbbi Jelentés szerint viszont akkorra a hiány államvédelmi vonalon már csak 9 fő (az említett figyelő csoport) volt, egyéb állományban pedig 40 fő.

A Csongrád megyei Főosztály káderosztálya 1953 szeptemberétől 1954 júniusáig összesen 380 főt vett fel, ugyanakkor – mint „kompromittáltat” – elbocsátottak 67 főt. Nem lehet tudni, hogy a felvételek vagy az elbocsátások sikerességére értette-e a Jelentés, amikor ehhez a megállapításhoz hozzátette: „az eredmények eléréséhez jelentős segítséget adott a Párt megyei Végrehajtó Bizottsága”. A káderosztály a létszámbeli hiány felszámolása után a nevelési feladatokra figyelemmel folytatta munkáját. Az újonnan felvettek részére iskolákat szerveztek, de ennél is fontosabbnak bizonyultak a politikai nevelőmunka terén tett erőfeszítések, mely kapcsán ismét a párt segítsége volt meghatározó: „a Főosztály Pártbizottságának és alapszervezeteinek segítsége a politikai nevelő munkában azt eredményezte, hogy a fiatal káderek túlnyomó többsége helyét jól megállja és a kezdeti bizonytalankodást leküzdve eredményesen dolgozik”. A pártellenőrzés egyébként is „jelentős segítséget ad a káderekkel való foglalkozás színvonalának emeléséhez is egyes jelentős személyi kérdések megtárgyalásán keresztül.” A Főosztály a megyei pártszervek szoros kapcsolatára utalt az a tény is, hogy az operatív helyettes vezető már 1954. május 14-én beszámolt a Csongrád megyei Pártválasztmánynak az alig tíz hónapos Főosztály munkájáról.

A fegyelmi helyzet romlását a Jelentés a tömeges áthelyezésekkel magyarázta. 1953 szeptembere és decembere között 42 esetben, 1954-ben pedig júniusig 89 esetben kellett fegyelmi fenyítést alkalmazni, sok esetben pedig – számot nem közöl a Jelentés – „részeges egyéneket” kellett szervek állományából eltávolítani.¹²²

A vezetés színvonala körüli feladatok körében a Jelentés felrögzítette a „városi és járási osztályvezetőkkel való rendszeres foglalkozás hiányát”, az „alkalomszerű helyi ellenőrzés, az időszakonkénti referáltatás és beszámoltatás” elmaradását. További, az államvédelmi munka területén jelentkező mulasztásként említette azt a hiányosságot, hogy „a vezetés hosszú időn után sem rendelkezik hálózattal”.¹²³ Ezt a hiányosságot a Jelentést

¹²⁰ A lefigyelő (figyelő) csoport – a „K” (postai küldemény) ellenőrzés, az operatív nyilvántartás a rádióelhárítás valamint az operatív technika mellett – a segédoperatív szervek rendszerébe tartozott ebben az időben. Lásd 58. sz. jegyzet.

¹²¹ Az adatok eltérése oka nem ismert. Ráadásul a kollégium által megvitatott állománytáblázat számai úgy jeleztek a megye államvédelmi vonalán a 97 fős hiányt, hogy ez a járási létszámadatait nem is tartalmazta. Vö. 119. sz. jegyzet.

¹²² A Csongrád megyei iratok sorában nem az első eset, hogy a területi állomány erkölcsstelen életvitelével foglalkozott a Belügyminisztérium. Vermes Miklós rendőr ezredes négy évvel korábbi jelentése arról számolt be, hogy a rendőrkapitány a legszigorúbban jár el az „olyan rendőregényekkel szemben, akik szolgálaton kívül iszákos, erkölcsstelen és léha életmódjuk következtében követtek el fegyelmi vétséget”. A „szolgálatban való megittasodás elkövetése miatt” pedig minden esetben büntető eljárást kezdeményeztek. Lásd Szegedi Rendőrfőkapitány intézkedése az iszákos, léha életmód megszüntetése tárgyában. 1950. augusztus 18. BM KI IV. Közrendészeti Főosztály és szerveinek iratai. Ld. 128/1950. 424.

¹²³ A „vezetés”, mint belügyi szerv természetesen rendelkezett ügynöki hálózattal. A Jelentés itt azt kifogásolta, hogy a városi és járási osztályok vezetői nem vesznek részt személyesen a hálózati személyek vezetésében, nem „tartó tisztiek”. A hálózati személy vezetése azt az operatív munkafolyamatot jelenti, amelynek

értékelő belügyminiszteri Utasítás is észrevételezte: „a főosztály vezetése azonban még nem éri el a megfelelő és kívánt színvonalat, a főosztályvezető és helyettesei, valamint az osztályvezetők nem kapcsolódnak be kellő mértékben az operatív munka gyakorlati végzésébe.”¹²⁴

A Jelentés a megye általános gazdasági, társadalmi helyzetét is felvázolta, amelyből az operatív helyzet sajátosságaira figyelve körvonalazódtak az „ellenséges vonalak” jellegzetességei, illetve a Főosztálynak ebből adódó feladatai. Csongrád megye területén – 5 városban, 59 községben és az Alföldre jellemző tanyavilágban – 1954-ben mintegy 440.000 lakos élt. A megye döntően mezőgazdasági jellegű volt, bár 46, főleg könnyűipari gyárában kb. 18.000 dolgoztak. A mezőgazdaság szocialista szektorát – a termőterület kb. 25 %-án kb. 15.000 taggal – 194 termelőszövetkezet és termelőszövetkezeti csoport, valamint 19 állami és tangazdaság jelentette. Húsz állami gépállomás tartottak számon.¹²⁵

Az ellenséges tevékenység elemzése során a Jelentés elsőként ezek növekvő aktivitására hívta fel a figyelmet. Az imperialista ügynökségek elsősorban a megyében élő ellenséges elemekre támaszkodtak. Az operatív nyilvántartás 1954-es adatai szerint 753 csendőr, 3.500 kulák, 700 volt katonatiszt, 390 volt horthysta rendőr és rendőrtiszt, 60 leventeoktató, kb. 100 volt tőkés, továbbá több ezer szektás, illetve korábbi jobboldali párt tagja élt az ötvenes évek első felében a megyében. A nemzetiségiek körében mintegy 2.500 délszláv, ezer román és „tót” lakost tartottak számon. Ezeknek nagy része Népköztársaságunk hű állampolgára – állapította meg a Jelentés –, de különösen a délszlávok között az ellenséges ügynökségek segítőket is találunk.

A Főosztály tapasztalatai szerint a KV-határozat óta eltelt időben az ellenséges tevékenység a belső és a külső ellenség részéről egyaránt aktivizálódott: „A kulákok és a velük kapcsolatban álló egyéb osztályidegen ellenséges elemek fő tevékenysége különböző rémhírek terjesztésében nyilvánul meg, ami arra irányul, hogy a termelőszövetkezetekben dolgozó parasztságot a tsz-ek ellen hangolják, az adó és beszolgáltatás ellen lázítsanak. Ellenséges tevékenységük volt földtulajdonuk törvénytelen visszaszerzésére is irányul. Az UDB¹²⁶ részéről az elmúlt hónapok során az ügynökök átdobásában is megnyilvánuló aktívabb tevékenység tapasztalható. [...] A klérus fokozódó tevékenysége illegális csoportok szervezésében nyilvánul meg. A volt horthysta erőszakszervezetek tagjai és FKGP jobboldali elemei szintén illegális csoportok létrehozására irányítják munkájukat.”

Ugyanakkor a Jelentés úgy vélte, hogy az MDP Központi Vezetőség 1953. júniusi határozatát illetve a kormányprogramot „a megye dolgozói lelkes helyesléssel fogadták, ami a mezőgazdaságban a termelési kedv fellendülésében és a tsz-hez való ragaszkodásban mutatkozott meg. [...] Az új szakasz politikájának megvalósításáért a Párt vezetésé-

---

során az operatív tiszt a hálózati személyt egyénileg, a konspiráció szabályainak megfelelően irányítja és ellenőrzi. Lásd *Állambiztonsági kézikönyv*. i. m.

¹²⁴ Lásd *Utasítás*. i. m.: 1. p.

¹²⁵ A térség korabeli társadalmi szerkezetéhez lásd VALUCH TIBOR: *Társadalom a térben*. In: uő.: *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében*. Osiris, Bp., 2001.; FEHÉR ISTVÁN: *Gazdasági és társadalmi változások Szegeden a felszabadulás után 1945–1962*. Akadémia, Bp., 1973; BELÉNYI GYULA: *Az alföldi városok és a településpolitiká, 1945–1963*. Szeged, 1996, Csongrád Megyei Levéltár, 211 p. (*Dél-alföldi évszázadok* 7).

¹²⁶ UDB – Upravna Dravne Bezbednost – a Tito vezette Jugoszláviában működő állambiztonsági hivatal rövidítése.

vel lelkesen harcolnak a megye dolgozói és eredményeik jobb munkára, erőteljesebb, bátrabb harcra buzdítják a Főosztály dolgozóit is”.

Érdemes ezzel kapcsolatban áttekinteni az „ellenséges kategóriák” teljes listáját, amelyből a helyi sajátosságokra tekintettel a fenti összegzést levezette a Jelentés. A Belügyminisztérium saját nyilvántartási rendszere számára tartotta szükségesnek, hogy kijelölje azon ellenséges (vagy ellenséggé „átfordulható”) elemeknek a körét, akik adatainak regisztrálása alapján lehetővé válik „az erők helyes elosztása, a földalatti ellenség eredményes leleplezése és romboló tevékenységének időbeni megakadályozása”.¹²⁷ Ennek alapján tehát az államvédelmi szerveknek az ötvenes években alábbiakat kellett nyilvántartásba venni:

1. Horthysta politikai rendőrség, csendőrség, a volt rendőrség, ügyészségek, bíróságok, büntető hatóságok főbb tisztségviselőit.
2. Horthy hadsereg vezérkara II. és VI. osztályának¹²⁸ beosztottait és ügynökeit.
3. Volt horthysta minisztereket, államtitkárokat, főispánokat, polgármestereket, fő-tisztviselőket.
4. A Horthy- és Szálasi-féle parlament volt képviselőit.
5. A feloszlott és felszabadulás után keletkezett reakciós, burzsoá politikai pártok, társaságok fasiszta és nacionalista szervezetek volt vezetőit, funkcionáriusait és aktív tagjait.
6. A felszabadulás után az országban működő pártok jobbszárnyának vezetőit, funkcionáriusait és jelentősebb tagjait.
7. Kapitalistákat, nagybirtokosokat, kulákokat, nagybirtokosokat, gyárosokat.
8. Volt horthysta vezérkari és hivatásos katonatiszteket.
9. Volt grófokat, hercegeket, bárókat, arisztokratákat.
10. Volt vitézeket (kivéve a várományosokat).
11. Nemzetvédelmi kerszttel kitüntetett személyeket.
12. Azokat az állampolgárokat, akik a jelenlegi kapitalista államok valamelyikében szolgáltak.
13. Akik a Horthy-rendszerben valamilyen vezető szerepet töltöttek be és a háború alatt nyugatra szöktek.

¹²⁷ A kollégium határozata az operatív nyilvántartás alapirányelveiről. 1953. szeptember 8. BMKI 106-1-12. Kollégiumi ülések. 176–179. p.

¹²⁸ A VKF (Vezérkari Főnökség) 2. osztály feladatai 1939–1945 között az következők voltak: A kül- és belpolitika figyelemmel kísérése magasabb katonai szempontok szerint. Ahírszerző tevékenység irányítása. A külföldi államok katonai felkészültségének nyilvántartása, ezekből jelentések, tájékoztatók összeállítása. A katonai attachék kijelölése és szolgálatának szabályozása. Kémelhárító szolgálat vezetése és a Honvédség nemzetvédelmi szerveinek irányítása. A feltehetően külföldi irányítás alatt álló mozgalmak nemzeti szempontból való megfigyelése és az ezek elleni védekezés a közbiztonsági szervekkel egyetértésben. A fenti feladatok elvégzésére kiutalt összeg kezelése. A VKF 6. osztály feladatai 1942–1945 között az következők voltak: A bel- és külföldi honvédségi propaganda vezetése és irányítása. (1939-ig az utódállamok elleni diverziós csapatok felállítása és kiképzésük irányítása.) A propaganda eszközeinek (sajtó, rádió, film, irodalom, művészetek) katonai szempontból való ellenőrzése és irányítása. A lelki kapcsolat fenntartása a harcoló hadsereg és a hátszág közt. A nemzetvédelmi szolgálat irányítása a hadseregen belül és az ország közvéleményében. Nyomozás vezetése a honvédség erkölcsi értékét veszélyeztető visszaélések és közönséges bűncselekmények ügyében. A haditudósító századok szervezése, irányítása, a tőlük beérkezett anyag kiértékelése, feldolgozása és nyilvánosságra hozása. A cenzúraszolgálat irányítása honvédelmi szempontból. Az érintett osztályok katonai ügyekben a VKF-nek, polgári ügyekben a HM-nek voltak alárendelve. Lásd A Hadtörténelmi Levéltár őrzésében lévő katonai iratok. Fond- és állagjegyzék. Hadtörténelmi Levéltári Kiadványok. (szerk.: dr. Szijj Jolán) HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum. Budapest, 1997.

14. Rendőrségi besúgókat, provokátorokat.
15. Főpapokat, az összes egyházi vezetőket.
16. Szerzetesrendek vezetőit és aktív tagjait.
17. Vallási szekták vezetőit és aktív tagjait.
18. Trockistákat és aktív jobboldali szociáldemokratákat.
19. Fegyveres szervekből felszabadulás után kompromittáló anyagok alapján eltávolított hivatásos vezetőket és beosztottakat.
20. Cionista mozgalom vezetőit és aktív tagjait.
21. Azokat a személyeket, akik nyugati emigrációból tértek vissza és valamilyen antidemokratikus szervezet tagjai, vezetői voltak, vagy részt vettek antikommunista csoportosulásokban.
22. Súlyos politikai bűncselekményekért elítéltekkel egy háztartásban élő felnőtt hozzátartozókat.
23. A Pártból pártellenes, vagy államellenes tevékenység miatt kizárt személyeket.
24. A horthysta hatóságok előtt felderítő és beismerő vallomást tett személyeket.
25. Kapitalista államok Magyarországon levő külképviseletei, vagy egyéb szervei, külföldi és magyar beosztottait.
26. Olyan magyar és külföldi állampolgárokat, akik a kapitalista országok követségeivel tartanak kapcsolatot, vagy azok beosztottjainál teljesítettek szolgálatot.
27. Imperialista hírszerző szervek beosztottainak és ügynökeinek családtagjait, velük közvetlen kapcsolatban álló személyeket.
28. Az országból kiszökött személyeket, azok Magyarországon maradt közeli rokonait, a határt befelé illegálisan átlépő személyeket, csempészeket.
29. Bűncselekményről tudó és feljelentést elmulasztó személyeket.
30. Minden olyan személyt, akikre ellenőrzött adat van, hogy ellensége a népi demokratikus rendszernek, vagy a múltban a Kommunista Párttal és a munkásosztállyal szemben ellenséges tevékenységet folytatott.

A bőséges és igen eltérő rendszerezési szempontokat felsorakoztató lista természetesen nem lehetett állandó, hiszen a politikai változások más-más ellenséges célcsoportot hozhattak az állambiztonsági szervek látókörébe.¹²⁹ A Csongrád megyei Főosztály szerveinek ellenséggképének prioritásait alapvetően három tényező határozta meg: elsőként a 65 km-es jugoszláv határvonal, másodsorban a megye mezőgazdasági jellege, harmadsorban pedig a belső ellenséges reakció magas száma. Az Utasítás 1954 szeptemberében az ellenséges kategóriákkal kapcsolatos munkájuk kritikáját a következőképpen fogalmazta meg a megyei főosztály számára:

„1./ Kémelhárítás vonalán nem folyik elég eredményes és következetes harc az imperialista hírszerzőszervek aknamunkája ellen, nincsenek felderítve és ügynökséggel biztosítva az imperialista hírszerzőszervek behatolási csatornái. Alacsony színvonalú az operatív munka az angol-amerikai operatív vegyes bázis vonalán.
A jugoszláv határ menti községekben az osztály nem rendelkezik megfelelő számú hálózattal, melynek következtében nem tudják elfogni az átdobott UDB ügynökök zömét.

---

¹²⁹ Arra viszont alig lehet példát találni, hogy a nyilvántartásból végleg töröltek volna olyan személyt, akire már egyszer dossziét nyitottak. Az pedig már a bürokrácia örök velejárójaként elkönnyelhető, hogy régen elhunyt személyek adataira vonatkozó kérdőlapok még sokáig bolyongtak a nyilvántartási rendszer útvesztőiben.

Felkutató vonalon igen kevés a megfelelően kidolgozott aktív, bátor, operatív kombináció. Ezen a területen folyó operatív munka alacsony színvonalú és nincs meg a megfelelő kezdeményezőkézség és nincsenek kihasználva a rendelkezésre álló lehetőségek sem.

Nincsenek kellően felderítve és ügynökséggel biztosítva a Jugoszláviába és Nyugatra kiszökött személyek hozzátartozói és egyéb kapcsolataik. Különösen gyenge az operatív hálózati munka az olyan kiszökött személyek ügyében, akik alaposan gyanúsíthatók azzal, hogy az imperialista hírszerzőszervek ügynökei voltak.

- 2./ A belső reakció elleni elhárítás vonalán az imperialisták belső ügynökségét képező bázisok nincsenek kellően feltérképezve és ügynökséggel kellően átfogva. Gyenge a trockisták, jobboldali szocdemek, klérus és a szekták elleni hálózati operatív munka. Nincsenek hálózati ellenőrzés alá vonva a volt horthysta erőszakszervek azon tagjai, akik a jugoszláv határ mentén lévő községekben élnek, és bázisul szolgálnak a titóista hírszerzésnek. Nincsenek felderítve és ügynökséggel átfogva a belső reakció erőinek imperialista kapcsolatai és külső bázisainak csatornái.
- 3./ Az ipari szabotázselhárító osztály nincs felkészülve arra, hogy meg tudja akadályozni a területén lévő objektumok ellen irányuló esetleges diverzáns, szabotázs vagy kártevő tevékenységet, mivel nem rendelkezik megfelelő minőségi hálózattal az objektumokban. A kereskedelem vonalán az osztály nem rendelkezik megfelelő számú és minőségű ügynökséggel.
- 4./ A mezőgazdasági szabotázselhárító osztály területén igen lassú ütemben folyik a hálózatépítés az ellenséges kategóriák között, amelyek a szocialista szektorban tömörülnek. A mezőgazdasági csúcsszervekben az állami gazdaságokban, állami gépállomásokon és termelőszövetkezetekben elhelyezett hálózat nincs eléggé célirányosan ráállítva az ellenséges elemek aknamunkájának felderítésére. A kulákság és a velük kapcsolatban álló belső reakció erőinek ellenséges tevékenysége nincs megfelelően felderítve és minőségi ügynökséggel biztosítva.”

Az ellenséges elemek széles katalógusából a Csongrád megyei Főosztály nem csak a Jelentés beszámolási időszakában, de azt megelőzően és azt követően is két markáns kategóriára fordított kiemelt figyelmet. Ezek a jugoszláv ügynökök illetve a mezőgazdaságban szervezkedő kulákok.

4.1. Külső ellenség – „a Tito-klikk hírszerző ügynökei”

A Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának 1949 őszi határozatát követően a szomszédos Jugoszlávia nem csak a Szovjetunióval hanem az egész „béketáborral” szembekerült.¹³⁰ A kialakult ellenséges viszonynak a propaganda-hadjáraton valamint a fokozott hírszerzési és kémelhárítási tevékenységen túl kézzel fogható jele is volt: a nyugati határ után a több mint 600 kilométer hosszú déli határon is kiépített fokozott határvédelmi rendszer kialakítása.

¹³⁰ A Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának 1949 novemberi határozata szerint „a jugoszláv árulók, az imperialisták akaratát teljesítve feladatul tűzték ki, hogy reakciós, nacionalista, klerikális és fasiszta elemekből politikai bandát hozzanak létre a népi demokratikus országokban azért, hogy bandákra támaszkodva ellenforradalmi fordulatot hajtsanak végre ezekben az országokban, elszakítsák azokat a Szovjetuniótól és az egész szocialista tábortól, valamint alárendeljék azokat a kapitalizmus erőinek.” In: *Európa és a hidegháború a dokumentumok tükrében. 1. Európa kettészakítása és a kétpólusú nemzetközi rend születése 1945–1949.* (szerk.: Mezei Géza) Új Mandátum, Bp., 2001. 360. p.

A határőrség 1950-től az Államvédelmi Hatóság kötelékébe tartozott.¹³¹ A határva-dász-zászlóaljakat kerületparancsnoksággá szervezték át, alárendeltségükben 3-4 zászlóaljjal, az őrsők számát mind nyugaton, mind délen megnöveltek. Ezt követte a nyugati és a déli határszakasz átfogó lezárása. Ennek során létrehozták a határsávot,¹³² amelyből a „megbízhatatlan elemeket” kitelepítették.¹³³ A Minisztertanács döntése nyomán a belügyminisztérium már jóval korábban, 1948 májusában elrendelte – a Jugoszláviával akkor még csak elhidegülőben lévő viszony miatt – a déli határszakasz megerősítését is,¹³⁴ és még ez évben megkezdődött a műszaki zár¹³⁵ és a drótakadályok létrehozása. Először a magasfigyelőket készítették el, majd 1949 kora tavaszán megkezdtek a drótakadályok építését. A jugoszláv határszakaszon 630 km hosszan egy- és kétsoros drótakadályt építettek. A határ akadályjellegének fokozására 1950 nyaratól a déli szakaszon aknamezőket¹³⁶ telepítettek. 1950 végére a nyugati és déli határszakaszon összesen 1.000 km drótakadályt építettek ki, melyből 871 km-t aknásítottak el, és megépítettek 291 magasfigyelőt is. Mivel előfordult, hogy elvontatták a drótakadályokat, esetenként felszedték a telepített aknákat, ezért a Honvédelmi Minisztérium elrendelte a felszedett és hatástalanított aknák pótlásán túl a műszaki záruk hatásfokának növelését. Ettől kezdve az aknamezőkön sűrűbben telepítették az aknákat, azok egy részét felszedés ellen biztosították és érintő repeszaknákat is alkalmaztak. A déli határ mentén kiéleződött helyzet miatt a hadsereg vezetése növelte a katonai erők átcsoportosítását a határközeli övezetbe, és fokozták a harcckészültségüket.

1950-re a déli védelmi rendszer a határsávban a biztosítási övet (előteret), a fővédő-övet és további védőövet foglalta magában. Az egyes övek mélysége 10–25 km között

¹³¹ A hidegháború időszakában kiépített fokozott határvédelemnek a történetéhez lásd KOVÁCS IMRE: Déli határunk műszaki zárása és erődítési munkái 1950–1955-ben. *Új Honvédségi Szemle*, 1992. 1. sz.; LÉKA GYULA: A műszaki zár- és erődrendszer (vasfüggöny) felszámolása 1948–1989. *Hadtudomány*, 1999. 3–4.; továbbá: Jelentés a BM határőrség helyzetéről a Belügyminisztérium kollégiumának 1953. november 10-i ülésére. BM KI 106-1-16., *Kollégiumi ülések*. i. m.: 320–337. p.

¹³² Határsáv: az államhatár mentén húzódó, attól befelé terjedő, meghatározott mélységű, különleges igazgatási jogállású terület. A leghigorúbb rendszabályok a határvonal közvetlen közelében elterülő sávra, területre vonatkoznak, amelyben – esetenként meghatározott időre és utakon – korlátozva van a mozgás, és bizonyos fajta tevékenység, s amely meghatározott kiterjedésben meg van tisztítva a látást akadályozó növényzettől. A határsávval szemben támasztott követelmény, hogy tegye lehetővé az illetéktelenek mozgásának felderítését, elfogását, s biztosítsa a határőrzés biztonságos, hatékony végrehajtásának területi feltételeit. Lásd *Katonai értelmészóttár*. (szerk.: Tóth Lajos et al.) Zrínyi, Bp., 1976.

¹³³ Furcsa módon a Jelentés egyáltalán nem foglalkozott a Csongrád megyei kitelepítettek helyzetével, sem az azt megszüntető döntések következményeivel (lásd: 73. sz. jegyzet), pedig mindezek jelentős részét képezte az 1953/54-es időszak belügyi eseményeinek. Az MDP Csongrád megyei Bizottsága titkáranak az MDP KV Szervezési Osztályának címzett 1950. június 23-i jelentése szerint „megyénk területéről 71 család került kitelepítésre”. Idézi BALINT LÁSZLÓ: 1956. *A forradalom Szegeden*. MPOFOSZ, Szeged, 2000. 13. p. A Csongrád Megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának is adódott feladata a kitelepítésekkel kapcsolatban. 1950. július 17-i ülésén pl. elfogadták az igazgatási osztály javaslatát „a határsávból kitelepítettek ingatlanainak, valamint a hátrahagyott ingóságainak felhasználásáról”. Lásd Csongrád Megyei Tanács VB ülési jegyzőkönyveinek témakatalógusa 1950–1970. *A Csongrád Megyei Levéltár kiadványai. Segédletek XI.* (szerk.: Papós Mihály) Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 2000. 12. p.

¹³⁴ Lásd Belügyminiszter előterjesztése a jogtalan határátlépés és a csempészség megakadályozására. BM KI Pgy. 10. d. 285.454/1948.

¹³⁵ Műszaki zár: a terepen létesített műszaki harceszközök és berendezések, amelyek az ellenség mozgását lassítják, ideiglenes megállásra kényszerítik, veszteséget okoznak neki, vagy megsemmisítik. Lásd *Katonai értelmészóttár*. i. m.

¹³⁶ Aknamező: aknák rejtett vagy nyíltelhelyezése a terepen, a talajban oly módon, hogy típusától függően érintésre, nyomásra, húzásra, fémestest észlelésére vagy távirányításra robbanjanak. Uo.

változott. Az erődrendszer alapját a nagy műszaki kiépítettségű vasbeton építmények, harckocsi és gyalogság elleni szilárd és tartós akadályok képezték. A megerősített körleteket a legfontosabb hadműveleti irányokban építették ki, 80–100 km szélességben. A védelem gerincét a zászlóalj- és század-védőkörletek erődítményei képezték, melyek a műszaki záruk és a védelmi vonalak előtt 200–250 m-re, illetve azok mögött és között helyezkedtek el. A védelmi rendszer részei voltak még a hadműveleti akadálycsomópontok, melyet a fővédővonal határától egészen Budapest határáig hoztak létre. Ezek magukban foglalták a főbb útvonalakon lévő fontosabb műtárgyak és útszakaszok rombolásának előkészítését. Az elvégzett erődítési munkák eredménye: 1952. február és 1955. január között 90 zászlóalj-, 25 századvédőkörlet, 201 szakasz-, 146 rajtámpont, 963 hadműveleti akadálycsomópont, 513 figyelő- és óvóhely valamint több száz színlelt, álcázott építmény.

Az Államvédelmi Hatóság kémelhárító stratégiája abból indult ki, hogy a Tito-klikk hírszerző szervei igyekeznek mindenhova beépíteni ügynökeiket: a Magyar Dolgozók Pártjába, állami hivatalokba, ipari, kereskedelmi, pénzügyi, közlekedési, mezőgazdasági objektumokba, a hadseregbe és a rendőrségre. Ezért – szerintük – az UDB feladatul adta ügynökeinek a terrorista, diverziós cselekmények végrehajtását, a politikai, gazdasági és katonai jellegű kémadatok összegyűjtését, a lakosság körében ellenséges, titoista propagandaanyagok terjesztését, valamint illegális összeesküvő és felkelő csoportok megszervezését. Ennek megakadályozására 1951-ben átfogó tervet dolgozott ki az Államvédelmi Hatóság.¹³⁷

„A Tito-klikk hírszerző szervei az UDB, valamint a vezérkari főnökség hírszerző osztálya összhangban az imperialisták terveivel, akik új világháborúra készülnek, erősítik bomlasztó tevékenységüket a Szovjetunió, Magyarország és a többi népi demokratikus országok ellen. A titoista hírszerző szervek bomlasztó tevékenysége szoros összhangban áll az amerikai és angol hírszerző szervek ténykedésével és feladatul tűzik ki a fennálló politikai rendszer gazdasági és honvédelmi erejének meggyengítését és aktív ellenséges tevékenységet fejtenek ki Magyarország területén a Szovjetunió és a Szovjet Hadsereg ellen.

E célok érdekében a Tito-klikk hírszerző szervei igyekeznek beépíteni ügynökeiket a Magyar Dolgozók Pártjába, állami hivatalokba, ipari, kereskedelmi, pénzügyi, közlekedési, mezőgazdasági objektumokba, a hadseregbe és a rendőrségre. Az ügynökeiknek feladatul adják: terrorista, diverziós cselekmények végrehajtását, politikai, gazdasági és katonai jellegű kémadatok összegyűjtését, a lakosság körében ellenséges, titoista propagandaanyagok terjesztését, valamint illegális összeesküvő és felkelő csoportok megszervezését. A titoista hírszerző szervek ügynökeiket Magyarország területén főképpen a jugoszláv állampolgárok közül az ellenséges beállítottságúakból, politikai emigránsokból, a délszláv lakosság titoista elemeiből, a titoista hadseregben szolgált magyar állampolgárokból, kulákokból, Jugoszláviában lakott személyekből, valamint Jugoszláviában élő személyekkel rokoni, vagy más kapcsolatban álló közül szervezik be.

E mellett a titoista hírszerző szervek jugoszláv és osztrák területről a határon átdobnak iskolázott ügynököket. A határ mentén elhelyezkedő UDB Szervek fokozottan szer-

¹³⁷ Az Államvédelmi Hatóság Vezetőjének parancsa az Államvédelmi Hatóság hálózati és vizsgálati munkájának megerősítése a titoista hírszerző szervek romboló tevékenysége ellen tárgyban. 1951. április 7. BM KI Pgy. 18. d. 024/1951. Teljes szövegét közli: RÉVÉSZ BÉLA: Az osztályharc fogalmának politikai és jogi aspektusai az '50-es években. *Acta Jur. et Pol.*, Szeged, 1998.38–42. p.

veznek be ügynököket a Jugoszláviában élő magyar állampolgárokból, a Jugoszláviába szökött hazaárulókból és bűnözőkből, a népi demokratikus államokból emigrált személyekből és más ellenséges elemekből. A titoista hírszerzés alattomos módszerrel kiképzett terroristái, diverzánsai, szabotőrei és kémei nagy veszélyt jelentenek a népi demokratikus államokra.

Az eddig végzett ellenőrzés megmutatta, hogy az ügynöki operatív és vizsgálati munka a titoista ügynökség bomlasztó tevékenységének megakadályozására, a vidéki és központi osztályok operatív munkájában gyengének bizonyult.

Az I/3. osztály¹³⁸ és a vidéki II. alosztályok¹³⁹ nyilvántartása, az ügynöki bizalmas nyomozások¹⁴⁰ nem tudták átfogni a titoista vonal operatív bázisait. Az Államvédelmi Hatóság központi operatív osztályai kevés figyelmet fordítanak a munkaterületük vonalain és objektumaiban a titoista hírszerzők leleplezésére.

A VI. főosztály¹⁴¹ és a vidéki osztályok vizsgálati alosztályai nem fordítottak kellő gondot azon személyek kihallgatására, akiket mint titoista ügynök-gyanúst vettek őrizetbe. Ennek eredményeképpen számos ügynököt ítéltek el rövid időre, vagy internáltak anélkül, hogy teljesen feltárták volna ellenséges tevékenységüket, valamint szabadon lévő bűnös kapcsolataikat.

A titoista hírszerzés bomlasztó tevékenysége elleni harcban jelentős hiányosságot mutat a X/3. osztály¹⁴² és a Határőrség hírszerző osztálya részéről a határon túli kémelhárítás.

A titoista hírszerző szervek romboló tevékenységének szétzúzása és az ellenük folytatott eredményes harc érdekében elrendelem:

1.) Az Államvédelmi Hatóság központi hálózati operatív és vizsgálati, valamint a megyei osztályok vezetői tartsák egyik legfontosabb feladatnak a titoista hírszerző szervek romboló tevékenysége elleni harcot.

Éppen ezért minden hálózati operatív és vizsgálati osztály és alosztály köteles aktív munkát folytatni a saját területén a titoista ügynökök felderítésére és leleplezésére. Ezt a munkát szoros összhangban kell végezni az I/3. osztállyal.

2.) A február 5-i kollégiumi határozat szerint az I/3. osztály vezetője biztosítsa az ügynöki operatív munkát osztálya munkaterületén, a titoista hírszerző szervekelleni harc vonalán. Fordítson különös figyelmet a minőségi hálózat kiépítésére olyan objektumokban, mint a Jugoszláv Követség, Jugoszláv Hajózási Társaság, Jugoszláv Kolónia és a jugoszláv politikai emigráció kémgyanús elemei között.

Ezen kívül vezesse be a következő intézkedéseket:

a) Az ügynöki operatív eszközökkel teljesen át kell fogni és ki kell zárni annak a lehetőségét, hogy a Jugoszláv Követség és a Hajózási Társaság tagjai bomlasztó tevékenységet végezzenek.

---

¹³⁸ Ütlevel osztály és a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi hivatal.

¹³⁹ Belső reakció elhárító alosztályok.

¹⁴⁰ Bizalmas nyomozás: a bűncselekményre utaló tevékenység vagy mulasztás bizonyítására, illetve megcáfolására alkalmas adatok megszerzésével biztosítja a bűncselekmény megelőzését, akadályozását, korlátozását, operatív megszakítását, a büntetőeljárás kezdeményezését, vagy – kizáró okok esetén – a bizalmas nyomozás megszüntetését. Lásd *Állambiztonsági kézikönyv*. i. m.

¹⁴¹ Határőrség.

¹⁴² Operatív-technikai osztály.

b) Ez év május 10-ig névsort kell összeállítani azokról a jugoszláv állampolgárokról és politikai emigránsokról, akikre kompromittáló anyag van birtokunkban és fontos katonai vagy ipari objektumban dolgoznak abból a célból, hogy ezeket a jelzett objektumokból eltávolítsák.

c) Május 20-ig össze kell gyűjteni és összeállítani a kompromittáló adatokat olyan jugoszláv állampolgárokról és titoista elemekről, akik a jugoszláv határmenti övezetben élnek, valamint javaslatot kell tenni – e kérdés megoldására – ezen személyek határsávból való kitelepítésére. Ezt a munkát együtt kell végezni a Határőrség felderítő szerveivel és az Államvédelmi Hatóság határmenti megyei osztályaival.

d) Április 25-ig alfabetikus sorrendben névsort kell felfektetni a felkutatandó titoista ügynökökről. E névsor összeállítására fel kell használni az I/3. osztályon lévő anyagot, fel kell dolgozni a letartóztatott ügynökök és hivatásos hírszerzők vizsgálati anyagait, valamint meg kell, hogy küldjék más központi és vidéki osztályok a meglévő dokumentumokat az I/3. osztálynak, amelyek konkrétan titoista ügynökökre vonatkoznak.

e) Az I/3. d. alosztály¹⁴³ vidéki referens csoportján keresztül meg kell erősíteni az ellenőrzést és gyakorlati segítség-nyújtást a vidéki II. alosztályok számára, a titoista ügynökök felkutatására és leleplezésére.

3.) Az I/4. osztály vezetője az I/3. osztállyal összhangban vegye nyilvántartásba és aktív ügynöki feldolgozás alá a titoista hírszerzés operatív bázisait az ipar, kereskedelem, közlekedés objektumaiban, úgymint: a Magyarországon élő titoista hadsereg volt tagjait, partizánjait, a Jugoszláviában járt Petőfi brigádosok¹⁴⁴ szakembereit és munkásait, a jugoszláv Jóvátételi Hivatal volt tagjait, a jugoszláv kereskedelmi hivatalok volt tagjait, a Jugoszláviából visszaemigrált személyeket és más Jugoszláviával kapcsolatot tartó személyeket.

4.) Április 25-ig Piros László vezérőrnagy, Bradács György őrnagy és Hidasi Mihály százados közösen dolgozzanak ki és nyújtsanak be intézkedéseket, melyek a Jugoszláviából vagy azon keresztül Magyarországra érkező vasúti, vízi és légi közlekedés ellenőrzésére vonatkoznak.

5.) Az I/2.¹⁴⁵ osztály vezetője, az I/3. osztály vezetőjével szoros összhangban szervezze meg az ügynöki operatív feldolgozást, a saját munkaterületén lévő titoista hírszerző szervek vonalain és objektumaiban, elsősorban a Trockisták vonalán, akik Jugoszláviával kapcsolatot tartanak, a jugoszláv állampolgárságú diákok vonalán, a titoista hangulatú délszláv tanítók között, a pravoszláv és görögkeleti egyház titoista érzelmű papjai között.

6.) A III/2.¹⁴⁶ osztály vezetője április és május hónapok folyamán szervezze meg a Magyarországból Jugoszláviába menő és Jugoszláviából Magyarországra érkező postaforgalomnak az ellenőrzését abból a célból, hogy bezártja azt a csatornát, melyet a

¹⁴³ Jugoszláv vonalon dolgozó kémelhárítási alosztály.

¹⁴⁴ A Jugoszláv Népi Ifjúság VI. kongresszusa 1947 elején határozatot hozott arról, hogy a Samac-Szarajevói vasútvonalat a jugoszláv ifjúság építse meg, s felhívta egyben a világ demokratikus ifjúságát, hogy vegyen részt e munkában. E felhívás jegyében a Magyar Ifjúság Országos Tanácsa és a Jugoszláv Népi Szövetség 1947. június 23-án megállapodást kötött a munkában való részvételről. A Petőfi Sándor, Vasvári Pál „rohambrigádokban” főként népi kollégisták vettek részt a jugoszláviai vasútépítő ifjúsági táborokban 1947 júliusa–augusztusa között. Lásd *A valóság pedagógiája*. Közösségi nevelés a népi kollégiumokban. (szerk.: Pataki Ferenc) Tankönyvkiadó, Bp., 1974. 455. p.; HOLLÓS RÖBERT: Építsd a vasutat, Vasvári-brigád! Emlékezés az 1947-es jugoszláviai építőtáborozásra. *Kultúra és Közösség* 1987. 5.

¹⁴⁵ Kémelhárító osztály.

¹⁴⁶ „K” (postai küldeményeket ellenőrző) osztály.

titoista hírszerző szervek nagy mértékben felhasználnak az ügynökeikkel való összeköttetés tartására és ellensége propagandaanyagok terjesztésére. Ezzel egy időben meg kell szervezni a titkosírással írt levelek technikai ellenőrzését.

7.) A VI. főosztály¹⁴⁷ vezetője tegyen intézkedéseket a letartóztatott titoista ügynökök vizsgálatainak lefolytatására.

Tiltsa meg, hogy a titoista ügynököket bíróság elé állítsák vagy internálják, amíg teljesen fel nem tárták ellenséges tevékenységüket, a szabadon lévő bűnös kapcsolataikat, valamint a titoista hírszerző szervek bomlasztó tevékenység tényeit, amelyről tudomással bírnak. A vidéki vizsgálati alosztályoknál lévő letartóztatott titoista ügynökök vizsgálati anyagait vegyék azonnal ellenőrzés alá és kísérik figyelemmel, hogy ezek teljes befejezést nyerjenek. A letartóztatott titoista ügynökök kihallgatására a legtapasztaltabb kihallgatókat kell állítani.

Ez év április 25-ig névsort kell összeállítani azokról a titoista ügynökökről, akik el lettek ítélve, vagy internálva vannak. Az I/3. osztály vezetőjével ezt a névsort együtt át kell nézni és akinek a vizsgálata nem volt teljes, újból kihallgatás alá kell vonni, bűnös tevékenységének teljes felderítésére, különös tekintettel szabadon lévő bűnös kapcsolataira. Ugyanebből a célból fel kell használni a fogda és internálótábor ügynöki hálózatát.

8.) Az összes vidéki és budapesti osztályok vezetőinek fokozottabb mértékben kell végezniük az ügynöki operatív és vizsgálati munkát a titoista ügynökök felderítésére és leleplezésére. Ez év május 31-ig nyilvántartásba és aktív ügynöki feldolgozás alá kell vonni a titoista hírszerzés operatív bázisait valamennyi objektumban és vonalon. A kémgyanús és titoista elemekre személy-, vagy csoportdossziét kell felfektetni, aktívan fel kell dolgozni és át kell fogni megbízható ügynöki hálózattal. Minden egyes felfektetett operatív dossziéről azonnal külön jelentést kell küldeni az I/3. osztálynak, melyben ki kell mutatni, hogy milyen anyagok alapján fektették fel és milyen ügynöki operatív intézkedések lettek bevezetve. Minden egyes őrizetbevett titoista ügynököt 24 órán belül jelenteni kell a VI. főosztálynak és az I/3. osztálynak. A kihallgatás eredményéről tegyen jelentést, a felvett jegyzőkönyveket pedig folyamatosan terjessze fel.

A fenti rendelkezésekre felhívom különösen a szombathelyi, zalaegerszegi, kaposvári, pécsi kecskeméti és szegedi osztályvezetők figyelmét, ahol a legaktívabb a titoista hírszerzők tevékenysége és ezért a titoista ügynökök bomlasztó tevékenység elleni harc elsőrendű fontosságú.

9.) Utasítom a Határőrség felderítő szerveit, hogy az I/3. osztállyal szoros együttműködésben, aktívan vezesse a határon túli felderítést a titoista hírszerző és kémelhárító szervek ellen, melyek beküldik ügynökeiket Magyarországra. A felderítés célja, hogy feltárják az ellenség szándékát, valamint hogy adatokat szerezzünk azokról a hivatásos hírszerzőkről és ügynökökről, akiket előkészítenek Magyarországra való átdobásra. Ezzel egy időben az I/3. osztály és a vidéki osztályok fokozzák az olyan intézkedéseket, melyek arra irányulnak, hogy a határon lévő behatolási csatornákat átfogják vagy bezárják, melyet a titoista ügynökök felhasználnak Magyarországra való behatolásra.

Ezen feladatok teljesítésére a Határőrség felderítő osztálya szervezzen hálózatot a titoista hírszerző szervezetben, a hírszerző iskolákban, börtönökben, internálótáborokban, ahol a titoisták beszervezik saját ügynökeiket, valamint a magyar határral szomszédos jugoszláv határsávjában. Megengedhető a Határőrség felderítő szerveinek, hogy azokat a

¹⁴⁷ Vizsgálati, börtönügyi főosztály.

határsértőket, akik operatív szempontból alkalmasak a fenti feladatok teljesítésére 5 napon túl is őrizetben tarthatják.

Az I/3. osztály és a vidéki osztályok vezetői nyújtsanak gyakorlati segítséget a Határőrség felderítő szerveinek a határon túli kémelhárításban, elsősorban a határon túli ügynökök beszervezésénél.¹⁴⁸

A Határőrség felderítő osztálya vezetőinek 40 olyan megbízható beosztottat kell rendelkezésre bocsátani a határon túli kémelhárításra, akik az operatív munkában különösen tapasztaltak.

10.) A X/3. osztály vezetője az alapfeladatai mellett tegyen intézkedést ügynökök beépítésére s titoista hírszerző és kémelhárító szervek legfelsőbb központjában abból a célból, hogy feltárják ellenséges tevékenységeiket, mely Magyarország, Szovjetunió és a többi népi demokratikus országok ellen irányulnak, valamint hogy adatokat kapjunk az átdobandó ügynökökről.

11.) A fenti parancs értelmében az I/3. osztály vezetője minden hó 10-ig írásban tegyen jelentést az összes felderített tényekről, a titoista hírszerzők bomlasztó tevékenységéről, a magyarországi ügynökségeiről, a kémelhárítási munka menetéről, a titoista hírszerző szervek bomlasztó tevékenysége elleni harcáról.

A X/3. osztály vezetője és a Határőrség felderítő szerve ugyancsak minden hó 10-ig tegyen jelentést a határon túli kémelhárítás vonalán megtett titoista hírszerző szervek elleni intézkedéseiről.”

A parancsot aláíró Államvédelmi Hatóság vezetőjének, Péter Gábor államvédelmi altábornagy későbbi letartóztatásától függetlenül a fenti utasítások továbbra is érvényesen rendelkeztek a titoista hírszerzők ellen folytatott operatív hálózati és vizsgálati munkáról. Sztálin halálával – ahogyan a kétoldalú kapcsolatok egészében is – enyhülni kezdett a magyar-jugoszláv határon kialakult feszült helyzet is. 1953. augusztus 5–28-a között vegyesbizottsági tárgyalásokon tekintették át a határincidensek megelőzésének és kivizsgálásának kérdéseit. Az ezt követően a BM Határőrség és Belső Karhatalom parancsnoka által kiadott parancs értelmében „a határon szolgálatot teljesítő minden járőrnek, tisztnek olyan magatartást kell tanúsítania, hogy ne szolgáltasson okot incidensek, vagy provokációk bekövetkezésére”.¹⁴⁹ Ezután került sor 1954. január 30-án Szabadkán annak a megállapodásnak a megkötésére, amely értelmében a szerződő felek gondoskodnak a határjelek helyreállításáról. Mindezek ellenére a belügyminisztérium kollégiuma 1953. december 8-án újból foglalkozott az imperialista hírszerzőszervek aknamunkájának kérdéseivel.¹⁵⁰ Ebben az amerikai, angol, francia, hírszerzés mellett az UDB-t ismét megemlíti, mint amely hírszerző szervezet fokozódó aknamunkát és kémtevékenységet fejt ki a „szovjet–magyar szakaszon”. BM Vizsgálati főosztálya pedig 1954 júniusában arról számolt be, hogy módszertani irodájuk folyamatosan foglalkozik „a jugoszláviai magyar fasiszta emigráció”-nak a Magyar Népköztársaság ellen folytatott akna-

¹⁴⁸ Beszervezés: titkos, tervszerű és célratoró munkafolyamat, amelyben az operatív tiszta a rendelkezésre álló, ellenőrzött adatok, körülmények birtokában a szervezetszerű, titkos együttműködés vállalását eléri a beszervezési jelölnél. Lásd *Állambiztonsági kézikönyv* i. m.

¹⁴⁹ BM HÖR - BKH Parancsnok parancsa a határincidensek megelőzésének és kivizsgálásának módjáról. 1953. október 27. BM KI Pgy. 28. d. 0049/53.

¹⁵⁰ Lásd A Belügyminisztérium hálózati és vizsgálati munkájának megerősítéséről az imperialista hírszerzőszervek aknamunkája és kémtevékenysége ellen. 1953. december 8. BM KI 106-1-18. *Kollégiumi ülések* i. m. 432. p.

munkájának feldolgozásával, illetve az UDB 1945-től folytatott ellenséges aknamunkájának tapasztalataival.¹⁵¹

A diplomáciai enyhülés a kémelhárító munka vonalán nem eredményezett lényeges változásokat Csongrád megyében sem. A Jelentés általános része az UDB részéről 1953. szeptemberét követően is a fokozódó aktivitásra utaló esetekre hivatkozik: „Volt olyan két nap, amikor két ügynököt dobtak át egyszerre. Köztük pl. Varga József UDB ügynököt is, felfegyverezve, futárfeladatokkal és olyan utasítással, hogy feladata végrehajtása érdekében szükség esetén fegyverét is használja.” Később, a „Végzett munkaértékelése” című részben a Jelentés részletesen is értékelte a Csongrád megyei Főosztály I. (kémelhárító) Osztályának tevékenységét:

„1954 januárjától júliusig 34 személy ügyében folytattunk vizsgálatot, akik közül 3 UDB ügynök volt. [...] Az, hogy megyénk Jugoszláviával határos, döntő mértékben megszabja az osztály tevékenységének fő vonalát. Éppen ezért zömmel a jugoszláv vonatkozású ügyekkel, valamint angol, amerikai, operatív vegyes bázissal és felkutató vonallal foglalkozik. Az osztályon jelentősen megnőtt a minőségi ügynökök beszerzésének száma a konkrét ügyekben és az egyes vonalakon. Amíg 1953 második félévben 9 ügynökségi tagot, addig 1954. januártól júliusig 27 ügynökségi tagot szerveztünk be.

Több olyan személyi dosszié lett felfektetve, amelyek operatív értéket képviselnek. Az aktív és konkrét operatív munka eredményeképpen 1954. év első felében dosszié alapján előzetes letartóztatásba lettek helyezve, majd bíróságnak átadva, mint működő UDB ügynökök Vági Ferenc és Szili József¹⁵² szegedi lakosok.

Felkutató vonalon is aktív operatív munka folyik annak érdekében, hogy az UDB illegális csatornáit felderítsük és az így bejövő ügynököket elfogjuk, vagy esetleg visszafordítsuk.¹⁵³ Továbbá, hogy ezen csatornákat felhasználjuk arra, hogy ügynökeiket kijuttassuk a Jugoszláviában levő fasiszta magyar emigrációba, valamint azokba a táborokba ahonnan az UDB ügynöki kontingenseit¹⁵⁴ választja ki Népköztársaságunk elleni aknamunkára.

Több beszervezést készítettünk elő annak érdekében, hogy beküldjük az angol, amerikai, izraeli és jugoszláv követségekre abból a célból, hogy ügynökeinket beszervezzék és rajtuk keresztül fel tudjuk deríteni azt, hogy megyénk viszonylatában mi az, ami ezen hírszerző szervezetek elsősorban érdekli és ezen keresztül kombinációkat hajtunk végre.

Tekintettel arra, hogy nem rendelkezik az osztály a határmenti községekben megfelelő minőségű és mennyiségű ügynökséggel az UDB illegális csatornáinak felderítésére, valamint az átdobott UDB ügynökök gyors elfogására, az 1954. II. féléves tervben egyik legfontosabb pontként foglalkozunk ezen a téren meglévő hiányosságok felszámolásával.”

¹⁵¹ Lásd Jelentés a Vizsgálati főosztály munkájáról. 1954. június 18. BM KI 106-1-30. *Kollégiumi ülések*. i. m.: 843. p.

¹⁵² Az akkor MÁV vezető kalauzként dolgozó Szilijózsef visszaemlékezése szerint: „1954. február 13-án Kiskunfélegyházán tartóztattak le, amikor mentem a szolgálatból lejelentkezni. Szegedre hoztak Kiskunfélegyházáról a Szegedi Kapitányságra. 8 év börtönre ítélték, de 1956. augusztus 19-én elengedtek”. Lásd FEJÉR DÉNES – MICHELLER MAGDOLNA: *Bűnhődés büntetlenül*. MPOFOSZ, Bp., 1996. 391. p.

¹⁵³ Visszafordítás: operatív művelet; a leleplezett hírszerző ügynökbeszervezése az eredeti megbízó elleni hírszerzésre, számára hamis információk szolgáltatására. Lásd *Állambiztonsági kézikönyvtár*. i. m.

¹⁵⁴ Potenciális ügynöki állomány, ügynökség.

Itt említette meg a jelentés azt is, hogy a kémelhárító osztály 1954-ben 43 ügynökkel, 50 informátorral,¹⁵⁵ 12 találkozási lakással¹⁵⁶ rendelkezett.

Az említett hiányosságokra tekintettel a Jelentés határozati javaslata az I. (kémelhárító) osztály legfontosabb feladataként azt fogalmazta meg, hogy a megye területén nagyszámban élő és az imperialista hírszerzés bázisát képező kontingensek operatív feldolgozása és ellenőrzése a továbbiakban minőségi ügynökökkel történjen. Elsősorban az ő feladatuk az UDB illegális csatornáinak felderítése és az átdobott ügynökök elfogása, vagy visszafordítása. Ehhez viszont előbb el kell végezni a megye tervszerű operatív feltérképezését, azaz fel kell deríteni a jugoszláv, az angol, amerikai és francia kolónia tagjait, a háborús események következtében – és főleg a felszabadulás után – kiszököttek hozzátartozóit, az imperialista követségekkel kapcsolatot tartókat, az amerikai, angol, francia hadifogságban volt horthysta tiszteket,¹⁵⁷ valamint az imperialista országokkal „gyanús levelezést” folytató személyeket.

A vidéki operatív munkával kapcsolatban a (korábban idézett) belügyminisztériumi kritika éle elsősorban a megyei főosztályok I. (kémelhárító) osztályai tevékenységére irányult. A Csongrád megyei Jelentés ezért nyomatékosan felhívta a figyelmet, hogy nem egyszerűen a kutatómunkát kell megjavítani, hanem erről a vonalról a BM II. (hírszerzési) osztályának is ki kell szélesíteni a kutatás vonalán dolgozó ügynöki hálózatát. Ezért elsősorban a jugoszláv határmentén lévő községekben javasoltak ügynökségeket szervezni az átdobott UDB ügynökök gyors elfogására. A jugoszláv határ mentén lévő községekben fel kell deríteni azokat a helyeket és személyeket, melyek illetve akik alkalmasak arra, hogy a BM szervei a Jugoszlávia felé folytatandó kutatómunkájuk során számításba jöhetnek, illetve alkalmasak arra, hogy felhasználásukkal illegális csatornákat lehet létrehozni. Ezeken túl pedig a háborús események során, illetve a felszabadulás után az imperialista országokba szököttek itthon maradt hozzátartozói körében, elsősorban az 1948-tól Jugoszláviába, Nyugat-Németországba, Franciaországba és Izraelbe szököttek hozzátartozói között kell ügynökséget kialakítani.

A politikai propaganda által is folyamatosan hiszterizált közvélemény¹⁵⁸ természetesen nem sejtette, hogy az ötvenes évek elején kidolgozott hadműveleti tervekben Szegedre és környékére milyen fontos stratégiai szerepet várt volna (amely egyúttal tovább növelte a területi államvédelmi szervek kém- és belső ellenség elhárító funkcióinak fontosságát). A Szovjetunió doktrinális elvei az ötvenes évek elején abból indultak ki, hogy a háborút az USA vezette imperialista tábor fogja kirobbantani. Ahogyan egy minisztériumi előterjesztés 1953 őszén fogalmazott: „A Belügyminisztérium szervei adatokkal rendelkeznek, melyek bizonyítják, hogy az imperialista országok hírszerzőszervei egy új világháború előkészítése céljából fokozzák aknamunkájukat és kémtevékenységüket a Szovjetunió és a népi demokratikus országok ellen.”¹⁵⁹ A „békétábornak” ekkor

¹⁵⁵ Informátor: a perifériális felderítési lehetőséggel rendelkező hálózati személy elnevezése. A totális elhárítás időszakában – amelyet a kül- és belpolitikai helyzet határozott meg – az informátorok képezték a tömeghálózatot. Lásd *Állambiztonsági kézikönyv*. i. m.

¹⁵⁶ Találkozási lakás: olyan egy vagy több helység, amelynek konspirációs helyzete és műszaki felszereltsége lehetővé teszi, hogy ott titkos személyes kapcsolattartás legyen lebonyolítható. Uo.

¹⁵⁷ A kollégiumi vitát követően kiadott Utasítás éppen a volt horthysta erőszakszervek tagjait említi negatív példaként, akik körében rendkívül eredménytelen az operatív beszerzés munkája: 1.850 volt katonatiszt, csendőrkörében csupán 18 ügynököt foglalkoztatott a főosztály.

¹⁵⁸ A korabeli politikai propaganda működéséről bővebben lásd RÉVÉSZ BÉLA: *Manipulációs technikák a hidegháború korai időszakában*. *Acta Jur. et Pol.*, Szeged, 1996.

¹⁵⁹ Vö. 150. sz. jegyzet.

az a feladata, hogy ezt a háborús támadást jól szervezett hadműveletekkel elhárítsa, ezt követően pedig ellentámadással kell majd biztosítani a szocialista országok győzelmét. Az ellentámadás hadműveleti irányvonalainak legkorábbi kijelölését a HM Hadműveleti Csoportfőnökség már 1950-ben elkészítette, melynek legfontosabb részeként Jugoszlávia irányában Belgrád elérése lett volna a végső célpont. A két magyar és két szovjet hadseregből álló Déli Front a Szeged – Hercegszántó közötti szakaszcsoportról indított volna áttörő támadást, hogy első feladatként bekerítse és megsemmisítse a déli határvonalon felsorakozó ellenséges erőket. Ezt követően Belgrád közelében találkozott volna a Keleti Front (román, bolgár) erőivel és elfoglalták volna a Jugoszláv fővárost. A Szeged körzetéből induló Déli Front részeként harcoló 2. szovjet hadsereg ráadásul egy további feladatot is megoldott volna: a jugoszláv véderők áttörése után az Óbecsénél körülzárt ellenséges csapatokat kellett volna megsemmisítenie.¹⁶⁰

A civil lakosság mozgósítására a Honvédelmi Tanács határozata alapján a Belügyminisztérium kidolgozta a veszélyeztetett határszéli területek kiürítési és a nagyobb városok munkaképtelen lakosságának kitelepítési tervét, valamint a rendőrség háború esetén végzendő „M” (mozgósítási) feladatait. A tervben érintett Szeged és Csongrád megye vonatkozásában a határtól számított 30–35 km-es mélységig a lakosság 60 %-os, az ettől kezdődő 90–100 km-ig tartó második sávban pedig 30–40 %-os kitelepítést javasoltak. A kitelepítés Csongrád, Bács-Kiskun, Békés megyék északi részébe, továbbá Szolnok, Hajdú és Heves megyék községeibe irányult volna.¹⁶¹

Ahogy a műszaki zár telepítése is pontosan tükrözte a Jugoszláviával való kapcsolatok kiéleződését, úgy az aknazárak felszámolása is a politikai feszültségek enyhülését jelezték. Alig fejeződött be 1955 közepére a műszaki övezet és az erődítési rendszer kialakítása (egészében mintegy 7 milliárd forint összköltséggel¹⁶²), a Központi Vezetőség 1955. június 7–8-án ülést tartott,¹⁶³ amelyen lelkesen üdvözölték a Jugoszláviával való kapcsolatok kiszélesítését. A déli határszakaszon pedig 1956. március 17-én elkezdődött a határozatok eltávolítása (a nyugati határszakaszon már 1955 októberében). A munka meggyorsítására – a BM kérésére – a HM Haditechnikai Intézete kísérleteket folytatott a kübekházi örs területén aknataposó harckocsik alkalmazására. A várt hatás azonban elmaradt a korhadt aknatestek és a beázott gyújtók miatt. Az eredménytelen kísérlet után a mentesítési munkák csak 1956 májusában folytatódtak, amelyben már a honvédség erői is részt vettek. A munka különös veszélyességét az jelentette, hogy a taposóaknákat a kormányrendeletben kijelölt 1955. szeptemberi hatállyal fel kellett volna szedni annak ellenére, hogy a szakutasítás szerint ez ilyen módon tilos volt. A déli és a nyugati határszakaszon a mentesítési munkák végül 1956. október 20-ra fejeződtek be.¹⁶⁴

¹⁶⁰ Lásd HL MNVK Hdm. Csfség. 1950. 9. d. I. cs. A dokumentumot ismerteteti OKVÁTH IMRE: A „háborús készülődés” időszaka 1948–1953. In: *Bástya a béke frontján*. i. m.: 139–141. p.

¹⁶¹ Belügyminiszter előterjesztése a Honvédelmi Tanácshoz a Belügyminisztérium és szervei mozgósítás esetére előkészítendő feladatairól és szervezeti megoldásairól. 1951. december 11. BM KI Pgy. 20. d. 6-190/1951.

¹⁶² Lásd LÉKA GYULA: *A műszaki zár- és erődrendszer (vasfüggöny) felszámolása*. i. m.

¹⁶³ Lásd *Segédkönyv a Politikai Bizottság tanulmányozásához*. i. m.: 156. p.

¹⁶⁴ A teljesség kedvéért jegyezzük meg, hogy az országhatárnak műszaki zárral való újbóli lezárását a Kádár-kormány 1957. március 2-i határozata ismét elrendelte – de már csak az osztrák szakaszon. Lásd LÉKA GYULA: *A műszaki zár- és erődrendszer (vasfüggöny) felszámolása*. i. m. A tárgyalt időszaknak a Mura-Dráva határhoz tartozó vonatkozásában közölt dokumentumaira lásd CSÓTI CSABA: Szemelvények a jugoszláv határőrizet történetéből 1953–1955. *Archívnet II.* 4. sz. <<http://www.natarch.hu>>

4.2. *A belső ellenség – az „agrárszabotőr kulák”*

A megye agrárjellegéből adódóan a másik legfontosabb ellenséges kategóriának az állambiztonsági szervek a kulákságot tekintették.¹⁶⁵ A fordulat évét követően az MDP vezetése gyorsan elfelejtette azon korábbi ígéretét, hogy az egyéni gazdálkodásról a szövetkezeti gazdálkodásra való áttérést lassú, hosszan tartó folyamatnak tekinti. Rákosi Mátyás főtitkár – az „erőszakos kolhozosítást” meghirdető – kecskeméti beszédében 1948. augusztus 20-án bejelentette, hogy 3–4 éven belül a parasztság 90 %-ának át kell térni a kollektív gazdálkodásra. Ezzel párhuzamosan megkezdődött a középparasztság, a kulákok üldözése. Mintegy 70 ezer parasztgazdaságot minősítettek kulákgazdaságnak, gyakran arra kényszerítve a 10–15 holdas tulajdonosokat, hogy feladják a földművelést és az iparban keressenek munkalehetőséget.¹⁶⁶

A szovjet minta évtizedes tapasztalatai, ideológiai elvei és erőszakos módszerei kéznél voltak: „A kollektivizálásért vívott harcban a szegény- és a középparasztnak saját bőrükön tapasztalták a kulákság vadállatiasságát és álnokságát, s egy emberként azt követelték a kormánytól, hogy a kuláksággal szemben alkalmazza az állami erőszak rendszabályait”.¹⁶⁷ Ezt az utat követte a magyar politikai vezetés is, amikor 1949–1953 között újabb erőszakos intézkedéseket léptettek életbe a kulákokkal szemben: elvették mezőgazdasági gépeiket, lakó- és gazdasági épületeiket. Folyamatosan emelték a beszolgáltatás mértékét, és mivel már az állatokat sem volt mivel etetni a szintén büntetendő kényszervágások sora következett. A beszolgáltatások elmaradása tömeges kitelepítésekhez vezetett. 1949 és 1955 között több mint 400 ezer földművest ítéltek el a „közellátás veszélyeztetése” vádjával, ami az esetek többségében a beszolgáltatási kötelezettség nem teljesítését jelentette.¹⁶⁸

A hatályos büntetőjogi szabályozás és joggyakorlat pontosan tükrözte azt a jogpolitikai szándékot, hogy az államellenes bűncselekmények elkövetőivel szemben a törvények teljes szigorával kell eljárni. Ez egyébként minden normálisan működő államnak alapvető érdeke. A proletárdiktatúra önkénye viszont a büntetőjog érvényességét olyan területekre is kiterjesztette, ahol a demokratikus hatalomgyakorlás minimumának megléte esetén illetve az emberi szabadságjogok súlyos megsértése nélkül nem lenne helye.¹⁶⁹

¹⁶⁵ Az első kuláklisztázásra 1949-ben került sor, ezt helyi szinten az MDP-titkár, a rendőrpapancsnok és a tanács vezetője állította össze. Az iránymutató belső utasítások szerint kulák az, akinek éves bevételé a 350 aranykoronát meghaladta, vagy földterületük nagysága a 25 holdat elérte. Később már kuláknak tekintették azokat is, akik hosszabb-rövidebb ideig alkalmazottat tartottak. A kuláklisztákat az „új szakasz” kezdetén, 1953 nyarán feülvizsgálták. Lásd KÁVÁSI KLÁRA: *Kuláklista*. Agóra, Bp., 1992. 22–23. p.

¹⁶⁶ Lásd ERDMANN GYULA: *A sztálinizmus mélypontján. A beszolgáltatási rendszer 1948–1953 június*. In: uő.: *Begyűjtés, beszolgáltatás Magyarországon 1945–1956*. Tevan, Békéscsaba, 1992.

¹⁶⁷ TRAPEZNYIKOV, SZ.: *A bolsevik párt harca a mezőgazdaság kollektivizálásáért az első sztálini öt éves terv éveiben*. Szikra, Bp., 1952. 96. p.

¹⁶⁸ Az adatot közli VALUCH TIBOR: A paraszti társadalomtól a falusi társadalomig. In: uő.: *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében*. i. m. 192. p.

¹⁶⁹ Az emberi szabadságjogok érvényesültek legkevésbé a szovjet típusú diktatúrákban. „A személyi szabadság és sérthetlenség területén nem érvényesülhetett az a polgári alapelv, hogy nem lehet korlátozni személyes szabadságban olyan személyt, akinek cselekményét jogszabály az elkövetés előtt nem minősítette bűncselekménynek. Szabadságvesztés-büntetést nemcsak bíróság szabhatott ki. Bárkit bírói ítélet nélkül lehetett internálni, börtönbe zárni. A büntetőeljárás során a terhelte jogait korlátozták. Az előzetes letartóztatás ideje elvileg korlátlan volt, nem érvényesültek sem a kontradiktórius eljárás alapelvei, sem a védelemhez való jog. A rendőrhatalom kényszerintézkedéseket alacsony szintű jogszabályok alapján fogantatosították. A bírói út sok esetben kizártá vagy rendkívül korlátozottá vált. A személyi motozás, házkutatás, levelek, távira-

A hivatalos ideológiától – amelynek autentikus interpretátorai, vagyis a pártvezetők maguk nem ragaszkodtak saját értelmezéseik állandóságához – való bármilyen eltérés szinte automatikusan büntetőjogi eszközökkel, vagy adminisztratív intézkedésekkel kívántak szankcionálni. A rendszer működésének kiindulópontja meglehetősen egyszerű volt: „Hogy a társadalmi veszélyesség milyen foka valósít meg bűncselekményt, arra a jogalkotók és jogalkalmazók számára mindenkor pártunk irányvonala ad. megfelelő útmutatást.”¹⁷⁰

Minden bűncselekményt tehát elsősorban politikailag kellett értékelni. Ezt a szempontot azonban át kellett vinni a büntetőjogi jogalkotásnak és jogalkalmazásnak olyan területeire, ahol bizonyos pozitív jogi kötöttségek, továbbá „burzsoá” joghagyományok folytán sajátos önmozgási tendenciák mutatkoztak a túlpolitizálási és relativizálási szándékokkal szemben. Ennek ellenére a jogalkalmazás folyamatában egyre nagyobb szerepet kapott a jogértelmezés politikai jellege valamint az aktuális ideológiai szempontok kellő figyelembevétele a tényállás megállapításában, de még inkább a döntés meghozatalában. Segítséget nyújtott mindehhez az is, hogy „a szocialista totalitárius rendszer a hagyományos közép-európai paternalizmusra épült, ebben a régióban a bíróságoknak mindig szoros kötődésük volt a központi adminisztrációhoz és a helyi politikai hatalomhoz. [...] Természetesen a politikai-ideológiai alárendeltség megkérdőjelezte a mindennapi ítélkezés beavatkozás-mentességét. Egyrészt a politikai gyakorlat (a párt mindenhatósága), másrészt – eszmei háttérként – a hatalom egységének elve és ebből következően a törvényhozás megkérdőjelezhetetlen felsőbbrendűsége lehetetlenné tettek mindenféle függetlenséget.”¹⁷¹

Az ideologikus büntetőpolitikai elvek a proletárdiktatúra viszonyai között természetesen azokat a bűncselekményeket tartották a legveszélyesebbeknek, amelyek a népi demokratikus államrend alapjait sértik, vagy veszélyeztetik, azaz amelyeknek tárgya maga a népi demokratikus államrend. A bűncselekmény minősítése szempontjából azonban nem a bűncselekmény elkövetési tárgyát tekintették lényegesnek, hanem a bűncselekmény speciális tárgyát illetve ezen belül is a közvetlen tárgyat. Hogy politikai jelentősége is lehet az elkövetési tárgy és a közvetlen tárgy – egyébként szigorúan jogdogmatikai fogalmak – egybeesésének, arra konkrét példa is hozható az 50-es évek bírósági gyakorlatából, éppen egy kulák-per kapcsán.¹⁷²

– K. János tsz-elnök ellen merényletet követett el bosszúból a szövetkezetből kidozott, leleplezett kulák, oly módon, hogy verekedést provokált, majd annak során bokszerral többször halántékon sújtotta. Ha e bűncselekmény minősítésénél tévesen az elkövetési tárgyból indulunk ki – fejtegette a bíró –, akkor abba a hibába eshetünk, hogy ezt a cselekményt halált okozó súlyos testi sértésnek, vagy esetleg szándékos emberölésnek minősítjük, figyelmen kívül hagyva a cselekmény politikai jellegét. Meg kell tehát keresni ennek a bűncselekménynek a közvetlen és a speciális tárgyát, amihez alaposabb

---

tok hatóság általi ellenőrzése szinte mindig törvénytelenüktörtént.” Lásd A szovjet típusú államberendezkedés Magyarországon. In *Magyar alkotmánytörténet.* (szerk. Mezey Barna) Osiris, Bp., 1996. 391. p.

¹⁷⁰ KÁRPÁTI LÁSZLÓ: Alkalmazzuk büntető jogszabályainkat osztályharcos szellemben. *Rendőrségi Szemle*, 1955. 12. 1049. p.

¹⁷¹ FLECK ZOLTÁN: Bíróság és politika. A bírói függetlenség jogszociológiai vizsgálatának előfelvetései. *Társadalomkutatás*, 1993. 1–2., 84. p. A kérdésről részletesebben uő.: Jogszolgáltató mechanizmusok az államszocializmusban. Totalitarizmuselméletek és a magyarországi szocializmus. *Napvilág* Bp., 2001.

¹⁷² BARNÁ PÉTER: *Büntetőjogi ismeretek. II.* Belügyminisztérium, Bp. 1957. (Belső használatra) Az e részben ismertetett konkrét jogesetek innen származnak.

vizsgálódás szükséges a bűncselekmény helyespolitikai értékelése és ennek megfelelően helyes minősítése érdekében. Nyomós érdeke-e államunknak az állampolgárok életvédelme? Kétségtelen, hogy alapvetően fontos. A tsz-elnök életének, testi épségének védelme szempontjából azonban azt is figyelembe kell venni, hogy szocialista típusú államban a termelőszövetkezet alapintézmény, a bűnös támadás tehát közvetlenül a termelőszövetkezet ellen is irányult. Következésképpen ennek a bűncselekménynek közvetlen tárgya: a népi demokratikus államrend alapintézménye, a termelőszövetkezet tagjainak élete. Speciális tárgya: az állam belső biztonsága. Az említett bűncselekmény speciális tárgyának alapulvételével tehát – hangzott a népi demokratikus verdikt – ezt a bűncselekményt állam elleni büntettnak kell minősíteni.

Az ideológia és a politika büntetőjogi megjelenítésének egyik legszükségesebb példája az a termelőszövetkezet elleni izgatás önálló tényállásként való büntetendővé tétele az ötvenes években. A büntetőpolitikai magyarázatot az szolgáltatta, hogy a jogalkalmazás valamennyi szervére, de legközvetlenebbül a rendőri és államvédelmi szervekre hárult a mezőgazdaság szocialista átszervezésének büntetőjogi védelme – az osztályellenség támadásainak megelőzése, az elkövetett bűncselekmények és a büntetettek leleplezése, bíróság elé állítása. A védendő – nem titkoltnak: ideológiai – értékek a következők voltak:

1. A termelőszövetkezeti mozgalom mint a szocializmus építése egyik alapformájának védelme minden ellenséges támadástól.
2. A meglévő termelőszövetkezetek védelme.
3. Az új termelőszövetkezetek megalakulásának elősegítése.

A megjelölt feladatok arra is rá kívántak világítani, hogy az osztályellenség a termelőszövetkezeti mozgalmat milyen pontokon igyekezett támadni azért, hogy a népi demokratikus államrendet gyengítse. De milyen módon nyithatott frontot ezen a téren az ellenség? Az osztályellenség támadásainak egyik jellegzetes formájának tekintették az ellenséges agitációt és propagandát, amelyet az ellenséges elemek a mezőgazdaság területén is alkalmaztak. „A tőkés viszonyoknak hazánkban való visszaállításában reménykedő, semmitől vissza nem riadó volt földbirtokos és kulák elemek, híveik és bérenceik különböző módokon eszeveszett harcot folytattak a munkásosztály diktatúrája ellen.” A termelőszövetkezet elleni izgatás mint ellenséges agitáció és propaganda célja ezek szerint elsősorban az volt, hogy hazugságokkal, rágalmakkal, megijesztéssel elterelje a dolgozó parasztokat a tsz-mozgalomtól. Az ilyen fajta ellenséges támadásokat folyamatosnak, a támadások erősségét viszont hullámmzóznak nevezték a belügyi jelentések.¹⁷³

El kellett dönteni azt is, hogy milyen büntető jogszabályok alapján lehet eredményesen visszaverni a kulákok támadásait. Az ellenséges agitáció és propaganda üldözését elsősorban a népi demokrácia elleni izgatásról, a hatályos büntetőtörvény, a BHÖ¹⁷⁴ 2. pontjában felvett törvényi tényállás biztosította. Ennek b) pontja szerint büntetett köve-

¹⁷³ A korabeli sajtó tartalomelemzéséből kiderül, hogy „szabotálni” 1948 áprilisától kezdenek a kulákok, s attól kezdve havonként 3-4 főcímbe „szabotálják” hol a beszolgáltatást, hol az élelmiszer-ellátást, hol a mezőgazdasági munkások biztosítását, hol a szabályos aratást és cséplést, hol a tejbeadást, hol pedig a földjükön soron következő munkát. Lásd ZÁVADA PÁL: *Kulákpérs. Dokumentumok és kommentár egy parasztgazdaság történetéhez*. Műhelysorozat 6. Művelődéskutató Intézet, Bp., 1986. 84. p.

¹⁷⁴ A Büntető Törvénykönyv 1961-ben történt elfogadásáig (1961. évi V. törvény) – egységes törvénykönyv hiányában – az Igazságügyi Minisztérium által közzétett „A Hatályos Anyagi Büntetőjogi Szabályok Hivatalos Összeállítása” – BHÖ – tartalmazta az alkalmazandó joganyagot.

tett el, aki „a népi demokratikus államrend, vagy annak alapintézményei ellen gyűlöletre izgat”. Az izgatást az valósította meg, aki nyilatkozatával vagy magatartásával gyűlöletet, ellenszenvet, felháborodást kívánt kelteni. Ezen a ponton volt szüksége a jogalkalmazónak egy kiterjesztő értelmezésre, illetve fikcióra. Olyannak tekintette ugyanis a joggyakorlat a termelőszövetkezeti mozgalmat, mint amely – ahogyan már láttuk – a népi demokratikus államrend alapintézménye, tehát a mozgalom ellen irányuló ellenséges agitáció vagy propaganda terjesztése az idézett törvényi rendelkezés alapján lett üldözendő. Mégis a kormány – kevesellve vagy éppen túlzásnak tartva ezt a fikciót – 1949-ben, tehát a termelőszövetkezeti mozgalom szervezésének kezdeti időszakában arra az elhatározásra jutott, hogy nem csupán a termelőszövetkezeti mozgalomnak, de az alacsonyabb szervezettségű termelőszövetkezeti csoportoknak (tszcs) továbbá maguknak a termelőszövetkezeti csoportok tagjainak a számára is közvetlenül szükséges ezt a törvényi védelmet biztosítani. E megfontolás alapján bocsátották ki 1949. március 19-én a 2560/1949. számú kormányrendeletet, melynek a tsz elleni izgatás különböző elkövetési formáit tartalmazó meghatározásait és a kiszabható büntetések megjelölését a BHÖ 31. pontjába vette fel: „Büntettet követ el s két évtől tíz évig terjedhető börtönnel büntethető az, aki termelőszövetkezeti csoport alakulását megnehezíti, megghiúsítja, a megalakult csoportot működésében akadályozza vagy annak fennmaradását veszélyezteti azáltal, hogy

- a) a termelőszövetkezeti csoport intézménye ellen izgat, arra rágalmazó vagy becsmérlő kijelentést tesz;
- b) a csoportba való belépéstől mást visszatartani törekszik;
- c) a csoport tagját vagy annak háza népét a csoporthoz tartozásuk miatt becsmérl, megszegyeníti vagy bántalmazza;
- d) a csoport tagját vagy mást a csoport érdekében kifejtett munkájában akadályozza vagy akadályozni törekszik.”

Az idézett tsz elleni izgatás törvényi meghatározását összehasonlítva a BHÖ 2. pontja b) alpontjában meghatározott izgatással az tapasztalható, hogy amennyiben a termelőszövetkezeti csoportok elleni támadás, a helyi viszonyokon túlmenően, a termelőszövetkezeti mozgalom, a mezőgazdaság szocialista átszervezésének az eszméje ellen is irányult – tehát olyan intézmény ellen, amelyet az alkotmányos rend részének tekintettek –, a cselekmény – e jogértelmezés alapján – a BHÖ 2. pontjában meghatározott izgatást valósította meg. A tulajdonképpeni tsz elleni izgatást viszont a BHÖ 31. a) pontban szerepeltetett cselekmény valósította meg, mely kifejeződhetett a tsz intézménye elleni kifejezetten izgató, rágalmazó vagy becsmérlő kijelentések megtételében. Például:

– F. Sándor kulák termelőszövetkezeti tagok és egyéni gazdálkodók előtt arról beszélt, hogy „A tsz-be nem lehet megélni a parasztságnak, mert annyit sem tudnak keresni, hogy sóra és paprikára elég legyen ...”, továbbá kijelentette, hogy „... amennyiben az állam tsz-eket fog létesíteni, úgy a dolgozók éhen halnak, tehát hiába ugrálnak a kommunisták és a rádió is hiába kürtöli mindig a tsz-ek fejlődését, mert a dolgozó parasztok nem fognak úgysem belépni...” A kulák idézett kijelentései többszörösen kimerítik a BHÖ 31. pontjának a) alpontjában meghatározott büntettet – szolt az ítélet indokolása –, sőt ez a cselekmény a BHÖ 2. pontjának b) alpontjában meghatározott izgatás büntettként is minősíthető. E kijelentések ugyanis, túlmenően a helybeli viszonyokon, az egész termelőszövetkezeti intézményt támadják.

A BHÖ 31. pontjának b), c) és d) alpontjaiban meghatározott cselekmények viszont valójában nem izgatási jellegű magatartások, mégis ugyanúgy a termelészövetkezeti mozgalom elleni támadásnak tekintették, mint az a) alpontját. A b) alpontban szereplő „a csoportba való belépéstől mást visszatartani törekszik” és a d) alpont második fordulatában szereplő „a csoport tagját vagy mást a csoport érdekében kifejtett munkájában ... akadályozni törekszik” szövegezésben megjelölt magatartások ugyanis ebben az értelmezésben a büntett kísérletét jelentették, a törvény mégis úgy emelte ki e magatartásokat, mintha befejezett büntettet képeztek volna. A törvény a BHÖ 2. pontjában meghatározott államrend elleni izgatással szemben a termelészövetkezet elleni izgatás megvalósulásának feltételeként meghatározott további eredmény bekövetkezését is előírta azzal, hogy az alpontokban felsorolt magatartások feltételeként a BHÖ 31. pontjában első bekezdésében kijelentette: „Büntettet követ el [...], aki termelészövetkezeti csoport alakulását megnehezíti, megghiúsítja, a megalakult csoportot működésében akadályozza, vagy annak fennmaradását veszélyezteti azáltal, hogy [...]”. A büntetőjogi értékelés szempontjából tehát eredménynek tekintették a pusztá veszélyeztetést is, mivel egy veszélyes állapot előidézését tartották a büntetendő magatartás eredményének. Például:

– V. János volt laikus szerzetes Szegeden a dolgozó parasztokkal való beszélgetés során kijelentette, hogy „nem érdemes belépniük az alakuló tsz-be azért sem, mert ott a már bennlévő tagok nem értenek semmihez, csak ahhoz, hogy a termeléstől a paraszt kedvét elvegyék...”.

– K. Imrét hivatalos minőségben abból a célból küldték az egyik községbe, hogy a termelészövetkezeti csoport megalakításának ügyét a helyi vezetőkkel megbeszélje és adatokat gyűjtsön. K. Imre a feladatok elvégzése helyett olyan magatartást tanúsított, hogy a termelészövetkezeti csoport megalakítását akadályozta. A Legfelsőbb Bíróság ítéletében többek között megállapította: „A vádlott e küldetéséből folyt, hogy a termelészövetkezeti csoport megalakítása érdekében kellett tevékenykednie, lelkesítenie kellett volna a helybeli földművelőket a csoport megalakítására. A tőle elvárható magatartással szemben a vádlottnak a tényállásban írt fanyar és kétértelmű kijelentése ennél az ellentéttnél fogva is alkalmas volt arra, hogy demoralizáló hatást, lelkesedés helyett habozást, visszariadást váltson ki és ezáltal a csoport megalakulását nehezítse. A vádlott ismerte feladatát és magasabb képzettségénél fogva tudnia kellett, hogy magatartása, kijelentése ilyen hatás kiváltására alkalmas. Nem sértett tehát az elsőbíróság jogszabályt akkor, amikor a vádlottnak e büntetben bűnösségét megállapította és ezért az emiatt bejelentett fellebbezések alaptalanok.”

– B. János makói középparaszt több személy előtt azt állította, hogy „a tsz-nek a tagjai ragályos betegségben szenvednek, ezért el kell őket kerülni, nehogy az ember elkapja”. Ez esetben az elkövetőnek pusztán az osztályhelyzetét figyelembe véve nem érthető, hogy mi késztette ilyen kijelentés megtételére. A nevezett azonban a Barankovics pártnak volt aktív tagja – mutatott rá a bíróság – és két esetben büntették meg terrorcselekmény-számba menő, hatósági közeg elleni erőszak miatt. Az említett példa a „becsmérléssel” elkövetett tsz elleni izgatásra jellemző, annak ellenére, hogy az elkövető nem nevezte meg személy szerint a tsz-nek azt a tagját vagy azokat a tagjait, akikre a becsmérlő kijelentések vonatkoznak, hanem általában a tsz valamennyi tagjára értette.

Példa a „megszégyenítés” tényállási elemének megvalósítására:

- L. Lázár kulák szentesi béresét, aki a helybeli tsz tagja, „leitatta”, majd egy táblát akasztott a nyakába, amelyre azt írta: „minden tsz-tag ilyen részeg ...”

Példa a „tsz tagja háza népének a tsz-hez tartozásuk miatti bántalmazás”-ra:

- K. Józsefné kulákasszony L. István tsz-tag gyermekeit bántalmazta, azt hangoztatva, hogy az apjuk „hazaáruló”, mert belépett a tsz-be.¹⁷⁵

A tsz tagjának vagy más személynek a tsz érdekében kifejtett munkájában való akadályozását¹⁷⁶ megvalósulnak látták abban az esetben is, amikor például

- A. József kulák, akinek földje a tsz-szel határos volt, az oda járó dolgozóknak megtiltotta, hogy a földjén keresztül vezető földutat használják.¹⁷⁷

Szankcionáltságot tekintve az alapbüntetésen túl a törvény azt is lehetővé tette, hogy a tsz elleni (= „a népi demokrácia elleni”) izgatás elkövetőjével szemben a bíróság teljes vagy részleges vagyonelkobzást is alkalmazhasson. Sőt, ezen túlmenően a bíróság ítélete alapján még ki is lehetett utasítani az elítéltet abból a községből, ahol a cselekményét elkövette.

Nem hozta könnyű helyzetbe a államvédelmi szerveket, de a bíróságokat sem az 1953-as év első fele, amikor a kulákság büntetőpolitikai megítélésének éppen aktuális parthatározatait kívánták értelmezni. Március 4-i dátummal látott napvilágot a Titkárság

¹⁷⁵ Ahogyan korábban látható volt, a bántalmazással megvalósított tsz elleni izgatást jellegénél fogva terrorista cselekményként értékelték – azonban ilyen tényállásra vonatkozóan a BHÖ nem tartalmazott rendelkezést.

¹⁷⁶ BHÖ 31. pont d) alpontja.

¹⁷⁷ Nem anyagi jogi probléma, de büntetőeljárás szempontból érdekesen alakult a termelőszövetkezetekkel kapcsolatos jogi procedúra: „Ha a tsz elleni izgatást nem ellenséges osztályhelyzetű személyek követték el, ilyen esetekben a nyomozati és vizsgálati szerveknek különösen fontos feladata annak a megállapítása, hogy ki az, aki az elkövetőt felbujtotta, illetőleg az elkövető tagja-e valamilyen ellenséges szervezetnek vagy csoportnak. A demokrácia elleni szervezkedéseknek ugyanis nem egy esetben módszere az ellenséges agitáció és propaganda útján kifejtett aknamunka. Amennyiben a nem ellenséges osztályhelyzetű elkövetőn keresztül felderíthető volt ellenséges csoportosulás vagy szervezet, mérlegelhető, hogy annak egyes olyan tagjai, akik nem követték el súlyos bűncselekményeket, mentesüljenek a felelősségre vonás alól. A nevelő módszer alkalmazására módot ad a Bt. 56. §-a, mely kötelezően előírja, hogy a büntetés kiszabását mellőzni kell, ha az elkövető vagy a cselekmény a társadalomra nem veszélyes, vagy az elkövetett cselekmény jelentéktelen. [...] A nem ellenséges osztályhelyzetű elkövető (tsz elleni izgató) cselekményével kapcsolatban azt is meg kell vizsgálni, hogy cselekményét milyen körülmények között követte el, milyenek személyi körülményei, környezete, munkához és munkatársaihoz való viszonya, hogyan teljesíti állampolgári kötelességeit, valamint meg kell állapítani az ügyben tanúként szereplő személyekkel való viszonyának jellegét is. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a mezőgazdasági szocialista átszervezése során államunk parasztpolitikájának változatlanul elvei: az önkéntesség és a fokozatosság. A dolgozó parasztnak a tsz-szel szembeni idegenkedését kifejezésre juttató megnyilvánulásai ellen helytelen módszer adminisztratív beavatkozásokkal harcolni a meggyőzés fegyvere helyett. [...] A tsz elleni izgatási ügyek felszámolása során fokozott követelmény a büntetőeljárás gyorsasága, az ellenségnek egy percnyi lélegzétvételt sem szabad engedni és könyörtelenül alkalmazni kell velük szemben a törvények szigorát. A gyorsaság és a keménység növeli a dolgozó parasztnak bizalmát a kormányunk politikája iránt, erősíti a munkás–paraszt szövetséget.” BARNÁ: i. m. 50. p.; – Az 1954 és 1959 között szervezkedés (izgatás) miatt elítéltek számát egyébként a következő táblázat tartalmazza:

1954	262	(372)	1957	628	(1 145)
1955	232	(839)	1958	2 844	(2 807)
1956	119	(606)	1959	657	(608)

Lásd FINSZTER GÉZA: Az állambiztonsági vizsgálati szervek szerepe az ellenforradalom elleni harcban, az állam- és közbiztonság helyreállításában. In: *Történeti hűséggel, politikai felelősséggel. Az MSZMP Belügy-minisztériumi Bizottsága elméleti tanácskozása (1982. június 16.)* VI. BM Könyvkiadó, 1985. 39. p.

határozata a kuláklisok elkészítéséről és a kulákság elleni további harc kérdéseiről, majd a júniusi határozat, amelynek egy terjedelmes része foglalkozott a mezőgazdaság problémáival. Márciusban még az volt a politikai álláspont, hogy – a kuláklisokra indokolatlanul felkerült 11.074 személy törlése mellett – a kulákság változatlanul ellenséges kategória: „kihasználva a párt- és tanácssszerveink munkájában mutatkozó opportunisták hibákat és baloldali túlkapásokat, igyekeznek megtartani a dolgozó parasztok közötti befolyásukat és szorosan összefonódva a vereséget szenvedett klerikális reakcióval, a volt tőkés elemekkel, valamint egyéb spekulánsokkal, akadályozzák a mezőgazdaság szocialista átszervezését”.¹⁷⁸ A júniusi határozat viszont – a korábbiakhoz képest – szinte védelmébe veszi az addig ellenségként számon tartott paraszti réteget: „A kulákság korlátozásának és elszigetelésének politikáját folytatva meg kell szüntetni a kulákok zaklatását. Ennek érdekében meg kell szüntetni a kuláklisok is. Az új begyűjtési rendszerben csökkenteni kell a mezőgazdaságok beadási kötelezettségét s hasonlóképpen adózási terhelését is.”¹⁷⁹

A belügyi szervek viszont gyakorlatilag nem reagáltak az irányváltásból adódó új feladatokra és az ellenségkép változatlan fenntartásával, a júniusi határozat előtti helyzetnek megfelelően folytatták a harcot a „mezőgazdasági aknamunka elhárításáért”. Emlékeztet, hogy az Államvédelmi Hatóság I. (hálózati) Főosztály Szabotázselhárító Osztálya 1951-ben vált három osztályra: ipari, mezőgazdasági és közlekedési.¹⁸⁰ Az 1953-ban összevont belügyminisztériumban már csak egy szabotázs-elhárító osztály működött, de aztán ezekből is gyorsan kivált a mezőgazdasági szabotázs-elhárítás.¹⁸¹ A kulákság mint ellenséges kategória 1953 őszén két belügyminiszteri utasításban is a belső ellenséges elhárítás fő célpontja. Gerő Ernő belügyminiszter 1953 szeptemberében fontosnak tartotta, hogy az őszi betakarítása munkákra tekintettel a mezőgazdasági szektorban újra szabályozza az ellenség aknamunkájának elhárításával kapcsolatos feladatokat.¹⁸² Ebben a júniusi határozatot úgy értelmezte, hogy a beadási kötelezettség csökkentése, a beadási és adóhátralékok eltörlése, sőt, az árleszállítások¹⁸³ is csupán a „falú dolgozóinak” nyújtott segítség. A dolgozó nép életszínvonalának érdekében tett intézkedéseket viszont „az imperialisták és magyarországi ügynökeik nem nézték és nem nézik tétlenül”. Tudják ugyanis, hogy a kormány-program végrehajtása „népi demokráciánk további erősödését, a munkás-paraszt szövetség elmélyülését és a békétábor erősítését jelenti”. Kik az imperialista hírszerzők azon magyarországi ügynökei, akiket a termelőszövetkezetek bomlasztására és a begyűjtés, a mezőgazdasági munkák szabotálására aktivizálnak? A horthysta tisztok, csendőrök, a klerikális reakció, a szektások, de első helyen – természetesen – a kulákság. Milyen eszközökkel fejtik ki aknamunkájukat? Álhíreket és különféle rágalmakat terjesztenek, igyekeznek a párt és a kormány intézkedéseit félremagyarázni, értelmükből kiforgatni, de nem riadnak vissza a megfélemlítés alkalmazásától, a tettelegességtől, a terror és diverziós cselekmények elkövetésé-

¹⁷⁸ Lásd A Titkárság határozata a kuláklisok elkészítéséről és a kulákság elleni harc irányelveiről. 1953. március 4. In: *MDP határozatai*. i. m.: 183. p.

¹⁷⁹ Lásd A Központi Vezetőség határozata a párt politikai irányvonalában és gyakorlati munkájában elkövetett hibákról, s ezek kijavításával kapcsolatos feladatokról. (1953. június 27–28.) In: *MDP határozatai*. i. m.: 200. p.

¹⁸⁰ Vö. 45. sz. jegyzet.

¹⁸¹ Vö. 90. sz. jegyzet.

¹⁸² Belügyminiszter 2. sz. utasítása az ellenség aknamunkájának elhárításáról a mezőgazdaságban. 1953. szeptember 16. BM KI Pgy. 24. d. 84-25833/1953.

¹⁸³ 1047/1953. (IX. 6.) Mt. sz. hat. az árleszállításokról.

től sem. Provokációkat szerveznek és röpcédulákat terjesztenek. (Nem véletlen, hogy egy hónappal később terjedelmes belügyminiszter-helyettesi parancs hívja fel a valamennyi beosztott figyelmét, hogyan harcoljon az ellenséges röpiratok terjesztése ellen.¹⁸⁴) A kulákság szabotálja a mezőgazdasági munkák elvégzését, a szövetkezetből való kilépésre bujtogatnak és arra, hogy a dolgozó parasztok, a szövetkezeti tagok ne szántsanak, ne vessenek, beszolgáltatási kötelezettségeiket ne teljesítsék.

A belügyminiszter rosszállását fejezte ki, hogy az államvédelmi és a rendőri szervek, főképpen pedig a mezőgazdasági szabotázs-elhárítást végző operatív beosztottak inkább csak a megtörtént esetek után végeznek nyomozati munkát, minthogy előzetesen felderítenék az ellenséges kontingenseket, aknamunkájuk módszereit és irányait. Ezért az utasítás a prevencióra szólítja fel elsősorban a megyei főosztályvezetőket: fokozzák a hálózati operatív munkát a belső reakciós elemek tevékenységének felderítésére, létesítsenek tömeginformátor hálózatot¹⁸⁵ és ezt fogják össze rezidentúrákba. Azokkal szemben azonban, akik bár ellenséges tevékenységet folytatnak, de nem osztályidegen elemek, a nevelés, a meggyőzés eszközeit kell alkalmazni. Ez abból állt, hogy a rendőrpárancsnokok – a járási osztályvezetők engedélye alapján – figyelmezteti ezeket a személyeket, hogy „hagyjanak fel ellenséges tevékenységükkel, ne hagyják magukat az osztályellenesség által felhasználni”, mert ha folytatják ezen tevékenységüket, akkor a törvény szigorával fognak velük szemben eljárni. A feladat súlyánál fogva a minisztérium nem tartotta elegendőnek, hogy a mezőgazdasági szabotázs-elhárító munkát végzők mellett valamennyi államvédelmi és rendőrségi operatív hálózati munkát végző beosztott feladatává tette az elhárító munkát a mezőgazdaság vonalán, de a Határőrség és a katonai elhárítás szerveit is utasította, hogy civil hálózatukat irányítsák a mezőgazdasági aknamunka felderítésére és megelőzésére.

A totális elhárítási rendszer aktív működésére lehet a tíz nappal később kiadott, újabb miniszteri utasításból¹⁸⁶ lehet következtetni. Eszerint a minisztérium fontos információk birtokába jutott, miszerint előrehaladott szervezkedés keretében az osztályellenesség 1953. október 1-én nyílt, ellenséges provokációkra készül a termelőszövetkezet mozgalom felbomlasztása céljából. E nagy jelentőségű esetre tekintettel a felderítés és az operatív félbeszakítás feladatait a minisztérium új irányítási keretek között kívánta megoldani. Azonnali hatállyal egy vezető törzset – Györe József miniszter-helyettes irányítása alatt – és annak alárendelt operatív bizottságot hoztak létre a minisztériumban. A megyei vezetőket utasította a miniszter, hogy sűrítsék az ügynökségekkel való találkozást, további ügynökök beszerzésével pedig erősítsék meg a hálózatot. A jelentések azonnali feldolgozásán túl különösen elsőbbsége volt azoknak az adatoknak, amelyek terror-cselekményekre vagy diverzió elkövetésére utalnak. A IV. (belső reakció-elhárító) és V. (ipari szabotázs-elhárító) osztály vezetői utazó ügynököket küldtek ki és aktivizálták a volt Kisgazdapárt, a Parasztpárt, az egyház és a mezőgazdaság vonalán dolgozó ügynököket, továbbá a volt katonatiszt ügynökeiket is. Az ellenséges tartalmú röpcédulák összegyűjtésére a rendőri-karhatalmi erők mellett – a helyi pártbizottságon keresztül – igénybe lehetett venni a pártszervezetek és a tömegszervezetek aktivistáit is.

¹⁸⁴ Belügyminiszter első helyettesének 2. sz. parancsa az illegális röpiratok terjesztésének megakadályozására. 1953. október 15. BM KI Pgy. 25. d. II-4285/1953.

¹⁸⁵ Informátor fogalmára lásd 155. sz. jegyzet.

¹⁸⁶ Belügyminiszter 3. sz. utasítása a mezőgazdaság területén folytatott elhárítómunka fokozásáról. 1953. szeptember 26. BM KI Pgy. 24. d. 84-26681/1953.

A már megtörtént cselekmények kivizsgálására a helyi szervek hozzanak létre – gépjárművel is ellátott – készülségi csoportokat. Ellenséges provokációk és csoportosulások esetén a karhatalom bevetésére csak a megyei vezetés jelenlétében kerülhet sor, de fegyverhasználatot ebben az esetben is csak a Belügyminiszter rendelhet el.

Hogy mennyire megbízhatónak tekintette a minisztérium az utasítás kiadásának alapjául szolgáló információkat azt jelzi az is, hogy 1953. október 1-je 0-órától október 3-ig 24 óráig a rendőri és a polgári szolgálat részére fokozott szolgálatot rendelt el az utasítás, a létszámhiánnyal küszködő, kis létszámú rendőrségi őrsőket pedig a megyei állományból kellett kiegészíteni. Az operatív információk jelentések tanúsága szerint 1953. október 1-én sem tömegmegmozdulás, sem terrorista vagy szabotázs-cselekmény nem következett be az ország területén, de még termelőszövetkezetek feloszlásának kísérletéről sem érkezett jelentés. Tehát vagy a totális elhárítás preventív hálózati szervei működtek visszatartó technikákkal igen hatásosan, vagy a megmozdulásról szóló információk voltak alaptalanok, de mindenesetre 1954. október 1-e operatív (és termelőszövetkezeti) szempontból eseménytelennek bizonyult.

Mindez természetesen nem jelentette azt, hogy mindig dezinformáció nyomán lépett működésbe az operatív elhárítás, de annak, hogy a politikai ingadozások hogyan bizonytalanították el az állambiztonsági szerveket, a következő eset is jelét adja. A Begyűjtési Minisztérium dokumentumai között maradt fenn az a jelentés, amely a Dány községben kialakult helyzetről tájékoztatta a minisztert. Az új kormányprogram után röpcédulák terjedtek a faluban, amelyek a beszolgáltatás megtagadására szólítottak fel, a kommunistákat pedig akasztással fenyegették. Később híre ment, hogy azért sem érdemes beszolgáltatni, mert augusztus elején megérkeznek az angolok és más világ lesz... Általános hangulattá vált a faluban, hogy a beszolgáltatás teljesítése szégyen. Így aztán senki nem vette szívesen, ha a beadást mégis teljesítőket az úttörők „szokás szerint” felköszöntötték. A tanács próbálkozott ugyan a hangadók elszámoltatásával, ám erre a végrehajtó munkára „még a cigányok sem jelentkeztek”. Jó néhány gazda az előírásokat megszegve nem az ellenőrzött cséplőgépnél végezte a cséplést. Figyelmeztették ugyan őket, hogy a beadást nem teljesítők, illetve a „zug-cséplők” nem kapnak majd örlési engedélyt, de erre azt felelték: „van darálónk, a háború alatt is otthon darált gabonából süttünk kenyeret!” Végül a községben megjelent egy ÁVH-s nyomozó, de az illetékeseknek azt jelentette, hogy bár világos elötte, kik a szervezők, de nem járhat el, mert „a BM leállította a kemény akciókat”.¹⁸⁷

Hasonlóképpen ellentmondásos a Jelentés alapján összeállítható Csongrád megyei helyzet is. 1953. őszen adta át Nagy Imrének a Minisztertanács Helyi Tanácsok Titkársága az a dokumentumot, amelyben országosan feldolgozták a még a 0046/1952. sz. minisztertanácsi rendelet alapján összeállított kuláklistának adatait.¹⁸⁸ Ebből kiderül, hogy Bács-Kiskun, és Szolnok megye után Csongrád megyében tartották nyilván a legtöbb kulákot: az országosan regisztrált 69.199-ből 5 897-en éltek itt, ami 8,3 %-ot jelentett. Közülük 5 064-en éltek községben (85,8 %), községen kívül (tanyán) pedig 833 (14,2 %). A kulákként számon tartottak közül azonban csak 4.878 (82,7 %) volt valóban földműves, volt köztük iparos (89 – 1,5 %), orvos, ügyvéd, alkalmazott, nyugdíjas (315

¹⁸⁷ Szehr Gyula feljegyzése Tisza József miniszterhez. 1953. július 31. Idézi ERDMANN GYULA i. m.: 197. p.

¹⁸⁸ Varga András, a Minisztertanács Helyi Tanácsok Titkársága Vezetőjének kimutatása Nagy Imre miniszterelnöknek a kuláklistának statisztikai feldolgozásáról. 1953. november 20. MOL XIX-A-2-z 0046/1953. BM Ücs. Közli KÁVÁSI KLÁRA i. m.: 134–148. p.

– 5,4 %) illetve kereskedő, kocsmáros, molnár, egyéb (615 – 10,4 %). Míg ezek 1948-ban összesen 9.567 alkalmazottat tartottak, addig ez 1952-re ennek alig egy százalékára csökkent (105). Negyedére – 227.657 kat. holdról 63.385-re – csökkent a megyében a kulák földterület teljes nagysága. Ebből 1952-re 4.100-an (69,5 %) rendelkeztek 0–15 hold közötti földterülettel, 906-an (15,4 %) 15 és 25 hold közöttivel, míg 891-nek (15,1 %) volt 25 hold fölötti nagyságú földje. A földterülettel egyáltalán nem rendelkező, de kulákként nyilvántartottak száma a megyében az 1948-as 72-ről 1952-re 2.137-re nőtt.

A Jugoszláviával szembeni ellenséges helyzetből adódó külső fenyegetettség mellett tehát ez az a speciális társadalmi csoport, amelyet „legjelentősebb belső ellenséges kategória”-ként tartott számon az ötvenes évek elején a Belügyminisztérium Csongrád megyei Főosztálya,¹⁸⁹ miközben a kormánynak szóló beszámoló 5.897-es számához képest a Jelentés ugyanebben az időben csupán 3.500 kulákot tartott számon.

Csongrád megyében a VI. (mezőgazdasági szabotázs-elhárító) osztály munkájának jelentősége a mezőgazdaság fejlesztéséről szóló párt- és kormányhatározatok után különösen előtérbe került – állapította meg a Jelentés. Egy, a kollégium elé került előterjesztés ezt országosan azzal indokolta, hogy ekkoriban általában véve is fokozódott az ellenséges elemeknek a termelősövetkezetek bomlasztására irányuló aknamunkája. Az „ellenséges eszmei áramlatok képviselői” igyekeztek megakadályozni a termelés zavartalanságát, a mezőgazdaság szocialista átszervezését, sőt, nagy számban hatoltak be a mezőgazdaságot irányító központi szervekbe is.¹⁹⁰

A Jelentés ugyanakkor azt is kifogásolta, hogy a fokozott feladatok szabta követelményeknek az osztály mégsem tud eleget tenni, mivel nem rendelkezik megfelelő számú és minőségű ügynökséggel. Az osztály ennek ellenére sikereket tud felmutatni, amit néhány példával kívánt érzékeltetni. Így hálózati munka eredményeképpen 1954 első felében 7 személyt helyeztek előzetes letartóztatásba, köztük Brunner Tibor volt uradalmi intéző, aki a Joint¹⁹¹ mezőgazdasági szakembere volt, valamint Brydl Gyula volt uradalmi ispán, akik – a Jelentés szerint – „a pankotai állami gazdaságban tudatosan elkövetett kártévő és szabotázs cselekményükkel 15 millió forintos kárt okoztak”. Ügükben hálózati és vizsgálati anyagokat gyűjtöttek össze, és azt állapították meg, hogy „hozzájuk hasonló egyéb ellenséges elemek befurakodtak a megyében lévő szocialista szektorokba és ott bomlasztó munkát végeznek, szabotázs és kártevés útján”. Ugyancsak hálózati jelentések alapján látta az osztály bizonyítottan azt is, hogy több állami gazdaságban folyik ellenséges tevékenység. Pl. az algyői tangazdaságban, ahol

¹⁸⁹ A BM 1953. április 22-én iktatott, az osztályidegeneket elemző kimutatása szerint vidéken összesen 81.451 fő ellenséget regisztráltak. Ebből Szegeden 1.910 (1.606 férfi, 304 nő), Csongrád megyében pedig 6.915 (5.663 férfi, 1.252 nő). Kimutatás osztályidegen elemekről. BM KI IV. Közrendészeti Főosztály és szerveinek iratai 42. d. 1953/143.

¹⁹⁰ Előterjesztés a mezőgazdasági elhárító osztály feladatköréről. 1954. január 12. BM KI 106-1-20. Kollégiumi ülések. i. m.: 540. p.

¹⁹¹ Joint (Distribution Committee) – a II. világháború kitörése után nemzetközivé vált szervezet a háború sújtotta zsidók megsegítésére. Megemlítése nyilván a cionista vonal figyelemmel kísérése miatt volt lényeges. A Jelentés más részén közölt információk szerint: „Az osztály aktívan foglalkozik a volt cionistákkal is, valamint azon személyekkel, akik az izraeli követséggel tartanak fenn kapcsolatot. Az osztály rendelkezik olyan adatokkal, mely szerint Makó városában kb. 60 személy rendelkezik elővizummal Izraelbe való kíváncsi céljából. Ezen személyek közül beszervezést fogunk eszközölni annak érdekében, hogy az izraeli követségek keresztül majd kijuttassunk Izraelbe.” Ezzel összefüggésben figyelemre méltó tény, hogy 1947 és 1953 között a belügyi szervek egyáltalán nem engedélyeztek legális kívándorlást, majd 1953-ban 135-öt, 1954-ben pedig 1.099-et. Lásd TÓTH PÁL PÉTER: Népegymozgások Magyarországon a XIX. és XX. Században. In *Migráció és Európai Unió*. (szerk.: Lukács Éva – Király Miklós) SZCSM, Bp., 2001. 36. p.

Hámori Mátyás volt uradalmi intéző és társai a „gazdaság vezető posztjait volt horthysta tisztekkel és egyéb volt vezetőkkel töltötték meg”. (Említésre méltó adat, hogy nagyjából ugyanezen tíz hónap alatt – 1953. július 1-től 1954. május 1-ig – az országosan letartóztatott 254 főnek 5 %-a, azaz 11 fő volt kulák¹⁹².)

Sajnálattal állapította meg a Jelentés további része, hogy a mezőgazdasági osztály több állami gazdaságban, állami gépállomáson, termelőszövetkezetben nem rendelkezik hálózattal – ahogyan ezt az említett pankotai állami gazdaság esete is mutatta –, és ennek következtében az ellenséges tevékenységet kifejtő személyek „felsőbb kapcsolatait” sem sikerült felderíteni. E komoly hiányosságnak a felszámolása valamint és az ellenséges elemeknek a szocialista szektorokban folytatott kártevő és szabotázs-munkája felderítése érdekében azt vette tervbe a Főosztály, hogy azokban az állami gazdaságokban, állami gépállomásokon és tsz-ekben, ahol még nincs megfelelő hálózatuk, minőségi hálózatot hoznak létre, elsősorban az ott dolgozó szakemberek beszervezésével. A beszerzéseket azokból a kontingensekből akarták végrehajtani, amelyek egyébként is jó kapcsolattal, megfelelő tekintéllyel és hírszerző lehetőséggel rendelkeznek az ellenséges elemek között. (A Jelentésnek ez a része szinte megismételte az államvédelmi szervek hálózati munkájáról szóló, a miniszterhelyettes által 1953. augusztusában benyújtott előterjesztés vonatkozó megállapításait: „Fontos mezőgazdasági csúcsszervek, állami gazdaságok, gépállomások, termelőszövetkezeti csoportok hálózati biztosítása nincs megszervezve. Nem ismerik az ellenség tevékenységét a mezőgazdaság különböző területein, nincsenek federítve az ellenséges elemek, ezek tevékenysége nincs megakadályozva megfelelő ügynökséggel. A kulákság körében megfelelő hálózattal nem rendelkeznek.”¹⁹³)

A Főosztály maga is végzett vizsgálatokat a kulák elemek koncentrációjára vonatkozóan Csongrád megyében, és elemezte a közöttük kialakított ügynöki hálózat elhelyezkedését is. Ugyanis azokat a kulákokat – vagy egyéb osztályidegen személyeket – is hálózati megfigyelés alá akarták vonni, akikről olyan információt szerzett a mezőgazdasági szabotázs-elhárítás, hogy a termelőszövetkezetből való kilépések érdekében propagandát folytattak. Ezek mellé az ellenséges elemek mellé ügynökök beszervezést kezdeményeztek és fokozott operatív munkát folytattak tevékenységük felderítésére. A vizsgálat alapján megállapították azt is, hogy sok olyan kulák van még, aki hálózati megfigyelés nélkül maradt. Ezért már 1954. második félévére a hálózati apparátus bővítését tervezték a kulákok körében széles kapcsolatokkal rendelkező egyének beszerzésével. Ezt a hálózatot főként a kulákoknak a jobboldali FKGP tagokkal valamint az egyházakkal kialakult jó kapcsolataira támaszkodva tervezték elérni, hiszen – vélekedett a Jelentés – őket korábban is fel tudták használni az ellenséges tevékenységek leleplezésére. A megyei ellenséges kategóriák beszerzésével összefüggésben érdemes megnézni az 1953. augusztusi miniszterhelyettesi előterjesztést az ellenséges kontingensbe országosan beszervezett ügynökségek adatairól.¹⁹⁴

¹⁹² Lásd Jelentés a Vizsgálati főosztály munkájáról. 1954. június 18. BM KI 106-I-30. *Kollégiumi ülés*. i. m.: 842. p.

¹⁹³ Lásd Jelentés az államvédelmi szervek hálózati munkájáról. 1953. augusztus 31. BM KI 106-I-12. *Kollégiumi ülések*. i. m.: 150. p.

¹⁹⁴ I. m.: 149. p.

		ügynök	rezidens
Egyházi személy	178	45	–
Kulák	493	42	–
Jobboldali szociáldemokrata	286	81	–
Jobboldali kisgazda	184	40	1
Trockista	31	1	–
Volt horthysta fegyveres erők tagja	796	1.22	–
Volt uralkodó osztály tagja	145	11	–
Összesen	2.113	342	1

Egyébként nem csak a mezőgazdasági elhárítás területén volt gondja a Főosztálynak, hogy lassú ütemben történt a hálózat építése. Az osztály általában a szocialista szektorokban és az ellenséges kategóriák között nem rendelkezett az igényeiknek megfelelő számú rezidenssel, ezért a hálózattal való kapcsolattartást problémásnak tartották – ezzel magyarázták a sok meghiúsult találkozót is. Az ügynökök hírszerző lehetőségét – saját bevallásuk szerint is – teljes egészében nem használták ki, és kevés a megfelelő minőségű ügynökség a kulákok között. Ezért az 1954-es év második féléves terve egyik legfontosabb feladatának tartotta a Jelentés, hogy e hiányosság kiküszöbölésével továbbra is foglalkozni kell.

Kevesellték a konspirált és találkozási lakások számát is, ami azért is tartottak veszélyesnek, mivel „így a szabadban lefolytatott találkozásokon az ügynökség tagjai nem kapnak megfelelő szakmai és politikai nevelést”. Az osztály 49 ügynökkel, 164 informátorral, 27 rezidenssel és 12 találkozási lakással rendelkezett. Ez az országos átlaghoz illetve a megyei Főosztály egyéb szerveiéhez képest jónak mondható. Az államvédelmi szervek ügynökségének 1953. augusztus 1-jei összállapotát ugyanis a következő adatok jellemezték:¹⁹⁵

Az ügynökség összlétszáma	45.521 fő
Ügynök	5.556
Rezidens	5.027
Informátor	33.036
Konspirált- és találkozó lakás	1.902

A Belügyminisztérium a Csongrád megye Jelentés értékelésében is a hálózatépítés lassúságát emelte ki a mezőgazdasági elhárító munka legfontosabb hiányosságaként, valamint azt, hogy a mezőgazdasági szervezetekben már elhelyezett hálózat sincs eléggé „cél tudatosan ráállítva az ellenséges elemek aknamunkájának felderítésére”. Az Utasításban ezért Csongrád megyei Főosztály mezőgazdasági elhárító munkája fő céljául jelöli ki a mezőgazdaság szocialista szektorának az ellenség elleni védelmét, operatív biztosítását, melynek során javasolja az operatív kombinációk¹⁹⁶ szélesebb körben történő alkalmazását.

¹⁹⁵ Jelentés az államvédelmi szervek hálózati munkájáról. 1953. augusztus 31. BM KI 106-1-12. *Kollégiumi ülések*. i. m: 149. p.

¹⁹⁶ Operatív kombináció: Tervszerű operatív intézkedések egyidejű, vagy sorozatos, egymás utáni alkalmazása egy, minőségileg új operatív helyzet elérése céljából. A kombinációban egy vagy több titkos nyomozó

Végül az Utasítás ismételten felhívta a Főosztály figyelmét arra, hogy államvédelmi és rendőri munkájának alapját változtatlanul a kormányprogram, a párthatározatok valamint a miniszteri utasítások képezzék. Tehát éppen ez az a három elem, amelyek – a politikai háttér gyors változásainak következtében – a legbizonytalanabb részeit jelentették a belügyi munkának. A Nagy Imre-vonal gyorsan bekövetkezett bukása, a nemzetközi helyzet változásai folytán átrendezendő külkapcsolati viszonyok, és mindezek közvetlen lenyomataként a Belügyminisztérium irányítási tevékenységében bekövetkezett személyi és szabályozási változások nem tették részévé a hosszabb távú tervezést a szervezeti munkának.

* * *

A Csongrád megyei illetve szegedi vonatkozású belügyi iratok rövid áttekintése természetesen csak korlátozott irányú és terjedelmű bepillantást adhatott arról, miként kapcsolódtak össze ebben a különös időszakban az országos politikai és a sajátosan állambiztonsági szervezeti változások a megyei, helyi folyamatokkal. Az mindenesetre megállapítható, hogy a „civil” és az állambiztonsági politizálás útjai furcsán keresztezték egymást. Az iratok alapján megalapozottnak látszik az a bevezetőben megfogalmazott vélekedés, hogy az Államvédelmi Hatóság formális, jogi megszüntetése csak „fedése” volt annak az akciónak, amely során az ÁVH állományának többsége immár a Belügyminisztérium státuszaiban igyekezett konspiratív módszerek – mindenekelőtt a hálózatbővítés operatív technikái – alkalmazásával a hatalmi folyamatok szereplője maradni. „Méretarányosan” ez történt országos és területi (megyei) szinten egyaránt. Az ügynökségek hálózati munkája fontosságát abszolutizálva tulajdonképpen háttérbe szorultak a Belügyminisztérium nem titkos tevékenységi formái. (Jól érzékeltetik mindezt Csongrád megyében a titoista hírszerzők és a kulákság ellen folytatott harc módszerei, eszközei, technikái.) A „nagypolitika” és mindenekelőtt Nagy Imre kudarcát az jelentette, hogy azt hitte: az Államvédelmi Hatóság és a Belügyminisztérium összevonása „civilizálni” fogja majd az állambiztonsági szervek tevékenységét. Ehelyett mintegy „operatív kombinációval” az állambiztonsági apparátus foglalta el a minisztériumot. Ennek a következményei viszont már túlmutattak az intézmény szűkebb határain, és közvetlen hatással lettek a politikai folyamatok egészére.

Természetesen nagy jelentősége lehet azoknak a kutatásoknak is, amelyek a Csongrád megyei Jelentésben csak érintett, de bővebben nem vizsgált „ellenséges vonalak” – volt horthysta katonatisztek, rendőrök és rendőrtisztek, leventeoktatók, volt tőkések, korábbi jobboldali pártok tagjai, a szerbeken túli nemzetiségiek, egyházak, szekták, a püspökség, az egyetemek, iskolák, a kulturális és ifjúsági vonal stb. – vonatkozásában dokumentálja a belügyi szervek tevékenységét. Fontos lenne ezen áttekintés időhatárait is kitolni a most tárgyalt időszak előtti és utáni évekre, évtizedekre. Mindez az elérhető, pontosabban a megismerhető és felhasználható dokumentumok, és az ezek feldolgozására rendelkezésre álló idő függvénye.

Végül a tárgyalt időszak belügyminisztériumi átalakulásának vázlatos intézménytörténeti áttekintése alkalmat nyújt néhány módszertani tanulság levonására is.

– A diktatúrák működésének legérzékenyebb intézményi elemei a mindenkori állambiztonsági szervek. Az önkényuralom törvénytelen, diktatórikus és amorális hatalomgyakorlása éppen ezért leginkább a politikai rendőrség tevékenységében összpontosul. Mindez nem teszi lehetővé, feleslegessé sőt, igényli ennek az szervezeti rendszernek olyan irányú vizsgálatát, amely során az intézményt önmagát, külső körülményeitől viszonylagosan elkülönítve, saját belső tulajdonságait, mozgását figyelembe véve vizsgáljuk. Természetesen – ahogyan minden rendszer esetében – a külső környezetnek valamilyen mértékű meghatározó-befolyásoló szerepe van a rendszeren belül történetekre, ezért a szervezetszociológiai vagy intézménytörténeti elemzés sem nélkülözheti e jelenségek politikatörténeti, politológiai szintű értelmezését. Az intézményrendszernek ez a viszonylagos önállósága teszi lehetővé a környezet politikai értékvilágának negatív vagy pozitív tartalmától való relatív elkülönülését akkor, amikor a belső szervezeti összefüggésekre mint olyanokra, egyébként értégmentesen irányul az érdeklődés. Ebből a szempontból nem paradoxon a megállapítás, hogy amiképpen egy demokratikus politikai berendezkedés intézményrendszere (vagy annak néhány eleme) működhet diszfunkcionálisan, úgy akár a politikai despotizmus is képes rendszerintegratív szempontból célracionálisan tevékenykedő intézmények létrehozására (nem elfeledve természetesen, de átmenetileg zárójelbe téve a külső feladatmegjelölés közvetítette negatív politikai értéktartalmat). Fentiekből következően csak első látásra megdöbbentő az a megállapítás, hogy a proletárdiktatúra államvédelmi szervei is működhetek volna szervezetszociológiai szempontból „jól” – de nem működtek. Ha csupán a belső feltételrendszer hiányosságait gyűjtjük össze a korábban vázoltakra támaszkodva, akkor is ennek a szervezeti diszfunkcionalitásnak számos jelét tapasztalhatjuk.

– A tárgyalt korszak általános és szaktörténeti feldolgozása egyre gyarapodó számú publikációkat eredményez. A politika- vagy (kevésbé) jogtörténeti vonatkozású feltáró munkákban azonban feltűnően túlsúlyban szerepelnek a lekülönbözőbb peranyagokat közlő, ritkábban elemző kiadványok. Ennek nyilvánvaló magyarázata, hogy ezek a dekonspiráló anyagok a diktatúra legbensőbb működési titkairól rántották le a leplet („leleplező irodalom” címen kerültek be a könyvtérjesztésbe), és ezzel nyíltan politikai funkciót vállaltak fel.

Fontosabb érv azonban ezen politikai perek anyagainak nyilvánosságra hozatala mellett az a jogpolitikai megfontolás, miszerint ez az „információs kárpótlás” egyszerre része az emberi jogokból adódó kötelezettségek érvényesítésének, valamint a múltban törvénytelenül meghurcoltak erkölcsi elégtételben részesítésének. Ez a magyarázata annak, hogy az államvédelmi szervek tevékenységének vizsgálata során fontosabbnak tűnnek a politikai megtorlások szereplőivel – az elkövetőkkel és áldozataikkal – történetek, mint annak az intézményrendszernek a vizsgálata, amelyet ezek a szereplők a maguk pozíciójából adódó feladatoknak megfelelően jól vagy rosszul működtettek, és amely folyamatnak nem egyszerűen alanyai, hanem végső fokon ők maguk is „termékei” voltak. Az ilyen értégmentes megközelítés az áldozatok érzékenysége szempontjából minősíthető sértőnek, vagy cinikusnak is, de mégsem megkerülhető a feladat.

– További téves felfogások kapcsolódnak a semleges intézménytörténeti feldolgozás módszertanának megítéléséhez, amely félreértés a rendszerváltás időszakában gyökerezik. A politikai-közjogi átalakulás közhangulata egészében volt „állambiztonságellenes”, főként a „Duna-gate” 1989 végi kirobbanásától. Az Ellenzéki Kerekasztal szorgalmazására a Nemzeti Kerekasztal résztvevőinek 1989. június 21-i megállapodása a politikai egyeztető tárgyalások politikai témakörei sorába külön pontként is felvette

„az erőszakos megoldásokat kizáró jogi garanciák megteremtése” témakört, amely különös figyelmet fordított a pártállami elkötelezettségű titkosszolgálatok tevékenységének nyilvánossá tételére. Ez a kérdés, más hangsúllyal napirendre került „az alkotmánymódosítás időszerű tételei”-vel és „a büntető törvénykönyv és a büntetőeljárás törvény módosításának elvei”-vel foglalkozó munkabizottságok ülésein is.

Mindezeknek a problémáknak a politikai vitákban történt tematizálása másrészt a sajtóban történt kommunikálása együttesen járultak hozzá annak a hamis – kissé libertariánus – közvélekedésnek a kialakulásához, miszerint bármely államot is vesszük figyelembe, a mindenkori államvédelmi tevékenység egészében, általában és önmagában véve „rossz”, ezért mint ilyen, csak a diktatúrák kiszolgálója lehet. Innen egyetlen lépéssel el lehet jutni annak állításáig, hogy bárhol, bármelyik rendőrség csak politikaiként létezhet és működhet, és hogy az apolitikus rendőrség fogalma logikai önellentmondás. A demokrácia ezzel szemben létrehozza a teljes politikai nyilvánosságot, a totális publicitás pedig nem tűr semmiféle konspirációt, titkos szervezetet, még kevésbé a titkosrendőrséget. Az állambiztonsági szervek nemzetbiztonságivá alakulását éppen ezért kísérte nagyfokú gyanakvás, és mindmáig felröppenő vádak tűzik céltáblájukra az államtitkokkal terhelt folyamat esetleges hatalomátmentési kísérleteit. A szemléltetést korokon és politikai berendezkedéseken átnyúló államvédelmi tevékenységi formáknak és szervezeti megoldásoknak pedig – minden specialitásuk mellett – létezik egy közös nevezője. Ezt pedig „univerzális modellként” vizsgálva ugyancsak az aktuális politikai értéktartalomtól független elemzés lehetőségéhez és szükségességéhez jutunk el. A kutatások e két megközelítési, módszertani irányának a közöttük lévő jelenlegi aránytalansággal ellenére a remélt kiegyensúlyozottság irányába kellene eltolódnia.

Belügyminisztérium Csongrád megyei Főosztálya
205-4496/1954.

Szigorúan titkos!

J E L E N T É S
A BM. Csongrád megyei Főosztály munkájáról.

A Belügyminisztérium kollégiuma határozata alapján a BM. Csongrád megyei Főosztálynál végzett munka egészéről tesztek jelentést 1953. szeptembertől 1954. júniusig terjedő időszakra.

I. A megye általános helyzete

Csongrád megye kb. 753 000 kh. területén kb. 440 000 lakos él 5 városban, 59 községben és az Alföldre jellemző tanyavilágban. Bár a megye székhelye Hódmezővásárhely /itt működik a Párt megyei Végrehajtó Bizottsága és a Megyei Tanács VB./, a Főosztály elhelyezési problémák miatt Szegeden van.

A megye mezőgazdasági jellegű, bár 46 zömében könnyűipari gyára is van, melyek kb. 18 000 dolgozót foglalkoztatnak. A mezőgazdaság szocialista szektorát a termőterület kb. 25 %-án 194 tsz. és tszcs. /kb. 15 000 taggal/, 19 állami és tangazdaság adja. Az állami gépállomások száma 20.

A Főosztály szerveinek feladatát a megye mezőgazdasági helyzete, az elsősorban textil- és élelmi-szeripari üzemek, a 65 km-es jugoszláv határ, az ellenséges elemek nagy száma határozza meg.

A Párt K.V. 1953. júniusi határozatát és a kormányprogramot a megye dolgozói lelkes helyesléssel fogadták, ami a mezőgazdaságban a termelési kedv fellendülésében és a tsz.-hez való ragaszkodásban mutatkozott meg. A III. Pártkongresszus határozatai végrehajtása érdekében az ipari dolgozók gyakorlati segítséget nyújtanak a mezőgazdaság dolgozói számára, pl. tavaszi mezőgazdasági munkáknál, aratásnál. Az új szakasz politikájának megvalósításáért a Párt vezetésével lelkesen harcolnak a megye dolgozói és eredményeik jobb munkára, erőteljesebb, bátrabb harcra buzdítják a Főosztály dolgozóit is.

Ez annál is indokoltabb, mert az imperialista ügynökségek aktivitása a megyében élő ellenséges elemekre támaszkodva az utóbbi időben fokozódott. A megyében 753 csendőr, 3500 kulák, 700 volt katonatiszt, 390 volt horthysta rendőr és rendőrtiszt, 60 levanteoktató, kb. 100 volt tőkés, több ezer szektás és volt jobboldali pártoknak tagja él. A nemzetiségiek kb. 2500 délszláv, ezer román és tót képviseli. Ezeknek nagy része Népköztársaságunk hű állampolgára, de különösen a délszlávok között az ellenséges ügynökségek segítőket is találnak. Szeged püspökségi székhely, jelentős egyetemei, iskolái vannak. A megye államhatalmi és államigazgatási szervei a Párt ellenőrzése alatt szoros kapcsolatban működnek össze a feladatok megoldásában.

Az operatív helyzetet vizsgálva az állapítható meg, hogy Pártunk K. V.-nek júniusi és októberi határozata óta eltelt időben az ellenséges tevékenység általában aktivizálódott úgy a belső, mint a külső ellenség részéről. A kulákok és a velük kapcsolatban álló egyéb osztályidegen ellenséges elemek fő tevékenysége különböző rémhírek terjesztésében nyilvánul meg, ami arra irányul, hogy a termelőszövetkezetekben dolgozó parasztságot a tsz.-ek ellen hangolják, az adó és beszolgáltatás ellen lázítsanak. Ellenséges tevékenységük volt földtulajdonuk törvénytelen visszaszerzésére is irányul.

Az UDB részéről az elmúlt hónapok során az ügynökök átdobásában is megnyilvánuló aktívabb tevékenység tapasztalható. Volt olyan két nap, amikor két ügynököt dobtak át egyszerre. Köztük pl. Varga József UDB ügynököt is, felfegyverezve, futárfeladatokkal és olyan utasítással, hogy feladata végrehajtása érdekében szükség esetén fegyverét is használja.

A klérus fokozódó tevékenysége illegális csoportok szervezésében nyilvánul meg. A volt horthysta erőszakszervezetek tagjai és az FKGP jobboldali elemei szintén illegális csoportok létrehozására irányítják munkájukat.

II. A Főosztály feladatai az átszervezés után

A Főosztály feladatait elsősorban Pártunk K. V. júniusi és októberi határozatai, a III. Kongresszus határozatai, Miniszter Elvtárs és helyettesei parancsai és utasításai, az értekezleteken adott eligazítások, a Belügyminisztérium Kollégiuma határozatai szabták meg. Ennek megfelelően az alábbi tevékenységet végeztük:

a./ Államvédelmi munka területén

1./ Az egyes osztályoknak a vonalán általában minőségi ügynökség létrehozásával foglalkozunk az egyes konkrét ügyekben. A Belügyminiszter Elvtárs parancsának megfelelően megtisztítottuk hálózatunkat a kétkulacos, dekonspirálódott, áruló és egyéb alkalmatlan ügynöktől. Hiányossága munkánkunk, hogy az ügynökség között még ma is 38 % a párttag. Létrehoztuk megerősítettük a konspiráció körülményeit, találkozási és konspiratív lakások szerzése útján. Jelenleg Főosztályunknak 47 ilyen lakása van: az államvédelmi munka területén. Foglalkoztunk továbbá a hálózat nevelésének útján aktivitásának megjavításával, olyan értelemben, hogy fokozottabban kihasználjuk az ügynökök szélesebb lehetőségét, valamint kapcsolataikat az elhárító munka során az ellenséges elemek körében. Ily módon növeljük az ügynökségek elhárító készségét. Ez a munka az ügynökségekkel folytatott rendszeres ellenőrző találkozások során lett megoldva, továbbá az operatív hálózatunknak nyújtott más irányú segítségen, valamint a hálózati jelentések értékelése és ennek alapján tett intézkedések útján. Több ízben alkalmaztuk és alkalmazzuk jelenleg is - amit ez ideig nem használtunk ki - az ügynökség bevezetésének módszerét az egyes konkrét ügyekben.

2./ A legfontosabb személyi és csoportdossziék, operatív ügyek feldolgozását tűztük napirendre, ennek megoldása érdekében aktív hálózati intézkedések és kombinációk végrehajtása történt. A tapasztalt és ellenőrzött ügynökséget és annak lehetőségeit széles körben felhasználtuk az egyes ügyekbe való bevezetés útján. Felülvizsgáltuk valamennyi borítólapos ügyet.

3./ Kiválasztottuk és felhasználásra előkészítettük a nyugati és jugoszláv hírszerző szervekbe juttatandó ügynökséget. Ez ideig 3 ügynökünket juttattuk ki külföldre hírszerző feladatra.

4./ Szervezett ellenséges tevékenység felderítésére és cselekmények megakadályozására intézkedéseket tettünk úgy a mezőgazdasági, mint az ipari szabotázs és kártevő tevékenységek felderítés érdekében.

5./ Biztosítottuk a vizsgálati munka minőségének megjavítását és a szocialista törvényesség megsértését megakadályoztuk. Ennek tudható be, hogy eddig egyetlen esetben sem fordult elő a törvényesség megsértése.

b./ Rendőrség vonalán

1./ Intézkedéseket tettünk a rendőrség ügynökségének megerősítése és munkájának megjavítása s a bűncselekmények megelőzése érdekében. A szocialista törvényesség megszilárdítása érdekében fokoztuk a politikai munkát.

2./ A közlekedési fegyelem megteremtésére növeltük a megelőző módszerek alkalmazását.

– 3 – [oldal]

3./ Az örszemélyzet szakmai oktatását a jobb tanulmányi eredmények elérése érdekében alaposabban ellenőriztük.

c./ Tűzrendészet vonalán:

1./ Feladatunknak tekintettük a tűzrendészet beosztottai harckészségének fokozását. A megelőző tűzrendészet érdekében a nevelő eszközök rendszeres alkalmazását, a mentő tűzrendészet érdekében a beosztottak szakmai, elméleti és gyakorlati tudásának növelését, a műszaki eszközök gondos ápolását.

2./ Az üzemi és községi tűzoltószervek megerősítését, a nyári mezőgazdasági munkákra felkészülést célul tűztük.

d./ Büntetésvégrehajtás vonalán:

1./ Biztosítottuk a büntetésvégrehajtási apparátusnak a megerősítését a biztonságos őrzés érdekében.

2./ A BV. Parancsnokon keresztül biztosítottuk, hogy az örszemélyzet a rabokkal a szocialista törvényesség szellemében foglalkozzanak, valamint azt, hogy a rabok nevelése a szocialista büntetésvégrehajtás elveinek megfelelően történjen.

e./ Légoltalom vonalán:

1./ Kiegészítettük a légoltalmi szolgálat személyi állományát.

2./ A Párt megyei V.B. támogatását kértem az önvédelmi csoportok fontosságának tudatosításához.

III. A végzett munka értékelése:

a./ Államvédelmi vonalon:

1954. januárjától júliusig 34 személy ügyében folytattunk vizsgálatot, akik közül 3 UDB ügynök volt. Ez idő alatt Főosztályunk beszervezett 26 ügynököt, 62 informátort, 3 rezident és 5 találkozási lakást. Fel lett fektetve 7 személyi dosszié, 2 csoport dosszié, 4 körözési dosszié és 14 előzetes ellenőrző dosszié.

A Főosztály jelenleg összesen rendelkezik 236 ügynökkel 44 rezidenssel, 585 informátorral és 49 találkozási lakással.

A fenti időszak alatt hálózatunkból kizártunk 163 személyt. A kizártaknak nagy többségét azon hálózati személyek képezték, akiket a honvédségi elhárító szervektől vettünk át.

I. osztály:

Az, hogy megyénk Jugoszláviával határos, döntő mértékben megszabja az osztály tevékenységének fő vonalát. Éppen ezért zömmel a jugoszláv vonatkozású ügyekkel, valamint angol, amerikai, operatív vegyes bázissal és felkutató vonallal foglalkozik. Az osztályon jelentősen megnőtt a minőségi ügynökök beszervezésének száma a konkrét ügyekben és az egyes vonalakon. Amíg 1953. második félévben 9 ügynökségi tagot, addig 1954. januártól júliusig 27 ügynökségi tagot szerveztünk be.

Több olyan személyi dosszié lett felfektetve, amelyek operatív értéket képviselnek. Az aktív és konkrét operatív munka eredményeképpen 1954. év első felében dosszié alapján előzetes letartóztatásba lettek helyezve, majd bíróságnak átadva, mint működő UDB ügynökök Vági Ferenc és Szili József szegedi lakosok.

Felkutató vonalon is aktív operatív munka folyik annak érdekében, hogy az UDB illegális csatornáit felderítsük és az így bejövő ügynököket elfogjuk, vagy esetleg visszafordítsuk. Továbbá, hogy ezen csatornákat felhasználjuk arra, hogy ügynökeiket kijuttassuk a Jugoszláviában levő fasiszta magyar emigrációba, valamint azokba a táborokba ahonnan az UDB ügynöki kontingenseit választja ki Népköztársaságunk elleni aknamunkára.

Több beszervezést készítettünk elő annak érdekében, hogy beküldjük az angol, amerikai, izraeli és jugoszláv követségekre abból a célból, hogy ügynökeinket beszervezzék és rajtuk keresztül fel tudjuk deríteni azt, hogy megyénk viszonylatában mi az, ami ezen hírszerző szerveket elsősorban érdekli és ezen keresztül kombinációkat hajtsunk végre. Tekintettel arra, hogy nem rendelkezik az osztály a határ menti községekben megfelelő minőségű és mennyiségű ügynökséggel az UDB illegális csatornáinak felderítésére, valamint az átdobott UDB ügynökök gyors elfogására, az 1954. II. féléves tervben egyik legfontosabb pontként foglalkozunk ezen a téren meglévő hiányosságok felszámolásával.

Az osztály jelenleg 43 ügynökkel, 50 informátorral, 12 találkozási lakással rendelkezik.

IV. osztály

Az osztály munkájának irányt szab az a körülmény, hogy megyénk területén igen nagy számban vannak a volt horthysta erőszakszervezet tagjai, aktív a klerikális reakció tevékenysége, különböző volt jobboldali politikai pártok tagjai s egyéb ellenséges elemek csoportosulnak.

A Főosztály felállítása után ezen az osztályon kezdetleges körülmények között kezdtük el a munkát. Első feladatként tekintettük az egyes konkrét és komolyabb ügyek kiválasztását és ezekben az ügyekben minőségi ügynökség létrehozását. Az aktív operatív munka eredményeképpen a IV. osztályon is megnőtt ebben a félévben a minőségi ügynökök célszerű beszervezésének a száma az egyes vonalakon, valamint a konkrét ügyekben. Ezt bizonyítja az, hogy míg 1953. szeptembertől decemberig egy ügynöki beszerzés lett végrehajtva, addig 1954. januártól júliusig 9 minőségi ügynök beszerzése lett eszközölve

Személyi, valamint csoportdosszié lett felfektetve, amelyekben aktív operatív munka folyik és az ügyek ügynökséggel biztosítva vannak. Aktívan foglalkozunk az FKGP kizárt jobboldali vezetőivel is, akik közül többen illegális csoportokat alkotnak. Ezen csoportokban, valamint a régebben felfektetett személyi és csoport dossziékban előkészületben van több belső ügynök beszerzése, akiket ebben a félévben fogunk beszervezni.

Az osztály aktívan foglalkozik a volt cionistákkal is, valamint azon személyekkel, akik az izraeli követséggel tartanak fenn kapcsolatot. Az osztály rendelkezik olyan adatokkal, mely szerint Makó városában kb. 60 személy rendelkezik elővizzummal Izraelbe való kivándorlás céljából. Ezen személyek közül beszervezést fogunk eszközölni annak érdekében, hogy az izraeli követségen keresztül majd kijuttassuk Izraelbe.

Az aktívabb operatív munka eredményeképpen 1954-ben dossziék alapján 9 személyt vettünk őrizetbe, olyanokat, akik népellenes bűncselekményeket követtek el. Tekintettel arra, hogy a Nyugatra kiszökött különböző jobboldali pártok vezetői aktív kém- és ellenséges tevékenységet fejtenek ki Népköztársaságunk ellen, tanulmányozzuk „Vadász” fedőnevű ügynökünket – aki régi közismert szociáldemokrata vezető volt – azon célból, hogy az Ausztriában levő szociáldemokrata emigrációba bejusson és felderítse a Magyarország ellen irányuló ellenséges tevékenység központjait.

A Vatikán külföldi centrumának felderítése céljából tanulmányozás alá vonjuk „Keresztes” fedőnevű ügynökünket, aki hosszabb ideig Rómában tanult. Ezen ügynökünket megfelelő kombinációs legenda kidolgozása után a Vatikánba kívánjuk kijuttatni abból a célból, hogy rajta keresztül a Vatikán Magyarország felé folytatott tevékenységét felderítsük.

Az osztály nem rendelkezik megfelelő mennyiségű és minőségű hálózattal az egyes községekben a volt FKGP vezetőségi tagok körében, valamint a volt horthysta erőszak-szervek vonalán annak érdekében, hogy ezen személyek valamint a klérus és egyéb ellenséges elemeknek a kulákokkal fennálló kapcsolatát felderítsük.

Az osztály jelenleg 70 ügynökkel, 41 informátorral, 3 rezidenssel és 6 találkozási lakással rendelkezik.

V. osztály

Az ipari osztály 1954. május havában alakult még. Dacára annak, hogy megyénk nem nagy ipari centrumokkal rendelkezik, /zömmel könnyűipar/ vannak olyan ügynöki jelentéseink, amelyek azt mutatják, hogy az élelmiszer- iparban a szegedi Ruhagyárban valamint a téglagyárakban, ahol az ellenséges elemek vannak, ellenséges tevékenységet szabotázzsal gyanúsítható tevékenységet fejtenek ki. Ezeknek az ügynöki jelentéseknek a beellenőrzésével folyamatban van ezen ügyekben is belső ügynökök beszerzésének előkészítése. Ez a munka azóta aktivizálódik jobban mióta az ipari osztály létrejött. Ugyanis a volt egyesített mezőgazdasági és ipari osztály keretén belül nem fordítottunk kellő gondot az iparra. Az osztály összesen 19 ügynökkel, 36 informátorral, 4 rezidenssel és 4 találkozási lakással rendelkezik.

VI. osztály

A mezőgazdasági osztály munkájának jelentősége a mezőgazdaság fejlesztéséről szóló párt- és kormányhatározatok után különösen előtérbe került. A fokozott feladatok szabta követelményeknek az osztály nem tud hiánytalanul eleget tenni, mivel nem rendelkezik megfelelő számú és minőségű ügynökséggel. Az osztály több konkrét ügygel foglalkozik személyi és csoport dosszié alapján. Így hálózati munka eredményeképpen 1954. első felében 7 személy lett előzetes letartóztatásba helyezve. Így csoportdosszié alapján lett előzetes letartóztatásba helyezve Brunner Tibor volt uradalmi intéző, aki a Joint mezőgazdasági szakembere volt, valamint Brydl Gyula volt uradalmi ispán, akik a pankotai állami gazdaságban tudatosan elkövetett kártévő és szabotázs cselekményükkel 15 millió forintos kárt okoztak. Brunner Tibor és Brydl Gyula hálózati és vizsgálati anyagából megállapítottuk, hogy hozzájuk hasonló egyéb ellenséges elemek beforakodtak a megyében lévő szocialista szektorokba és ott bomlasztó munkát végeznek, szabotázs és kártevés útján. Hálózati jelentéseink bizonyítják azt, hogy több állami gazdaságban folyik ezen személyek részéről ellenséges tevékenység. Pl. az algyői tangazdaságban, ahol Hámori Mátyás volt uradalmi intéző és társai a gazdaság vezető posztjait volt horthysta tisztekkel és egyéb volt vezetőkkel töltötték meg.

A mezőgazdasági osztály több állami gazdaságban, állami gépállomáson termelőszövetkezetben nem rendelkezik hálózattal, amit mutat a pankotai állami gazdaság esete is és ennek következtében az ellenséges tevékenységet kifejtő személyek felsőbb kapcsolatai nem lettek felderítve. Ennek a komoly hiányosságnak felszámolása érdekében és az ellenséges elemeknek a szocialista szektorokban folytatott kártévő és szabotázs-munkájuk felderítése érdekében intézkedéseket hajtunk végre oly formában, hogy

minőségi hálózatot hoztunk és hozunk létre azokban az állami gazdaságokban, állami gépállomásokon és tsz-ekben, ahol nincs megfelelő hálózatunk, szakembereknek a beszervezését készítjük elő. A beszervezések azokból a kontingensekből lesznek végrehajtva, amelyek megfelelő kapcsolattal, tekintéllyel és hírszerző lehetőséggel rendelkeznek az ellenséges elemek között. Megnéztük és tanulmányoztuk a kulák elemek koncentrációját a megyében, valamint a közöttük lévő hálózat elhelyezését. Megállapítottuk, hogy sok kulák hálózati megfigyelés nélkül maradt: az 1954. második félév folyamán kibővítjük hálózati apparátusunkat a kulákok körében nagy széles kapcsolatokkal rendelkezők beszervezése útján.

Hálózatunknak a figyelmét a kulákoknak a jobboldali FKGP tagok és a klérussal való kapcsolatukra irányítjuk, akiket ők fel tudnak használni ellenséges tevékenységük végzése során.

Hálózati megfigyelés alá vonjuk azon kulák, vagy egyéb osztályidegen személyeket, akik propagandát folytattak a tszcs-ból való tömeges kilépés érdekében. Ezek mellé a kontingensek mellé beszervezések és bevezetések vannak folyamatban. Ügyükben aktív operatív munkát folytatunk ellenséges tevékenységük felderítése érdekében.

Az osztály területén lassú ütemben folyik a hálózat építése, főleg a szocialista szektorokban és az ellenséges kategóriák között. Az osztály nem rendelkezik megfelelő mennyiségi rezidenssel, így a hálózattal való kapcsolattartás nehéz és ezért sok a meghúszult találkozó. Az ügynökök hírszerző lehetősége nincs teljes egészében kihasználva, kevés a megfelelő minőségi ügynökség a kulákok között. Ezért az 1954. évi második féléves tervben mint egyik legfontosabb kérdéssel foglalkozunk az e téren lévő hiányosság kiküszöbölésével. Kevés a konspirált és találkozási lakások száma, így a szabadban lefolytatott találkozásokon az ügynökség tagjai nem kapnak megfelelő szakmai és politikai nevelést.

Az osztály 49 ügynökkel, 164 informátorral, 27 rezidenssel és 12 találkozási lakással rendelkezik.

Vizsgálati osztály:

Az osztály 1953. szeptembertől 1954. júliusáig 49 személy ügyében folytatott vizsgálatot. Ebből a hálózati munka eredményeképpen őrizetbevett személyek száma 21 fő. Ez idő alatt szabadlábra lett helyezve 2 személy, az egyik elmebeteg, a másik pedig kiskorú volt. Az osztályon komoly mértékben javult a felvett jegyzőkönyvek minősége, amit bizonyít az is, hogy a bíróságnak átadott ügyekben egyetlen egy esetben sem kellett a bíróságnak szabadon bocsátást eszközölni. A vizsgálati munkában a minőség emelését mutatja pl. a határsávbán jogtalanul tartózkodó Páncsics Károly ügye, akinél módszeres vizsgálat során bebizonyítást nyert az, hogy 1949 óta az UDB ügynöke és több személylyel együtt át akart szökni Jugoszláviába.

Az osztály ma már rendszeresen használ egyes ügyekben fogdaügynököket és pl. Brunner Tibor őrizetes ügyében a VI. osztállyal karöltve kombinációt hajtottak végre oly formában, hogy az egyik fogdaügynököt kiszabadítottuk és felkereste az őrizetes rokonait, akikről több értékes adatot kaptunk felsőbb kapcsolataikra vonatkozóan.

Az elkészített kihallgatási tervek minősége is javult, aminek eredményeképpen több, Jugoszláviából átdobott UDB ügynökgyanús személynél sikerült bebizonyítanunk, hogy UDB ügynök. Az osztállynál a szocialista törvényesség megsértése – őrizetesek bántalmazása stb. – nem fordult elő egyetlen esetben sem.

b./ Rendőri munka értékelése

A Párt és a Belügyminisztérium útmutatásai alapján a rendőri szervek munkája bizonyos mértékben javult. Bár a fejlődés nagymérvű a rendőri munka minden vonalán, az elért eredmények mégsem kielégítőek és a munka minden vonalán, az elért eredmények mégsem kielégítőek és a III. Pártkongresszus által meghatározott feladatok megoldásának elősegítésére javítani kell továbbra is a rendőri munka színvonalát.

A 325-ös közös BM és IM utasítás eredményes végrehajtása szilárdította a szocialista törvényességet, csaknem teljesen megszűnt a dolgozók indokolatlan zaklatása, bántalmazása, 1953. II. felében 3 esetben, 1954. első felében egy esetben fordult elő.

Javult a kapcsolat a dolgozókkal, nagyobb megbecsüléssel fordulnak a rendőrség felé. A Párttal, a Tanács és egyéb állami szervekkel is jó a kapcsolat, csak ritkán fordul elő kifogás egyes alsóbb szervek, esetleg azok tagjai ellen, ezeket azonban megvizsgálva nyomban orvosoljuk.

Közvetlen a Kormányprogram után volt kisebb fokú bizonytalanság az egyes rendőrök és parancsnokok részéről, ami Pártunk politikájának nem eléggé alapos ismeretét bizonyította. Ezt a bizonytalanságot felsőbb pártszervek, a politikai osztály, az alapszervezetek, szakmai vezetők segítségével rövid idő alatt megszüntettük, az osztályellenség rendbontó kísérletei már politikailag helyesen állást foglaló rendőri szervekbe ütköztek.

Az operatív munka színvonala emelkedett és ebből következőleg a rendőrség bűnüldözési munkájának eredményessége is növekedett. Ma már minden komolyabb ügyben az operatív hálózati munkát aktívan alkalmazzuk. Több szokásos bűnözőt /összesen harmincat/ vontunk operatív felderítés alá.

Az operatív munka javulása következtében számtalan olyan bűncselekményt tudtunk megelőzni, felderíteni, vagy bűncselekményt elősegítő okot megszüntetni, amire nyílt úton nem lett volna lehetőség.

Az ügynökségek száma jelentősen nőtt: 1953. dec. 31-én 414 fő, 1954. jún. 30-án 575 fő volt foglalkoztatva. Nőtt aktivitásuk is, mert amíg a múlt év második felében csupán 67 %, addig ez év első felében 73 % adott érdemleges jelentést. A társadalmi tulajdonvédelmi osztály pl. 1954. első hat hónapjában 47 beszervezést hajtott végre.

A közbiztonság megszilárdulását mutatja a bűncselekmények számának csökkenése. 1953. II. felében 3 691, 1954. I. felében 2 745 bűncselekmény fordult elő, a csökkenés több mint 25 %-os. A kárérték ugyanezen időszakban mintegy 260 ezer forinttal csökkent, a megtérült kár 200 ezer forinttal nagyobb.

A közlekedésrendészet – a nagyszámú megelőzést célzó propaganda előadás és a gyakori ellenőrzés eredményeképpen – jelentős fejlődést ért el: a balesetek száma az 1953. II. félévi 79 esettel /7 halálos/ szemben 1954. I. félévben 26 esetre /2 halálos/ csökkent.

Az örszemélyzet szakmai tanulmányi színvonala emelkedett, de az általános műveltség továbbra is igen alacsony színvonalú. A „T” egyének száma /1953. II. félév: 1 572, 1954. I. félév: 1 703/ és eredményessége /valóságnak megfelelő jelentések 1953. II. félév: 3 942, 1954. I. félév 4 472/ javult.

c./ Tűzrendészeti munkáról:

Gazdaságpolitikánkban elkövetett hibák visszatükröződnek Csongrád megye tűzrendészeti helyzetében is. Amíg az iparban 1951. évben 134 tüzeset fordult elő, éppen az ipar fokozott előtérbe helyezése és a munkások nagyobb ébersége folytán ez a szám 1953. évben 61 tüzesetre csökkent, a kár kb. 300 000 forintos csökkenése mellett, addig a mezőgazdaságban az 1951. évi 61 tüzesettel szemben 1953. évben 204 tüzeset fordult elő és a kárérték is 200 ezer forintos emelkedést mutat. Éppen ezért indokolt a megelőző tűzrendészet érdekében a mezőgazdaság vonalán az a fokozottabb munka, melyet megyénk tűzrendészeti szervei a figyelő és készségi szolgálat jobb megszervezése, készségi fogatok biztosítása, a tűzrendészeti előírások betartása terén végeztek.

Hiányosság az, hogy a Főosztályvezető hosszú időn át elhanyagolta a tűzrendészeti szervek parancsnokainak ellenőrzését. Nem követelte meg a tűzrendészeti előírások következetes végrehajtását, nem megfelelő az önkéntes községi tűzoltók mozgósítása sem. Hiányosságok vannak a figyelő és készségi szolgálatosok pihenőhelyeinek biztosításában. Mindezek hozzájárulnak, hogy a megyében igen lassú a fejlődés tűzrendészet terén: az 1953. első félév 142 tüzesetével szemben 130 tüzeset fordult elő, a kárérték csökkenése csupán 11.000 forint.

d./ A büntetésvégrehajtásról:

A büntetésvégrehajtás vonalán sikerült megszilárdítani a biztonságos őrzést. A Főosztály felállása óta egyetlen szökés nem fordult elő, egy csoport szökési kísérletét az őrseg ébersége megghiúsította. A bv. referens beállítása biztosítja a kapcsolat jobbá tételét a bv. parancsnokával. Az államvédelmi és rendőrségi operatív munkások gyakran kérik a bv. operatív dolgozóinak támogatását. A törvénysértések, fegyelmezetlenségek száma igen csekély. A rabok nevelése a KÖMI vállalat segítségével, a kulturális és sporteszközök alkalmazásával a szocialista büntetésvégrehajtási céloknak megfelelő. A rabok egészségi helyzete kielégítő.

e./ A légoltalom munkájáról:

A légoltalmi parancsnokságok személyi állományát új felvételekkel biztosítottuk. A légoltalmi létesítmények kiépítése, törzsparancsnokságok szervezete megszilárdulása terén mutatkoznak eredmények. Hiányosságok voltak a kiképzési munka terén, ahol hatósági vonalon 70-80 %-ban, önvédelmi vonalon 50-60 %-ban jelentek meg csupán az oda beosztottak a hiányos politikai munka, a gyenge felvilágosítás következtében. A Főosztály és a városi és járási osztályok önvédelmi csoportjainak megszervezése a Belügyminiszter Elvtárs I. Helyettese 15. számú parancsa szerint megtörtént, a kiképzés eredményessége érdekében gyakorlati bemutatókat tartottunk.

f./ A káderosztály tevékenységéről:

1./ A káderosztály az eléje állított követelményeknek nagyobbára eleget tett a létszámihiány felszámolásával. Az összes alapvetően fontos államvédelmi operatív osztályok létszáma ki van töltve a lefigyelő csoport kivételével. Ez a csoport megfelelő épület hiányában nem tud felállni egyelőre, kádereit pedig csak más megyéből biztosíthatjuk.

A Főosztály felállásakor államvédelmi vonalon 59 fő, egyéb vonalon összesen 237 fő hiány mutatkozott. A jelenlegi hiány államvédelmi vonalon 9 fő /az előbb említett csoport/, egyéb állományban 40 fő.

A káderosztály 10 hónap alatt összesen 380 főt vett fel, viszont mint kompromittáltat elbocsájtott 67 főt. Az eredmények eléréséhez jelentős segítséget adott a Párt megyei Végrehajtó Bizottsága. A káderosztály személyi összetétele a létszámhiány felszámolása utáni nevelési feladatokra alkalmas. Az újonnan felvett elvtársak részére szervezett iskolák, a fiatalabb kádereknek tapasztaltabb káderek mellé állítása, a vezetés részéről a munka jobb végzéséhez nyújtott segítség, az ellenőrzés során tapasztalt hibák azonnali feltárása, a Főosztály Pártbizottságának és alapszervezeteinek segítségével a politikai nevelő munkában azt eredményezte, hogy a fiatal káderek túlnyomó többsége helyét jól megállja és a kezdeti bizonytalankodást leküzdve eredményesen dolgozik.

A különböző szakvonalon dolgozó elvtársak egymás iránti megbecsülését, egymás munkájának támogatását sikerült megszilárdítani. Ez különösen megmutatkozott az ősz folyamán a tsz-ek megvédéséért folytatott harcban, de a legutóbbi idők konkrét példáin ezt bizonyítják. /Pl. rendőr területfelelős „T” egyéne útján Jugoszláviából átjött UDB ügynökgyanús személyt fogott el júliusban a határsértés helyétől kb. 35 km-re és erről értesítette azonnal az I. oszt. Vezetőjét./

Az átszervezés bizonyos mérvű fegyelemlazulást is okozott, éppen a tömeges áthelyezések folytán. Szigorú fellépésre volt és van szükség – a nevelés állandó folytatása mellett – a fegyelmezetlenkedőkkel szemben. 1953. IX-XII. hónapban 42 esetben, 1954. I-VI. hónapban 89 esetben kellett fegyelmi fenyítést alkalmazni, sok esetben részeseg egyéneket, a szervek állományából eltávolítani. Tisztek ez idő alatt 3 ízben kerültek becsületbírószám elé. Jutalom, dicséret, kitüntetés, soros előléptetés, soron kívüli előléptetés 1953. IX.-XII. között 388 esetben, 1954. I-VI. között 474 alkalommal került alkalmazásra. Különösen a korábban személyi foglalkozás szempontjából elhanyagolt büntetésvégrehajtási állománynál, de a többi szakvonalak beosztottainál is, sikerült a jobb fegyelmezettségre, nagyobb munkakedvre kiható eredményt elérni az időben alkalmazott elismeréssel. A munkaidő betartása terén a káderosztály szigorú ellenőrzést gyakorol. Az alapszervezetek nevelő munkája ebben jelentősen segíti.

2./ A beosztottak anyagi és kulturális igényeinek nagyrészből kielégítéséhez a BM. Anyagi és Technikai Főosztálya jelentős segítséget adott. Sikerült pl. 52 lakást szerezni, jelenleg 14 lakás építés alatt van. Az elhelyezés, technikai felszerelés jónak mondható.

3./ A Párt-alapszervezetek átszervezésének megoldása eredményesen lendítette előre a Főosztály egészének munkáját. A Pártbizottság titkárával a szakmai feladatok megoldását elősegítő politikai kérdéseket mindenkor megtárgyaljuk. A Párt megyei Végrehajtó Bizottsága első titkárát rendszeresen tájékoztatom és biztosítom a K.V. pártellenőrzéséről szóló határozatának megvalósítását. 1954. május 14-én a Csongrád megyei Pártválasztmányának a Főosztály munkájáról beszámoltam, javaslataimat a választmány elfogadta. A pártellenőrzés jelentős segítséget ad a káderekkel való foglalkozás színvonalának emeléséhez is egyes jelentős személyi kérdés megtárgyalásán keresztül.

4./ A vezetés színvonala emelése érdekében még sok a tennivaló, a vezetés hiányosságai között első helyen kell megemlítenem a városi és járási osztályvezetőkkel való rendszeres foglalkozás hiányától. Az alkalmoszerű helyi ellenőrzés és beszámoltatás, az időszakonkénti referáltatás a Főosztályon kevés és nem megfelelő arra, hogy jelentős változást eredményezzen a városi és járási osztályok vezetőinek munkájában. Az államvédelmi munka minél alaposabb elsajátításában is mutatkozik hiba, mert a vezetés hosszú idő után sem rendelkezik hálózattal.

Kevés a tűzrendészeti és büntetésvégrehajtási szervek munkájának ellenőrzésére fordított idő, bár e téren az utóbbi időben javulás mutatkozik. Helytelen, hogy a vezető sok apró, a vezetés szempontjából jelentéktelen kérdéssel foglalkozik. Szükséges ezeknek a feladatoknak a megosztása a helyettesekkel és a Titkárság vezetőjével. Gyenge a kapcsolata a Főosztály vezetőjének a központi osztályok és főosztályok vezetőivel. Keveset igényli ezek segítségét, tapasztalataik átadását.

Az államvédelmi helyettesnek és a rendőri helyettesnek gyakrabban és hosszabb ideig kell a városi és járási osztályoknál ellenőrzést folytatni az eddigieknél. A megfelelő szakvonalakon támogatásuk még hiányos.

HATÁROZATI JAVASLAT

1./ A főosztály államvédelmi, rendőri és egyéb munkájának alapja és kiinduló pontja az MDP III. Kongresszusának határozatai és a Központi Vezetőség júliusi határozata és a kormányprogram szabja meg. Legfontosabb feladat a Párt- és Kormány-határozatok Csongrád-megyére vonatkozó végrehajtásának útjából elhárítani azokat az akadályokat, amelyeket az ellenséges elemek jelentenek.

a./ A főosztályvezető alapos tanulmányozás után részletesen dolgozza ki a Párt és a Kormányprogram végrehajtásából adódó államvédelmi feladatokat. Ennek alapján minden központi és járási osztály dolgozza ki részletes és konkrét tervét.

Határidő: október 15.

Felelős: Főosztályvezető

b./ A főosztály időben reagáljon a Kormányprogram végrehajtását akadályozó jelzésekre és azonnal vezessen be vizsgálatot, ha ellenséges tevékenységet észlel. A vizsgálót az ügy teljes tisztázásáig folytassa.

2./ Emelni kell a vezetés színvonalát, el kell érni, hogy a vezetés képes legyen az erőket a legdöntőbb feladatokat végrehajtására összpontosítani, ehhez a legmegfelelőbb kádereket biztosítani és a feladatok végrehajtását menetközben is ellenőrizni, abban segítséget nyújtani.

a./ A főosztályvezető – azáltal, hogy helyettesei és az osztályvezető jogkörét, felelősségét növelje – szabadítsa meg magát az apróbb problémák tömegétől és határozottan kapcsolódjék be a konkrét operatív munkába.

b./ Állandóan és folyamatosan tanulmányozza a megye operatív helyzetét és az abban végbemenő változásokat az ellenség elhelyezkedését, tevékenységének irányát, módszereiben beálló változásokat. Ezt három hónaponként osztályvezetői értekezleten értékelje és osztályonként konkrétan határozza meg az elhárítás irányát.

Határidő: december 1. és folyamatos

Felelős: Főosztályvezető

c./ A főosztályvezető haladéktalanul gondoskodjon, hogy az operatív értekezleten megszabott feladatokat a főosztály minden területén megfelelően alkalmazzák és az elkövetkezendő munkatervekbe következetesen bedolgozzák.

Határidő: folyamatos

Felelős: Főosztályvezető

3./ Komoly mértékben emelni kell a hálózati operatív munka eredményességét és színvonalát. Elsősorban meg kell javítani az ügynökség munkáját.

a./ Valamennyi területen felül kell vizsgálni az 1952-53 és 1954-ben beérkezett hálózati jelentéseket, az értékeseket kiemelni, leellenőrizni és a felmerült ellenséges személyre megszervezni a hálózati operatív munkát.

Határidő: december 31.

Felelős: Főosztályvezető

– 11 – [oldal]

b./ A már felderített és nyilvántartásba vett kompromittált személyeket, akikre már elegendő ellenőrzött anyag bizonyítja az ellenséges tevékenységet, ügydossziét kell nyitni és megszervezni benne a célirányos hálózati munkát.

Határidő: december 1.

Felelős: Főosztályvezető

c./ Konkrét ügyekben célirányos operatív tervekkel kell készíteni és biztosítani, hogy valamennyi dossziés ügyben megfelelő számú minőségi ügynök dolgozzon. A fentiek figyelembe vételével kell kidolgozni az elkövetkezendő munkatervet.

Határidő: folyamatos

Felelős: Főosztályvezető

d./ A főosztályvezető és helyettesei gondoskodjanak arról, hogy a beszerzésre javasolt személyek minden tekintetben megfelelőek legyenek az operatív szakmai előírásoknak. Ne engedélyezzék az olyan beszerzést, mely nem az ellenséges körbe beépülésre irányul. Elsősorban növelni kell az ellenséges kontingensekből beszerzendő ügynökök számát.

e./ Növelni kell a találkozási lakások számát és el kell érni, hogy 1954. év végéig valamennyi ügynökkel és rezidenssel csak konspirált találkozási lakásban találkozhasanak.

f./ Az objektumi és területi elv szerint dolgozó államvédelmi szervek területén 1954. év végéig ki kell építeni a rezidentúrákat, melyhez az összes konkrét ügyben nem dolgozó informátorokat kapcsolni kell.

g./ Az operatív beosztottakat állandóan oktatni kell az ügynökség fokozottabb nevelésére, operatív készségeik növelésére, a konkrét ügynöki feladatok végrehajtásának megmagyarázására, az ügynök magatartásának helyességére, az ügynökség lehetőségeinek szélesebb körű kihasználására és a konspiráció megszilárdítására a hálózati munkában. A vezetők rendszeresen ellenőrizték a találkozókat és adjanak segítséget a beosztottaknak.

4./ A mezőgazdaság területén folytatott államvédelmi munka fő feladata a Párt- és Kormányprogram mezőgazdaságra vonatkozó része végrehajtásának operatív biztosítása a mezőgazdaság szocialista szektorainak ellenség elleni védelme.

a./ Alaposan fel kell mérni a területet, elsősorban a kulákság, a volt horthysta elemek, földbirtokosok, ispánok és egyéb ellenséges személyek elhelyezkedése és tevékenysége szempontjából.

Határidő: 1954. november 20.

Felelős: Főosztályvezető

b./ A mezőgazdaság megyei irányító szerveibe szakképzett ügynökséget kell beépíteni és fel kell deríteni az ellenség itt kifejtett tevékenységét.

Határidő: december 31.

Felelős: Főosztályvezető

c./ Fel kell deríteni a tszcs-k felbomlására törekvő ellenséges góccokat és személyeket, akiket azután aktív operatív feldolgozás alá kell vonni.

5./ A kémelhárító osztály alapvető feladata a megye területén nagyszámban élő és az imperialista hírszerzés bázisát képező kontingensek minőségi ügynökökkel történő állandó operatív feldolgozása és ellenőrzése kell, hogy legyen. Továbbá az UDB illegális csatornáinak felderítése és az átdobott ügynökök elfogása, vagy visszafordítása.

a./ El kell végezni a megye tervszerű operatív feltérképezését, elsősorban a jugoszláv, az angol, amerikai és francia kolónia tagok vonalán. A háborús események következtében és főleg a felszabadulás után kiszököttek hozzátartozóit, imperialista követőségekkel kapcsolatot tartók, az amerikai, angol, francia hadifogságban volt horthysta tisztek és iskolázott személyiségek vonalán, és az imperialista országokkal gyanús levelezést folytatók vonalán.

Határidő: december 31.

Felelős: Főosztályvezető

b./ A felderített ellenséges kontingensek között minőségi ügynökséggel kell beépülni és a legaktívabb elemeket hálózati feldolgozás alá vonni.

Határidő: folyamatos
Felelős: Főosztályvezető

c./ Kutatómunkát komoly mértékben meg kell javítani és minden segítséget meg kell adni, erről a vonalról lehetőségek teljes kihasználásával a BM II. osztályának ki kell szélesíteni a kutatás vonalán dolgozó ügynöki hálózatot. Ügynökségeket kell szervezni elsősorban: a jugoszláv határmentén lévő községekben az átdobott UDB ügynökök gyors elfogására, a háborús események során, illetve a felszabadulás után az imperia- lista országokba szököttek itthon maradt hozzátartozói közé, különös figyelemmel az 1948-tól Jugoszláviába, Nyugat-Németországba, Franciaországba és Izraelbe szököttek hozzátartozói között.

d./ A jugoszláv határ mentén lévő községekben fel kell deríteni azokat a helyeket és személyeket, melyek alkalmasak arra, hogy a BM szervei a Jugoszlávia felé folytatandó kutatómunkájuk során számításba jöhetnek, illetve alkalmasak arra, hogy itt illegális csatornát tudunk létrehozni.

Határidő: folyamatos
Felelős: Főosztályvezető

6./ A belső reakció elleni harc területén az operatív munka fő iránya az ellenséges csoportok és irányító gócaikba történő beépülés kell, hogy legyen. Az erőket elsősorban a jobboldali szoc.dem., volt FKGP, horthysta tisztek, volt csendőrök, VKF/2 besúgók és a szekták, a cionisták és a rk. egyház volt szerzetesrendi tagok ellenséges tevékenységének felderítésére kell irányítani az egyéb ellenséges kontingensek biztonságos operatív ellenőrzése mellett.

a./ Fel kell deríteni a megye területén élő olyan szoc.dem.-eket és trockistákat, akik a felszabadulás előtt és után jelentős szerepet tölthettek be az SzDP-ben, közeli kapcsolatban álltak az SzDP vezetőivel és esetleg külföldi kapcsolataik is voltak. Beszervezéseket elsősorban ezekből a kategóriákból kell végrehajtani.

Határidő: 1954. december 31.
Felelős: Főosztályvezető

b./ A meglévő operatív anyagokból kiindulva fel kell deríteni a megyében élő jobboldali szociáldemokraták és trockisták bázisait annak érdekében, hogy felsőbb kapcsolatait felderítsék. E célból a meglévő anyagok, s jelzések figyelembe vételével kell a beszervezéseket ezen a vonalon eszközölni.

Határidő: 1954. december 31.
Felelős: Főosztályvezető

c./ Fokozni kell a felderítő munkát a volt horthysta tisztek, csendőrök, rendőrök, VKF/2-es elhelyezkedése és tevékenysége vonalán. Elsősorban olyan beszervezéseket kell végrehajtani, melyek révén lehetőség nyílik a vezető kategóriák egymással való kapcsolattartásuk, valamint külföld felé irányuló kapcsolatuk felderítésére, továbbá jugoszláv határmentén lévő községekben a fenti kategória körében megfelelő ügynökséget kell kiépíteni.

Határidő: folyamatos
Felelős: Főosztályvezető

d./ Fokozni kell a felderítést a cionisták vonalán, elsősorban azon személyek körében, akik feltehetően az izraeli követséggel tartanak fenn kapcsolatot. Ezen személyek közül megfelelő képességgel és hírszerző lehetőséggel bíró személyek ügynöki beszervezését kell eszközölni.

Határidő: folyamatos
Felelős: Főosztályvezető

– 13 – [oldal]

e./ Komoly figyelmet kell fordítani a katolikus egyházi vonalon felosztatott, vagy meglévő szerzetesrendek és a papság ellenséges tevékenységének felderítésére – különös figyelmet kell fordítani azokra a jelzésekre, amelyek arra utalnak, hogy a katolikus egyház vonalon az ifúság körében ellenséges csoportokat hoznak létre. Aktiv hálózati operatív munkát kell folytatni a felderített ellenséges személyek dokumentálása érdekében.

f./ Az osztálynak szorosan együtt kell dolgoznia a mezőgazdasági osztállyal, ki kell dolgozni a közös feladatokat azzal a céllal, hogy leleplezzék az FKGP s egyéb jobboldali politikai pártok volt vezetőinek, volt csendőrök és katonatisztek, valamint az egyház reakciós erőinek támadási irányát, amelyet kifejtene a mezőgazdaság terén.

Határidő: folyamatos

Felelős: Főosztályvezető

g./ Összpontosítani kell az erőket a konkrét ügyek minőségi feldolgozására, elsősorban a fenti ellenséges kontingensek vonalán. A legfontosabb ügyek összefoglaló jelentéseit meg kell küldeni a BM. IV. osztályának.

7./ Az ipari szabotázselhárító osztály feladata, hogy az ipar fejlesztése, valamint a kormányprogram végrehatása útjából hártsa el az ellenséges elemek által támasztott akadályokat. Ez évben meg kell teremteni az eredményes operatív munka alapját ahhoz, hogy az osztály betöltse alapvető feladatát, a szabotázselhárítást.

a./ Ki kell dolgozni a Párt- és Kormányprogram Csongrád megye iparára vonatkozó államvédelmi feladatokat, s ennek megfelelő részletes operatív tervet.

Határidő: december 31.

Felelős: Főosztályvezető

b./ Az ipari objektumokban, a kereskedelemben fel kell deríteni az ott dolgozó volt katonatiszteket, kulákokat és egyéb ellenséges elemeket. Elsősorban ezek közé a személyek közé kell képzett ügynököket beépíteni.

c./ A konkrét ügyek operatív feldolgozása érdekében végzett hálózati munkát ne csak az adott objektumon belül végezzék, hanem terjesszék ki a feldolgozás alá vont személyek lakhelyére, baráti, ismerősei és egyéb kapcsolatai körére is. A munkát a társosztályokkal szoros együttműködésben kell végezni.

Határidő: folyamatos

Felelős: Főosztályvezető

d./ A rendkívüli és megtörtént események vizsgálatának színvonalát meg kell javítani. A nyomozást mindaddig nem szabad befejezni egy-egy ügyben, míg a felelősség kérdése nem tisztázódott, illetve még megállapítást nem nyert, hogy bűncselekmény történt-e vagy sem. A megtörtént események vizsgálatát fel kell használni továbbá az ellenséges gócok felderítésére és az ügynökség megerősítésére.

Határidő: folyamatos

Felelős: Főosztályvezető

8./ A vizsgálati munkát tervszerűvé kell tenni, s minőségileg javítani. Az őrizetéseket minden esetben ki kell hallgatni. Az őrizetessel kapcsolatos ellenséges kontingens egészére vonatkozóan is. A vizsgálati tervek jobb felhasználásával biztosítani kell a jobb vizsgálati eredményt.

Határidő: folyamatos

Felelős: Főosztályvezető

Rendőri vonal:

1./ A hálózatot tervszerűen tovább kell fejleszteni a mezőgazdaságban, iparban, kereskedelemben általában a társadalmi tulajdonvédelmi osztály keretében. Ezeken a vonalakon a minőségi beszervezések útján arra kell venni a fő irányt, hogy a bűncselekményeket megelőzzük, illetve felderítésüket biztosítsuk.

a./ A szokásos bűnözők közé a beépülést minőségi hírszerző lehetőségekkel rendelkező ügynökökkel kell biztosítani. Felül kell vizsgálni és csökkenteni kell tervszerűen a hálózatban meglévő párttagok számát.

Határidő: december 31.

Felelős: Főosztályvezető és rendőri h.

b./ Az aktívabb operatív munka végzése és a bűncselekmények megelőzése érdekében a felderített és nyilvántartott összes szokásos bűnözőket hálózati megfigyelés alá kell vonni.

Határidő: december 31.

Felelős: Főosztályvezető és rendőri h.

c./ A meglévő informátori hálózatot tervszerűen rezidentúrába kell szervezni. A meglévő és nem foglalkoztatott rezidenseket felül kell vizsgálni olyan szempontból, hogy alkalmasak-e arra, hogy informátorokat hozzákapcsoljanak. Amennyiben a rezidensi teendők ellátására alkalmasak, úgy az operatív szempontok szem előtt tartásával informátorokat kell hozzájuk kapcsolni.

Határidő: november 15.

Felelős: Főosztályvezető és rendőri h.

d./ Főosztályvezető és rendőri helyettese köteles 3 hónaponként rendszeresen értékelni a megye bűnügyi helyzetét, az objektumok fertőzöttségét annak érdekében, hogy súlypontot tudjanak képezni a bűnöző elemek felszámolása érdekében.

Határidő: december 1 és folyamatos

Felelős: Főosztályvezető és rendőri h.

e./ A szocialista törvényesség biztosítása érdekében rendszeres kapcsolatot kell teremteni az ügyészség tagjaival. Szakmai tanácsaik ellenőrző munkák igénylésével emelni kell az eredményes nyomozásokat, csökkenteni kell a nyomozás megszüntetését ki-mondó határozatok számát.

Határidő: folyamatos

Felelős: Főosztályvezető és rendőri h.

Tűzrendészeti vonal:

1./ Fokozni kell a mezőgazdaság vonalán a megelőző tűzrendészeti munkát. Emellett meg kell követelni az ipari objektumok vezetőitől a tűzrendészeti előírások maradéktalan végrehajtását. Meg kell javítani a propaganda- munkát, a tömegszervezetekre fokozottabban kell támaszkodni.

a./ Szervezetekből kell tenni az együttműködést a nyomozó hatóságokkal, biztosítani a kölcsönös segítségnyújtást.

b./ A kiképzés gyakorlatias jellegét kell túlsúlyba helyezni. Ehhez adjon segítséget az Országos Tűzoltó-parancsnokság is.

c./ A bekövetkezett tüzesetek okát, az intézkedések gyorsaságát elemezni kell. A tapasztalatokat fel kell használni az oktatásban. Ezzel párhuzamosan bírálni kell a műszaki felkészültség helyzetét.

Határidő: folyamatos

Felelős: Főosztályvezető

– 15 – [oldal]

Büntetésvégrehajtási vonal

1./ Biztosítani kell az őrszemélyzet erkölcsi-politikai színvonala emelését, a meg nem alkuvó, bátor, harcos kiállást a szökések további magakadályozása, a rabokkal való összejátszás elkerülése érdekében.

a./ Szélesíteni kell a büntetésvégrehajtás dolgozóinak kapcsolatát a főosztály többi dolgozójával kulturális és sport rendezvényeken keresztül

Határidő: folyamatos

Felelős: Főosztályvezető és Tihanyi bv. Órnagy

Légoltalmi vonal

1./ Biztosítani kell a légoltalom műszaki, anyagi létesítményei gondos őrzését, ápolását. Fel kell készülni az önvédelmi csoportok őszi oktatásra, értékelni kell az elmúlt év oktatási tapasztalatait.

Határidő: szeptember 10.

Felelős: Főosztályvezető

a./ Légoltalmi munkásoknak fokozottabban kell támaszkodniok a Párt és tömegszervezetek támogatására, a tömegekkel való kapcsolat kiszélesítésére.

Kelemen Miklós s.k.
áv. szds.

BELÜGYMINISZTERIUM
10-50/1450/1954.

„SZIGORÚAN TITKOS!”

A MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG BELÜGYMINISZTERÉNEK
16. számú UTASÍTÁSA
Budapest, 1954. október hó 7-én

A Kollégium 1954. szeptember 7-i ülésén tárgyalta a Csongrád megyei Főosztály munkáját és az alábbiakat állapította meg:

I.

A Csongrád megyei Főosztály államvédelmi és rendőri munkájában van fejlődés. Szervezettebben és célirányosabban folyik az ellenség felderítése. Minőségi javulás tapasztalható az ügynökség összetételében.

A törvényesség betartása terén jelentős változás, javulás mutatkozik. Az operatív osztályokon a létszámhiány feltöltése lényegében megtörtént. A kádermunka lényegesen javult.

A rendőri szervek munkája bizonyos mértékben javult. Emelkedett az operatív munka színvonala és ezzel párhuzamosan növekedett a rendőrség bűnüldözési munkájának eredményessége is. Csökkent a bűncselekmények száma.

A főosztály vezetése azonban még nem éri el a megfelelő és kívánt színvonalat, a főosztályvezető és helyettesei, valamint az osztályvezetők nem kapcsolódnak be kellő mértékben az operatív munka gyakorlati végzésébe. /A főosztályvezető nem tart ügynökséget./

A főosztályvezető nem készített magának munkatervet a feladatok elvégzésére, így az osztályok részéről a beszámoltatások tervszerűtlenül vagy egyáltalán nem történtek meg, s ennek eredményeként elhanyagolták a városi és járási osztályok munkájának ellenőrzését.

A februári és júliusi vezetői értekezleten kapott igen fontos operatív szempontokat a vezető a gyakorlati munkában nem hasznosította teljes egészében az operatív munka színvonalának emelésére.

A főosztályvezető és helyettesei, valamint az osztályok vezetői az újonnan felvett fiatal operatív beosztottakkal keveset foglalkoznak, így nem eléggé gyorsan adják át tapasztalataikat. A vezetők nem merik bátran megbízni egyes feladatokkal a fiatal operatív beosztottakat. A főosztály fennállása óta nem számolt fel egyetlen imperialista kémrezidentúrát, vagy ellenséges szervezkedést sem, ami a hálózati munka gyengeségének a jele.

Nem megfelelően aktivizálódott a hálózati operatív munka, különösen a mezőgazdasági és ipari szabotázselhárítás terén a Párt Központi Vezetőségének júniusi, októberi, decemberi határozatának és a III. Pártkongresszus határozatainak megfelelően.

Az operatív állomány nem tartja be azt az alapvető operatív elvet, hogy az egyes ügyekben ne a perifériákra építsék az ügynökséget, hanem minőségi belső ügynökséget foglalkoztassanak, illetve szervezzenek be. Még mindig nem elég széles mértékben alkalmazzák az egyes osztályok konkrét ügyekben a minőségi ügynökök bevezetésének a módszerét.

A meglévő ügyek feldolgozása nem elég mélyreható, az ellenséges csoportok külföldi imperialista kapcsolatai nincsenek felderítve. A tervbe vett egyes intézkedéseknél a kombinációkat, beszervezéseket, ügynöki beszervezéseket túlzottan lassú ütemben, tervszerűtlenül hajtják végre.

A főosztály és operatív osztályai nem tanulmányozták elég mélyen és alaposan a megye ellenséges operatív bázisait az egyes kontingensek vonalán, gyenge minőségi hálózattal rendelkeznek, aminek az eredményeképpen a belső reakció elleni elhárító osztály nem ismeri megfelelőképpen a megyében az ellenség tevékenységét és nem leplezi le azok szervezett ellenséges aknamunkáját. /Pl. 1850 a volt horthysta erőszak-szervek tagjainak száma, akik között mindössze 18 ügynök van foglalkoztatva./

A főosztályvezető és helyettesei, valamint az osztályvezetők nem ellenőrzik megfelelő mértékben a beosztottakat, a találkozókra való felkészülést, az ügynökséggel való foglakozást. Találkozásokat bonyolítanak le a szabad ég alatt, ami csökkenti a hálózati munka minőségét. A laza, liberális ellenőrzésből fakad, hogy 1954. augusztus hó folyamán a találkozóknak 14,4 %-a meghiúsult.

Az államvédelmi munkában az alábbi főbb hiányosságok vannak:

1./ Kémelhárítás vonalán nem folyik elég eredményes és következetes harc az imperialista hírszerzőszervek aknamunkája ellen, nincsenek felderítve és ügynökséggel biztosítva az imperialista hírszerzőszervek behatolási csatornái. Alacsony színvonalú az operatív munka az angol-amerikai operatív vegyes bázis vonalán.

A jugoszláv határ menti községekben az osztály nem rendelkezik megfelelő számú hálózattal, melynek következtében nem tudják elfogni az átdobott UDB. ügynökök zömét.

Felkutató vonalon igen kevés a megfelelően kidolgozott aktív, bátor, operatív kombináció. Ezen a területen folyó operatív munka alacsony színvonalú és nincs meg a megfelelő kezdeményezőkészség és nincsenek kihasználva a rendelkezésre álló lehetőségek sem.

Nincsenek kellően felderítve és ügynökséggel biztosítva a Jugoszláviába és Nyugatra kiszökött személyek hozzátartozói és egyéb kapcsolataik. Különösen gyenge az operatív hálózati munka az olyan kiszökött személyek ügyében, akik alaposan gyanúsíthatók azzal, hogy az imperialista hírszerzőszervek ügynökei voltak.

2./ A belső reakció elleni elhárítás vonalán az imperialisták belső ügynökségét képező bázisok nincsenek kellően feltérképezve és ügynökséggel kellően átfogva. Gyenge a trockisták, jobboldali szoc.demek, klérus és a szekták elleni hálózati operatív munka.

Nincsenek hálózati ellenőrzés alá vonva a volt horthysta erőszak-szervek azon tagjai, akik a jugoszláv határ mentén lévő községekben élnek, és bázisul szolgálnak a titóista hírszerzésnek. Nincsenek felderítve és ügynökséggel átfogva a belső reakció erőinek imperialista kapcsolatai és külső bázisainak csatornái.

3./ Az ipari szabotázs-elhárító osztály nincs felkészülve arra, hogy meg tudja akadályozni a területén lévő objektumok ellen irányuló esetleges diverzáns, szabotázs vagy kártevő tevékenységet, mivel nem rendelkezik megfelelő minőségi hálózattal az objektumokban. A kereskedelem vonalán az osztály nem rendelkezik megfelelő számú és minőségű ügynökséggel.

4./ A mezőgazdasági szabotázselhárító osztály területén igen lassú ütemben folyik a hálózatépítés az e11enséges kategóriák között, amelyek a szocialista szektorban tömörülnek. A mezőgazdasági csúcsszervekben az állami gazdaságokban, állami gépállomásokon és termelőszövetkezetekben elhelyezett hálózat nincs eléggé célirányosan ráállítva az ellenséges elemek aknamunkájának felderítésére.

A kulákság és a velük kapcsolatban álló belső reakció erőinek ellenséges tevékenysége nincs megfelelően felderítve és minőségi ügynökséggel biztosítva.

A vizsgálati osztály munkája nem eléggé határozott, az őrizetbevett ellenséges elemek leleplezése terén. Nem alkalmaznak – csak igen ritka esetben – megfelelő fogdahálózatot az ügyek vizsgálata során, s a lehetőségekhez mérten nem használják ki a szabadon lévő ellenséges kapcsolatok felderítése érdekében.

A rendőrség munkájában az alábbi főbb hiányosságok vannak:

A rendőri operatív apparátus nem dolgozik megfelelően minőségi hálózatépítés tekintetében. Nem tudnak eléggé mélyen behatolni a bűnözők közé, s így nem képesek – döntően a bűnüldözési és körözési vonalon –, a bűncselekményeket elkövető személyeket felderíteni, még kevésbé az egyes bűnöző személyek, vagy csoportok által tervbe vett bűncselekményeket felderíteni és megakadályozni. A rendőri vonalon lévő ügynökség összetétele rossz. 64 % MDP tag, így nem tud a bűnözők között eléggé eredményes felderítő munkát végezni.

A társadalmi tulajdonbiztosítása nem kielégítő. Nem rendelkeznek a társadalmi tulajdonvédelmi vonalon megfelelő számú és jól működő rezidentúrával a különböző objektumokban. Ezért a társadalomtulajdon elleni bűncselekményeket nem tudják minden esetben felderíteni.

Hibák okai:

1./ A főosztályvezető és helyettesei nem nyújtottak kellő gyakorlati segítséget a beosztottaknak az operatív munka végzésében és nem ellenőrizték tervszerűen az operatív apparátust, ami azt eredményezte, hogy nem volt meg a megfelelő aktivitás az egyes ügyek felszámolása terén.

2./ A főosztály hálózati operatív munkájában felmerülő hiányosságok egyik oka, hogy az átszervezés előtt nem fordítottak kellő figyelmet a megfelelő minőségi ügynöki apparátus létrehozására. A beszervezéseket elsietve hajtották végre, nem vették figyelembe a jelöltek hírszerző lehetőségeit.

3./ Nem tanulmányozták az operatív bázist és az ellenség koncentrációját a megyében, s ennek következtében rosszul osztották el a hálózatot. Ez oda vezetett, hogy az átszervezés után igen sok ellenséges kontingens hálózata ellenőrzés nélkül maradt.

4./ A felmerülő hálózati anyagok és ügyek ellenőrzése nem történt meg kellő időben, és nem hajtották végre az ellenség szervezett aknamunkája felderítéséhez szükséges intézkedéseket, nem nyitottak személyi és csoportdossziét.

5./ Az államvédelmi operatív apparátust nem nevelték az egyszerű és eredményes intézkedések szellemében, aminek következtében az ügyek intézése elhúzódott.

A fenti hiányosságok megszüntetése érdekében főosztályvezető elvtársat az alábbiakra

u t a s í t o m:

1./ A főosztály államvédelmi és rendőri munkájának alapja a kormányprogram és az MDP. III. Kongresszusa határozataiból adódó államvédelmi feladatok, valamint a miniszteri utasítások végrehajtása legyen.

2./ Emelni kell a vezetés színvonalát, el kell érni, hogy a vezetés képes legyen az erőket a legdöntőbb feladatok végrehajtására összpontosítani és a feladatok végrehajtását menetközben ellenőrizni és abban segítséget nyújtani.

a./ A főosztályvezető határozottan kapcsolódjon be a konkrét gyakorlati operatív munkába. A legfontosabb ügyekben az ügynökség irányítását végezze, valamint az operatív beosztottakat ellenőrizze a gyakorlati operatív munka végzése során.

b./ Állandóan és folyamatosan tanulmányozza a megye operatív helyzetét és az abban végbemenő változásokat, az ellenség elhelyezkedését, tevékenységének irányát, módszereibe beálló változásokat. Ezt 3 hónaponként osztályvezetői értekezleten értékelje és osztályonként konkrétan határozza meg az elhárítás irányát.

Határidő: folyamatos

3./ Fel kell számolni a vezetők és parancsnokok részéről a fegyelem kérdésében megnyilvánuló liberalizmust. Meg kell szilárdítani a katonai fegyelmet.

a./ A végzett munkáért érvényesíteni kell az alsóbb parancsnokok, vezetők felelősségét, meg kell követelni az alaposabb eligazításokat és a feladatok maradéktalan végrehajtását.

Határidő: folyamatos

4./ Komoly mértékben emelni kell a hálózati munka operatív munka eredményességét és színvonalát, elsősorban meg kell javítani az ügynökség munkáját.

a./ Növelni kell a találkozási lakások számát és el kell érni, hogy 1954. végéig valamennyi értékes és ellenőrzött hálózati személlyel csak konspirált találkozási lakásban találkozhassanak.

b./ Az operatív beosztottakat állandóan oktatni kell az ügynökség fokozottabb nevelésére, operatív készségeik növelésére, a konkrét ügynöki feladatok végrehajtásának megmagyarázására, az ügynök lehetőségeinek szélesebb körű kihasználására. A vezetői rendszeresen ellenőrzik a találkozókat, adjanak segítséget a beosztottaknak.

Határidő: folyamatos

5./ A kémelhárító osztály alapvető feladata az imperialista hírszerzés bázisát képező kontingensek operatív feldolgozása és ellenőrzése. Továbbá feladata az UDB illegális csatornáinak a felderítése és az átdobott ügynökök elfogása, vagy visszafordítása.

a./ A jugoszláv határ mentén lévő községekben megfelelő számú, minőségű ügynökséget kell létrehozni, amely képes az UDB ügynökök elfogására.

Határidő: 1955. április 1.

b./ Fel kell deríteni azon személyek hozzátartozóit és kapcsolataikat, akik 1948-tól Jugoszláviába, vagy Nyugatra szöktek ki. Ezek körében megfelelő minőségi hálózatot kell kiépíteni.

c./ A kutatómunkát komoly mértékben meg kell javítani, s a rendelkezésre álló lehetőségek teljes kihasználásával megfelelő operatív kombinációkat kell kidolgozni, amit jóváhagyás végett a BM I. osztály vezetőjéhez kell felterjeszteni.

Határidő: folyamatos

d./ Az angol-amerikai, operatív vegyesbizottság vonalán megfelelő számú és komoly minőségű, jó kapcsolatokkal rendelkező ügynökséget kell beszervezni, amely képes a Budapesten működő imperialista követségekre bejutni, vagy külföldre küldhető ki. Ezen feladatok végrehajtásához segítséget kell, hogy adjon a BM I. osztálya.

Határidő: folyamatos
Felelős: főosztályvezető
és a BM I. Oszt. Vez.

6./ A belső reakció elleni harc területén az operatív munka fő iránya az ellenséges csoportok és irányító gócaikba történő beépülés kell hogy legyen.

a./ Fel kell deríteni a megye területén élő olyan szociáldemokratákat is trockistákat, akik a felszabadulás előtt és után jelentős szerepet töltöttek be az SzDP-ben. Közele kapcsolatban álltak az SzDP volt vezetőivel, s esetleg külföldi kapcsolataik is voltak. Konkrét célirányos minőségi ügynökséget kell ezen kategóriákba beszervezni, s rajtuk keresztül felderíteni ezek külföldi ellenforradalmi központjait és egyes ügynököket ide kijuttatni.

Határidő: folyamatos

b./ Katolikus egyház vonalán meglévő olyan hálózati jelzéseket, melyek arra utalnak, hogy ellenséges csoportok működnek, megfelelő beépülések útján sürgősen ellenőrizni kell. Ezekben az ügyekben aktív hálózati, operatív munkát kell folytatni.

c./ Fel kell deríteni és megfelelő minőségi ügynökséggel biztosítani a különböző szektár ellenséges tevékenységét.

Határidő: folyamatos

d./ A meglévő személyi és csoport-dossziés ügyekben jól képzett, megfelelő hírszerző lehetőséggel bíró ügynökséget kell szervezni.

Határidő: december 31.

7./ Az ipari szabotázselhárító osztály feladata, hogy az ipar és kereskedelem vonalán elhárítsa a kormányprogram végrehajtását akadályozó ellenséges elemek tevékenységét.

a./ Az ipari objektumokban megfelelő számú és minőségi ügynökséget kell létrehozni, mellyel biztosítani tudják az objektumokat az ellenséges kártevés, diverzió vagy szabotázzsal szemben.

b./ A megfelelő és nem konkrét ügyben foglalkoztatott informátori hálózatot rezidentúrában kell összekapcsolni.

Határidő: folyamatos

c./ Kereskedelem vonalán fel kell deríteni azon ellenséges góccokat, amelyek akadályozzák a lakosság jobb ellátását. Ezekbe az ellenséges góccokba minőségi ügynökséggel kell beépülni.

Határidő: folyamatos

8./ A mezőgazdaság területén folytatott államvédelmi munka fő feladata a Párt- és kormányprogramnak a mezőgazdaságra vonatkozó része végrehajtásának operatív biztosítása és a mezőgazdaság szocialista szektorának az ellenség elleni védelme.

a./ Fel kell deríteni a tszcs-k felbomlasztására törekvő ellenséges személyeket és kulágóccokat. Felderíteni ezek szervezett ellenséges tevékenységét és kapcsolatait a volt jobboldali politikai pártok vezetőivel. Ezeket aktív operatív feldolgozás alá kell venni.

b./ A mezőgazdasági csúcsszervekben, állami gazdaságokban, gépállomásokon elhelyezett ügynökséget az ellenséges aknamunka felderítésére kell irányítani. A mezőgazdaság megyei irányító szerveiben szakképzett ügynökséggel kell beépülni.

Határidő: folyamatos

9./ Fel kell tölteni megfelelő káderekkel a lefigyelő csoport állományát és meg kell szervezni, hogy ügynöki bizalmas nyomozás alatt álló ellenséges személyek kapcsolatait felderítsék.

Határidő: december 31.

Felelős: főosztályvezető
és a BM VIII. osztály vezetője

10./ A vizsgálati munkát célirányossá kell tenni az ellenséges elemek leleplezésére. A lehetőségekhez mérten operatív kombinációkat kell alkalmazni a szabadon lévő ellenséges kapcsolatok felderítésére. A vizsgálati tervek jobb felhasználásával biztosítani kell a nagyobb vizsgálati eredményeket.

Határidő: folyamatos

11./ Be kell hatolni mélyen a bűnöző elemek közé s el kell érni, hogy a bűnözők bűnös szándékairól, elkövetett bűncselekményeiről időben értesüljenek. A nyomozásnál a tettesek ismeretlensége miatti megszüntetését minimálisra kell csökkenteni.

a./ Létre kell hozni, s állandóan fejleszteni a bűnöző alvilág tagjaiból kiválasztott minőségi ügynöki hálózatot.

b./ A találkozásokhoz szükséges konspiráció biztosítására az ügynökség tagjainak a benevelésére megfelelő számú találkozási lakást kell létesíteni.

Határidő: december 31.

Felelős: főosztályvezető
és a rendőri helyettes

c./ A hálózatépítést úgy kell irányítani, hogy a párttagok arányszáma állandóan csökkenjen és ennek érdekében a párttag hálózati személyeket folyamatosan ki kell zárni a hálózatból.

Határidő: folyamatos

Felelős: főosztályvezető
és a rendőri helyettes

12./ Biztosítani kell a társadalmi tulajdon az ellenséges támadásokkal, fosztogatásokkal szemben. A társadalmi tulajdon fosztogatóit, hanyag kezelőit, gyors és szigorú eljárás alá kell vonni.

a./ A minőségi ügynökök beszerzése mellett döntő feladatként kell kezelni a jól működő rezidentúrák kiépítését, melynek át kell fogni valamennyi döntő fontosságú objektumot, hogy a társadalmi tulajdon elleni bűncselekményekről időben jelzést kapjanak.

Határidő: folyamatos

Felelős: főosztályvezető
és a rendőri helyettes

13./ Fentiek alapján a főosztályvezető elvtárs gondoskodjon a főosztály előtt álló feladatok eredményes végrehajtásáról.

14./ A főosztály vezetője vegye figyelembe a MDP. III. Kongresszusa által megjelölt és a közeljövőben megvalósítandó feladatokat, így a Hazafias Népfront megalakítása, a tanácsok választása végrehajtását, biztosítsa ezek zavartalan lefolyását.

Határidő: folyamatos

Rajki Sándor s.k.

s.k.

áv. alezredes

a Titkárság vezetője

Piros László

áv. altábornagy

Belügyminiszter

Felhasznált irodalom

1956. *A forradalom kronológiája és bibliográfiája.* (szerk.: Varga László) Századvég – Atlanti Kiadó – 1956-os Intézet. Bp., 1990.
- A Belügyminisztérium Kollégiumának ülései. Az 1953. július 28. és az 1954. június 22. közötti ülések. (szerk.: Kajári Erzsébet) Történeti Hivatal, Bp., 2001.
- A magyar állam szervei. 1950–1970. Központi szervek. (főszerk.: Boreczky Beatrix) Magyar Országos Levéltár, Bp., 1993.
- A Magyar Dolgozók Pártja III. Kongresszusának rövidített jegyzőkönyve. 1954. május 24–30. Szikra, Bp., 1954.
- A Magyar Népköztársaság Alkotmányáról szóló törvény és magyarázata. Szerk.: Beér János – Szabó Imre. Törvények és rendeletek tára. 3. sz. Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, Bp., 1951.
- A valóság pedagógiája. Közösségi nevelés a népi kollégiumokban. (Szerk.: Pataki Ferenc) Tankönyvkiadó, Bp., 1974.
- ACZÉL TAMÁS – MÉRAY TIBOR: *Tisztító vihar. Adalékok egy korszak történetéhez.* Griff Kiadó, München, 1982.
- Állambiztonsági értelmező kéziszótár (szerk.: Gergely Attila) BM Könyvkiadó, h. n., 1980.
- A Magyar Dolgozók Pártja határozatai 1948–1956. (főszerk.: Izsák Lajos) Napvilág, Bp., 1998.
- BARÁTH MAGDOLNA: *Kiszeljev szovjet nagykövet beszélgetései Nagy Imrével és Gerő Ernővel 1954 elején.* Múltunk, 1998. 1.
- BARLA-SZABÓ ÖDÖN: Gazdaságpolitika és gazdasági fejlődés az MDP KV 1953. júniusi ülése után. *Párttörténeti Közlemények*, 1981. 2. sz.
- BARNA PÉTER: *Büntetőjogi ismeretek.* II. kötet, Belügyminisztérium, Bp. 1957.
- BELÉNYI GYULA: Az alföldi városok és a településpolitika, 1945–1963. Szeged, 1996, Csongrád Megyei Levéltár (*Dél-alföldi évszázadok* 7).
- CSEH GERGŐ BENDEGÜZ: A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata 1945–1990. In: *A Történeti Hivatal évkönyve.* Trezor 1. (szerk.: Gyarmati György) Történeti Hivatal, Bp., 1999.
- CSÓTI CSABA: *Szemelvények a jugoszláv határőrizet történetéből 1953–1955.* Archívnet II. 4. sz. <<http://www.natarch.hu>>
- DEDIJER, V.: Joszip Broz Tito. Adalékok egy életrajzhoz. *Magyar Szó*, Novisád, 1953.
- DEUTSCHER, I.: *Sztálin.* Európa, Bp., 1990.
- ERDMANN GYULA: *Begyűjtés, beszolgáltatás Magyarországon 1945–1956.* Tevan, Békéscsaba, 1992.
- Európa és a hidegháború a dokumentumok tükrében.* 1. kötet, Európa kettészakítása és a kétpólusú nemzetközi rend születése 1945–1949. (szerk.: Mezei Géza) Új Mandátum, Bp., 2001.
- FARKAS VLADIMÍR: *Nincs mentség. Az ÁVH alezredese voltam.* Interart Studio, Bp., 1990.
- FEHÉR ISTVÁN: *Gazdasági és társadalmi változások Szegeden a felszabadulás után 1945–1962.* Akadémia, Bp., 1973.
- FEJÉR DÉNES – MICHELLER MAGDOLNA: *Bűnhődés büntetlenül.* MPOFOSZ, Bp., 1996.

- FINSZTER GÉZA: Az állambiztonsági vizsgálati szervek szerepe az ellenforradalom elleni harcban, az állam- és közbiztonság helyreállításában. In: *Történeti hűséggel, politikai felelősséggel*. Az MSZMP Belügyminisztériumi Bizottsága elméleti tanácskozása (1982. június 16.) VI. BM Könyvkiadó, 1985.
- FÖLDES GYÖRGY: Egyszerűsítés, mechanizmus és iparirányítás 1953/56. *Párttörténeti Közlemények*, 1984. 2.
- HEGEDÜS ANDRÁS: *Élet egy eszme árnyékában*. A beszélgetéseket Zsille Zoltán készítette Kasza Levente közreműködésével. Magánkiadás, Wien, 1985.
- HELLER, M. – NYEKRICS, A.: A Szovjetunió története. In: *Orosz történelem*. II. kötet. Osiris, Bp., 1996.
- HOLLÓS RÓBERT: Építsd a vasutat, Vasvári-brigád! Emlékezés az 1947-es jugoszláviai építőtáborozásra. *Kultúra és Közösség*, 1987. 5.
- Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez*. (szerk.: Horváth Ibolya, Solt Pál, Szabó Győző, Zanathy János, Zinner Tibor) 3. köt. Kúriai teljes ülések. Államvédelmi felülvizsgálatok. „Párt”-ítéletek. Törvényességi óvások. Tárgyalási jegyzőkönyvek. KJK, Bp., 1994.
- IZSÁK LAJOS: Magyarország a második világháború után 1944–1956. In: *Magyarország története, 1918–1990*. (szerk.: Pölöskei Ferenc – Gergely Jenő – Izsák Lajos) Korróna, Bp., 1995.
- Jegyzőkönyv a szovjet és a magyar párt- és állami vezetők tárgyalásairól, 1953. június 13–16*. Közli T. Varga György. *Múltunk*, 1992. 2–3. sz.
- KAJÁRI ERZSÉBET: Az egységesített Belügyminisztérium államvédelmi tevékenysége, 1953–1956. In: *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről*. (szerk. Gyarmati György) Történeti Hivatal, Bp., 2000.
- KÁRPÁTI LÁSZLÓ: Alkalmazzuk büntető jogszabályainkat osztályharcos szellemben. *Rendőrségi Szemle*, 1955. 12. 1049. p.
- Katonai perek a kommunista diktatúra időszakában 1945–1958*. (Szerk.: Okváth Imre) Történeti Hivatal, Bp., 2001.
- KÁVÁSI KLÁRA: *Kuláklista*. Agóra, Bp., 1992.
- KISS JENŐ – MÓRICZ LAJOS: *Szervezeti változások a második világháború után a haderőreform kezdetéig*. MHVK Hadművelési Főcsoportfőnökség Tudományos Munkaszervezési Osztály, Bp., 1990.
- KOVÁCS IMRE: Déli határunk műszaki zárása és erősítési munkái 1950–1955-ben. *Új Honvédségi Szemle*, 1992. 1. sz.
- KOZÁRY ANDREA: Az ÁVH Dzerzsinszkij tisztképző iskolájának megindítása, kezdeti tevékenysége. In: *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről*. (szerk. Gyarmati György) Történeti Hivatal, Bp., 2000.
- LÉKA GYULA: A műszaki zár- és erőrendszer (vasfüggöny) felszámolása 1948–1989. *Hadtudomány*, 1999. 3–4. sz.
- Magyar történeti szöveggyűjtemény 1914–1999*. (Szerk.: Romsics Ignác) Osiris, Bp., 2000. II. kötet.
- NAGY IMRE: Kormányprogram. *Holnap*, Bp., 2001.
- Nehéz idők krónikája. Dokumentumgyűjteményben* (Szerk.: Balogh Sándor) Gondolat, Bp., 1986.).

- OKVÁTH IMRE: *Bástya a béke frontján. A magyar haderő és katonapolitika 1945–1956.* Aquila, Bp., 1998.
- PALASIK MÁRIA: *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949.* Napvilág, Bp., 2000.
- PALASIK MÁRIA: *Látélet a magyar függetlenségről. Kapu,* 1989. 5.
- PAPP GÁBOR: Magyarország, 1953–1956. Az „új szakasz” egy meghíúsított kísérlet. Kerekasztal-beszélgetés a kor tanúival. *Világosság,* 1989. 1. sz.
- PETŐ IVÁN – SZAKÁCS SÁNDOR: *A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945–1985.* 1. kötet. KJK, Bp., 1985.
- RÁCZ LAJOS: *A magyar belügyi szervek története (1948–1957).* Rendőrtiszti Főiskola, Bp., 1988.
- RAINER M. JÁNOS: *Nagy Imre. Politikai életrajz. 1. kötet 1896–1953.* 1956-os Intézet, Bp., 1996.
- – –: *Nagy Imre. Politikai életrajz. Második kötet 1953–1958.* 1956-os Intézet, Bp., 1999.
- Rákosi Mátyás referátuma az MDP Központi Vezetőségének 1953. júniusi ülésén. Közli: T. Varga György. *Múltunk,* 1990. 1.
- RÁKOSI MÁTYÁS: *Visszaemlékezések 1940–1956.* Napvilág, Bp., 1997. 2. kötet
- RÉVÉSZ BÉLA: Az osztályharc fogalmának politikai és jogi aspektusai az ’50-es években. *Acta Jur. et Pol., Szeged,* 1998.
- Segédkönyv a Politikai Bizottság tanulmányozásához.* (szerk.: Nyíró András) INTERART, Bp., 1989.
- Szovjet nagyköveti iratok Magyarországról 1953–1956.* (Szerk.: Baráth Magdolna) Napvilág, Bp., 2002.
- TÓTH PÁL PÉTER: Népeségmozgások Magyarországon a XIX. és XX. Században. In: *Migráció és Európai Unió.* (Szerk.: Lukács Éva – Király Miklós) SZCSM, Bp., 2001.
- TRAPEZNYIKOV, SZ.: *A bolsevik párt harca a mezőgazdaság kollektivizálásáért az első sztálini öt éves terv éveiben.* Szikra, Bp., 1952.
- VALUCH TIBOR: *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében.* Osiris, Bp., 2001.
- VÁSÁRHELYI MIKLÓS: Az első meghíúsított reformkísérlet. Az 1953-as kormányprogram. *Medvetánc,* 1988. 2–3. sz.
- ZÁVADA PÁL: Kulákprés. Dokumentumok és kommentár egy parasztgazdaság történetéhez. *Műhelysorozat* 6. Művelődéskutató Intézet, Bp., 1986.
- ZINNER TIBOR: *XX. századi politikai perek. A magyarországi eljárások vázlata. 1944/1945–1992.* Rejtjel, Bp., 1999.

BÉLA RÉVÉSZ

CHANGING FUNCTIONS OF STATE SECURITY AUTHORITIES IN THE PROLETARIAN DICTATORSHIP AT THE PERIOD OF NAGY IMRE'S 1ST GOVERNMENT

(Summary)

Communist rule was established in Hungary in 1948–49, somewhat above three years after the Soviet Red Army had liberated the country in 1945. It then remained in occupation, augmented with units of the NKVD (Narodnyi Komissariat Vnutrennikh Del, People's Commissariat of Internal Affairs, the later KGB – Komitet Gosudarstvennoi Bezopasnosti, Committee of State Security), and gradually eliminated (often physically) all non-Communists from political life and positions of any consequence.

By February 1949, all opposition parties had been forced to merge with the MKP to form the Hungarian Workers' Party, under the leadership of Mátyás Rákosi. In 1949, the communists held a single-list election and adopted a Soviet-style constitution which created the Hungarian People's Republic. Between 1948 and 1953, the Hungarian economy was reorganized according to the Soviet model. All private businesses, down to the smallest one-man workshops, were nationalised without compensation; the peasants were forced into kolkhoz-style state farms; the borders were sealed; and the political police, the dreaded State Security Department – ÁVO –, later State Security Authorities – ÁVH – operating from their bland HQ at 60 Andrassy Boulevard (later renamed Stalin Boulevard), arrested, tortured, executed or imprisoned without trial – public trials were reserved for spectacular show cases modelled on Stalin's purges of the 1930s – anyone the Party disapproved of.

Freedom of the press, religion, and assembly were strictly curtailed. A one-party Marxist-Leninist state, its government totally subservient to Moscow (behind the scenes the Soviet Ambassador acted like a viceroy: no decision of any import was taken without reference to him). A series of mock trials of „war criminals” (including, of course, some real criminals, but many whose only offence had been patriotism) had been followed by mass judicial murders, imprisonments or internment under wretched conditions, often accompanied by vile torture, of the opponents of the new order.

During the years between 1945 and 1954, more than 500,000 citizens were arrested, interned or jailed for political reasons, in addition to the approximately 200,000 routine criminal cases tried. About 150,000 Hungarians were in prison annually, although the figures were lowest in 1946–47 and 1955–56, and highest between 1950 and 1954. In 1952 more than 200,000 were behind bars. In order to contain this enormous population, the number of new jails, internment and labor camps had to rise to levels hitherto unimaginable in Hungarian history. The organizations supporting the trials also had to increase in size and number: the ÁVH alone – all attachments included – employed more than 80,000 personnel; adding the police force and the country's public safety and state security organizations increases the number to 200,000. Given the population of ten million, the figures amount to the following: over the period 1945–1954, there was

an average of one policeman for every fifty citizens, and one Hungarian out of every ten spent some time during those years in prison.

But the forced industrialization and land collectivization soon led to serious economic difficulties, which reached crisis proportions by mid-1953, the year Stalin died. The new Soviet leaders blamed Rakosi for Hungary's economic situation and began a more flexible policy called the „New Course.” Imre Nagy replaced Rakosi as prime minister [1st government in 4 Jul 1953 – 18 Apr 1955, 2nd in 24 Oct 1956 – 4 Nov 1956] and repudiated much of Rakosi's economic program of forced collectivization and heavy industry. Nagy promised a „new course”: the forced development of heavy industry should cease, more consumer goods be produced, the peasants no longer forced into the collectives, and even allowed to leave them, more tolerance be shown in political life, especially towards the intelligentsia and the churches. He also ended political purges and freed thousands of political prisoners and closed the internment camps. In the field of political authorities was created a reunited structure by the mergence of State Security Authorities with Home Office – this difficult process is the main issue of this study.

Many of these reforms were really introduced, and were warmly welcomed by the country and even by a considerable fraction of the Party itself. The „New Course” was, however, bitterly opposed by the Old Guard of Stalinists, led by Rákosi, who had retained his position at the head of the Workers' Party. So in the spring of 1955 Nagy was dismissed from his office and even expelled from the Party.

TARTALOM

Bevezető	3
1. A reformév hatalmi viszonyainak átrendeződése	5
2. Az államvédelmi szervek átalakítása	9
2. 1. Előzmények – az önálló Államvédelmi Hatóság	10
2.2. Az „ávósok”	17
3. Az Államvédelmi Hatóság belügyminisztériumi integrációja	20
4. A belügyi integráció területi szinten – Csongrád megye	33
4.1. A külső ellenség – „a Tito-klikk hírszerző ügynökei”	40
4.2. A belső ellenség – az „agrárszabotőr kulák”	50
1. sz. melléklet: Jelentés a BM. Csongrád megyei Főosztály munkájáról	65
2. sz. melléklet: A MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG BELÜGYMINISZ- TERÉNEK 16. számú UTASÍTÁSA Budapest, 1954. október hó 7-én	80
Felhasznált irodalom	86
Changing functions of State Security Authorities in the Proletarian Dictatorship at the Period of Nagy Imre's 1st Government (Summary)	89

A SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KARÁNAK E SOROZATBAN ÚJABBAN MEGJELENT KIADVÁNYAI

Tomus LXI.

In memoriam Nagy Károly egyetemi tanár (1932–2001). (Szeged, 2002.)

Szabó Imre: Előszó 5–6. p.

Fasc. 1. Balogh Elemér: Az 1829. évi büntetőtörvény-tervezet szegedi kritikája (Szeged, 2002.) 7–14. p.

Fasc. 2. Besenyei Lajos: A jogi személyek haszonélvezete (Szeged, 2002.) 15–21. p.

Fasc. 3. Blazovich László: Földesúri városok az Alföldön a 14–16. században (Szeged, 2002.) 23–40. p.

Fasc. 4. Blutman László: A nemzetközi jog a magyar bírósági joggyakorlatban (Szeged, 2002.) 41–53. p.

Fasc. 5. Bobvos Pál: A földhaszonbérlet, a felesbérlet és a részesművelés szabályozása (Szeged, 2002.) 55–79. p.

Fasc. 6. Bodnár László: Az ún. státusztörvény és a nemzetközi jog (Szeged, 2002.) 81–91. p.

Fasc. 7. Bóka János: Ahelyi jogorvoslatok kimerítésének néhány problémája a diplomáciai védelem körében (Szeged, 2002.) 93–116. p.

Fasc. 8. Bruhács János: Az államok nemzetközi felelősségéről szóló végleges tervezet (Szeged, 2002.) 117–132. p.

Fasc. 9. Ottó Czucz: Die Erweiterung der EU und die Auswirkungen auf das ungarische Sozialschutzsystem (Szeged, 2002.) 133–142. p.

Fasc. 10. Felföldi Enikő: A határon túli magyarok oktatási és kulturális kedvezményeinek jogi jellegéről (Szeged, 2002.) 143–173. p.

Fasc. 11. József Hajdú: Social security protection of the self-employed persons in Hungary (Szeged, 2002.) 175–200. p.

Fasc. 12. Herczegh Géza: A nemzetközi jog „holdudvarában” (Szeged, 2002.) 201–209. p.

Fasc. 13. Homoki-Nagy Mária: Szerződésen kívüli károkozásért való felelősség a 18–19. században (Szeged, 2002.) 211–223. p.

Fasc. 14. Jakab Éva: Apopó jogharmonizáció: gondolatok az ókori kellékszavatossági modell kapcsán (Szeged, 2002.) 225–237. p.

Fasc. 15. Józsa Zoltán: Megtenni vagy megvenni (Szempontok a szolgáltatásszervezés gyakorlatához) (Szeged, 2002.) 239–256. p.

Fasc. 16. Sándor Kiss: Reflexions sur la responsabilite et la reparation des dommages causes a l'environnement (Szeged, 2002.) 257–264. p.

Fasc. 17. Péter Kovács: Le terrorisme et la responsabilité de l'État: la Société des Nations et l'attentat de Marseille de 1934 (Szeged, 2002.) 265–277. p.

Fasc. 18. Lamm Vanda: A délszláv háború és a Nemzetközi Bíróság (Szeged, 2002.) 279–295. p.

Fasc. 19. Molnár Imre: Egyes büntetőjogi törvényi tényállások az ókori Rómában és hatályos jogunkban (Szeged, 2002.) 297–305. p.

Fasc. 20. Nagy Ferenc: Az európai büntetőjog fejlődési irányairól és jogállami alapjairól (Szeged, 2002.) 307–320. p.

Fasc. 21. Ruszoly József: A Budapesti Közellátási Kormánybiztosság (1945) (Szeged, 2002.) 321–338. p.

Fasc. 22. Tóth Judit: Jog-e a konzuli védelemhez való jog? (Szeged, 2002.) 339–372. p.

- Fasc. 23. *Tóth Károly*: A magyar választási eljárás néhány kérdése az Országos Választási Bizottság gyakorlatában (Szeged, 2002.) 373–389. p.
- Fasc. 24. *Tóth Lajos*: Agrárviszonyok 1957 és 1967 között a jogi szabályozás tükrében (Szeged, 2002.) 391–406. p.
- Fasc. 25. *Trócsányi László*: Az európai integráció jövője egy nagykövet szemszögéből (Szeged, 2002.) 407–418. p.
- Fasc. 26. *Valki László*: A 2001. szeptember 11-i terrortámadás és az önvédelem joga (Szeged, 2002.) 419–429. p.
- Nagy Károly publikációinak jegyzéke. 431–433. p.

Tomus LXII.

- Fasc. 1. *Bató Szilvia*: Büntetőjogi szankciórendszer a reformkorban (Szeged, 2002.) 36 p.
- Fasc. 2. *Bobvos Pál*: A szövetkezeti vagyon szabályozása az új szövetkezeti törvényben, különös tekintettel a fel nem osztható vagyona (Szeged, 2002.) 16 p.
- Fasc. 3. *Fantoly Zsanett*: Societas delinquere non potest ...? (Szeged, 2002.) 14 p.
- Fasc. 4. *Gellén Klára*: Az akarat szerepe a szerződéskötés során, különös tekintettel a színlelésre (Szeged, 2002.) 39 p.
- Fasc. 5. *Gémes Gábor*: A munkaügyi ellenőrzés gyakorlati kérdései a jogi szabályozás tükrében (Szeged, 2002.) 16 p.
- Fasc. 6. *Görög Márta*: Összehasonlító utazási jog a német, svájci és magyar utazási jog tükrében (Szeged, 2002.) 52 p.
- Fasc. 7. *Hajdú József*: A munkavállalók magánszférájának védelme, különös tekintettel az adatvédelemre (Szeged, 2002.) 54 p.
- Fasc. 8. *Heka László*: A horvát Sabor (Szabor) jogtörténeti szerepe (Szeged, 2002.) 43 p.
- Fasc. 9. *Juhász Zsuzsanna*: A hazai büntetés-végrehajtási jog és az Európai Börtönszabályok ajánlásai (Szeged, 2002.) 36 p.
- Fasc. 10. *Juhászné Zvolenszki Anikó*: A felülvizsgálati eljárás szabályainak koncepcionális változásai (Szeged, 2002.) 30 p.
- Fasc. 11. *Kampler Béla*: Eladósodás és pénzügyi önállóság a települési önkormányzatoknál (Szeged, 2002.) 26 p.
- Fasc. 12. *Kiss Barnabás*: Az egyenjogúság problémája a magyar közjog (államjog) II. világháború utáni fejlődésében a rendszerváltásig (Szeged, 2002.) 28 p.
- Fasc. 13. *Kovács Judit*: A magánvád szabályozásának hazai története az 1973. évi I. törvény megjelenéséig (Szeged, 2002.) 38 p.
- Fasc. 14. *Köblös Adél*: Joghatósági szabályok Európában és Magyarországon (Szeged, 2002.) 63 p.
- Fasc. 15. *Tekla Papp*: About the Japanese Company Law (Szeged, 2002.) 38 p.
- Fasc. 16. *Révész Béla*: A proletárdiktatúra államvédelmi funkcióinak változásai az első Nagy Imre-kormány idején (Szeged, 2002.) 90 p.
- Fasc. 17. *Ruszoly József*: Az országgyűlési népképviselő kezdetei Bihar vármegyében (Két tanulmány) (Szeged, 2002.) 75 p.
- Fasc. 18. *Szondi Ildikó – Kovács Péter – Idovika Bettina*: A családok helyzete Szeged város lakótelepein (Szeged, 2002.) 30 p.
- Fasc. 19. *Moritz Weiß*: Rechtliche Behandlung von intelligenten Shopping Agenten im Internet (Szeged, 2002.) 32 p.